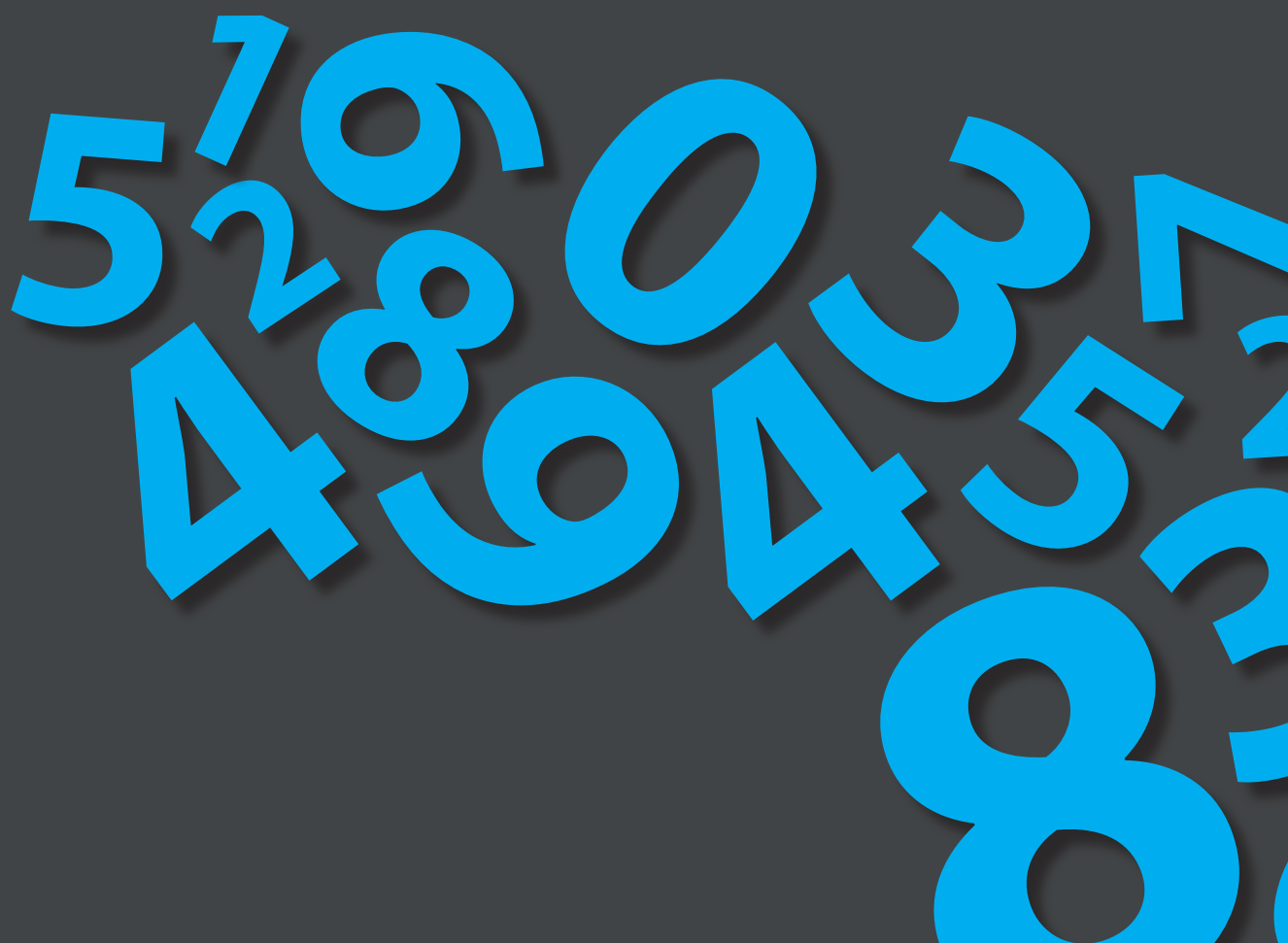

2015

OCENA KOMPETENCJI BIEGŁYCH SĄDOWYCH

OCZEKIWANIA I REKOMENDACJE

OCENA KOMPETENCJI BIEGŁYCH SĄDOWYCH

Oczekiwania i rekomendacje

Projekt Forensic Watch jest współfinansowany
z Funduszy Europejskiego Obszaru Gospodarczego
w ramach programu „Obywatele dla Demokracji”

Egzemplarz bezpłatny, sfinansowany w ramach projektu Forensic Watch [2014-2015]

Niniejszy raport jest dostępny na stronie projektu www.forensicwatch.pl.

Projekt **Forensic Watch** (nr E2/2162) został zrealizowany przez fundację Europejskie Centrum Inicjatyw w Naukach Sądowych przy wsparciu finansowym z Funduszy Europejskiego Obszaru Gospodarczego w ramach programu „Obywatele dla Demokracji” zarządzanego przez Fundację im. Stefana Batorego oraz Polską Fundację Dzieci i Młodzieży. Projekt ma charakter ogólnokrajowy i dotyczy obywatelskiej kontroli w obszarze działania biegłych sądowych, szczególnie w kontekście nowej procedury karnej, zwiększającej możliwości dowodowe stron procesowych. Partnerem w projekcie było Centrum Nauk Sądowych Uniwersytetu Warszawskiego.

Wydawca:

Fundacja Europejskie Centrum Inicjatyw w Naukach Sądowych
ul. Aleja Wyzwolenia 3/5 lok. 29; 00-572 Warszawa
www.efic.pl
e-mail: sekretariat@efic.pl

Redakcja merytoryczna: Paweł Rybicki

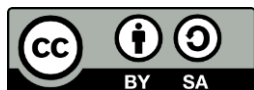
Redakcja językowa: Renata Gajowiak

Projekt graficzny okładki: Jakub Strzeliński

ISBN 978-83-943121-0-7

Druk:

DRUKOBA Sp. z o.o.
05-080 MOŚCISKA
ul. 3 Maja 76
<http://www.drukoba.com.pl>

Wszystkie materiały podlegają licencji Creative Commons:
Uznanie autorstwa – na tych samych warunkach 3.0 Polska
<http://creativecommons.org/licenses/by-sa/3.0/pl/>

Spis treści

1. STRESZCZENIE	5
2. AUTORZY	6
3. O PROJEKCIE FORENSIC WATCH	7
WPROWADZENIE	7
PODJĘTE DZIAŁANIA	8
REZULTATY	10
4. BADANIE DESK-RESEARCH	11
WPROWADZENIE	11
BIEGŁY SĄDOWY W SYSTEMACH EUROPEJSKICH	11
<i>Holandia</i>	13
<i>Niemcy</i>	15
<i>Francja</i>	16
<i>Norwegia</i>	17
<i>Islandia</i>	18
<i>Czechy</i>	19
<i>Anglia i Walia</i>	19
SYSTEMY POZAEUROPEJSKIE	21
<i>Stany Zjednoczone</i>	21
<i>Australia</i>	23
POLSKA	25
<i>Kryteria wpisu na listę biegłych sądowych</i>	26
<i>Ustanawianie biegłych sądowych w Polsce – głosy krytyczne</i>	28
PODSUMOWANIE	30
5. BADANIE ANKIETOWE	32
WPROWADZENIE	32
PROBLEMY	34
<i>Doświadczenie zawodowe</i>	39
<i>Odpowiedzi opisowe</i>	40
ROZWIĄZANIA	43
<i>Doświadczenie zawodowe</i>	47
<i>Odpowiedzi opisowe</i>	48
PODSUMOWANIE	50
6. PANEL EKSPERTÓW	51
WPROWADZENIE	51
UZGODNIENIA I WNIOSKI	51
PODSUMOWANIE	53
7. KONFERENCJA	54
WPROWADZENIE	54
SESJE TEMATYCZNE	54
SESJA PANELOWA	56
PODSUMOWANIE	60
8. NARZĘDZIA WERYFIKACJI KOMPETENCJI	61
WPROWADZENIE	61
NARZĘDZIA ZAPEWNIENIA JAKOŚCI	61

STANDARDY JAKOŚCI W NAUKACH SĄDOWYCH.....	64
PROPOZYCJE.....	66
PODSUMOWANIE	66
9. SZKOLENIA BIEGŁYCH SĄDOWYCH.....	67
WPROWADZENIE	67
WYMAGANIA FORMALNE.....	67
WYMAGANE DOKUMENTY.....	69
OCENA KOMPETENCJI.....	69
OFERTA SZKOLEŃ	73
SZKOLENIE BIEGŁYCH W INSTYTUCJACH SPECJALISTYCZNYCH I ORGANIZACJACH ZAWODOWYCH.....	75
MONITOROWANIE KOMPETENCJI I NADZÓR	77
SZKOLENIE BIEGŁYCH SĄDOWYCH W ŚWIELE PROJEKTU USTAWY O BIEGŁYCH SĄDOWYCH	77
PODSUMOWANIE	79
10. MACIERZ KOMPETENCJI.....	80
WPROWADZENIE	80
REJESTR BIEGŁYCH	80
KRYTERIA.....	81
PODSUMOWANIE	83
11. MODEL DZIAŁAŃ STRAŻNICZYCH	85
WPROWADZENIE	85
DZIAŁALNOŚĆ STRAŻNICZA	85
DZIAŁANIA STRAŻNICZE W OBSZARZE BIEGŁYCH SĄDOWYCH.....	87
PODSUMOWANIE	88
12. REKOMENDACJE	89
BIBLIOGRAFIA	91

1. Streszczenie

Opinia biegłego stanowi jedno z podstawowych źródeł dowodowych możliwych do wykorzystania w postępowaniach sądowych w Polsce – w praktyce, jest to dowód wykorzystywany często i zwykle niesie on ze sobą istotną wartość. W konsekwencji, od szeroko pojętej jakości dostarczonej przez biegłego opinii, stosowanych przez niego metod badawczych oraz sposobu, w jaki zaprezentuje on swą opinię na sali sądowej, zależy bardzo wiele. Istotne jest więc, aby osoby pełniące funkcję biegłego sądowego reprezentowały wysokie kwalifikacje zawodowe, przez co rozumie się zarówno odpowiednie formalne wykształcenie w danej dziedzinie biegłości, doświadczenie, zgodne ze wskazaniami nauki metody i warsztat pracy, jak i odpowiednie umiejętności komunikacyjne oraz predyspozycje etyczne.

W wielu krajach, także w Polsce, opinie przedstawiane są przez osoby wpisane na oficjalną listę biegłych sądowych. Lista taka prowadzona jest i administrowana przez odpowiedni organ. W Polsce jest nim Prezes Sądu Okręgowego, który jest odpowiedzialny za to, aby eksperci wpisywani na listę jako biegli spełniali stawiane im wymogi formalne i merytoryczne, w tym wymóg „posiadania wiedzy lub umiejętności specjalnych”. Niestety, administrator listy biegłych sądowych, sam nie będąc znawcą danej dziedziny, często nie jest w stanie dobrze ocenić kandydata na biegłego sądowego wyłącznie na podstawie jego zgłoszenia. Jakość opinii przedstawianych przez biegłych, rzetelność postępowań sądowych, a w dalszej perspektywie dobro wymiaru sprawiedliwości wymagają zaś, aby możliwość występowania w charakterze biegłego sądowego zarezerwowana była dla osób dających rękojmię rzetelnego, opartego na naukowych podstawach i zrozumiałego dla adresatów opiniowania.

Celem projektu Forensic Watch jest próba zdefiniowania, zaprojektowania, a następnie implementacji praktycznych narzędzi służących jakościowej ocenie kwalifikacji biegłych sądowych. Centralnym elementem projektu, stanowiącym podstawę do formułowania konkretnych wniosków i rekomendacji, jest przeprowadzone w jego ramach badanie oczekiwań przedstawicieli środowisk prawniczych wobec biegłych sądowych. Przebieg badania, zastosowana w nim metodologia, jak i jego wyniki zostały szczegółowo opisane w niniejszym raporcie. Uzyskane wyniki poddano panelowym dyskusjom ekspertów zorganizowanym m.in. podczas konferencji „Proces kontradyktoryjny a kompetencje biegłych sądowych”, która odbyła się 24 marca 2015 r. w Warszawie. Przebieg dyskusji panelowych przedstawiono szczegółowo w raporcie i stanowi to ważne uzupełnienie wyników badań przeprowadzonych w ramach projektu.

Głęboka analiza informacji uzyskanych w wyniku przeglądu dostępnych źródeł literaturowych oraz wspomnianego badania ankietowego, uzupełnionych o komentarze, przemyślenia i wspólne stanowiska ekspertów wypowiadających się w toku sesji panelowych, doprowadziły do skonstruowania uogólnionej macierzy kompetencji biegłego sądowego. W świetle wyników projektu uzasadnione jest również przekonanie o konieczności stałego podtrzymywania swoich kwalifikacji przez biegłych, także – a może zwłaszcza – po uzyskaniu wpisu na listę biegłych sądowych. Ten walor także został uwzględniony w zaproponowanym rozwiązaniu. Zdaniem autorów projektu, zaproponowana macierz kompetencji może stanowić podstawę do skonstruowania praktycznego narzędzia pozwalającego na dokonywanie oceny kompetencji osób ubiegających się o status biegłego sądowego oraz monitorowania ich pracy.

W niniejszym opracowaniu zaproponowano także opracowany przez zespół Forensic Watch model obywatelskich działań strażniczych w obszarze biegłych sądowych.

Raport kończą rekomendacje dotyczące uporządkowania obszaru funkcjonowania biegłych sądowych w Polsce.

2. Autorzy

Paweł Rybicki jest praktykiem w zakresie zarządzania kompetencjami w kryminalistyce, inicjatorem wielu uznanych przedsięwzięć na polu organizacji pracy, standaryzacji i zarządzania jakością w naukach sądowych.

Marek Pękała posiada olbrzymie doświadczenie praktyczne w naukach sądowych, począwszy od prowadzenia oględzin miejsc zdarzeń, poprzez pełnienie funkcji opiniodawczych w ramach procesu karnego, kończąc na zarządzaniu laboratorium kryminalistycznym.

Piotr Karasek jest absolwentem Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego, doktorantem w Katedrze Kryminalistyki tej uczelni, a jednocześnie aplikantem adwokackim.

Magdalena Tomaszewska-Michalak ukończyła studia na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego, jest pracownikiem naukowym tej uczelni, doktorem nauk prawnych z zakresu kryminalistyki.

Marek Betlejewski od wielu lat zajmuje się problematyką kompetencji biegłych sądowych, autor programów i koncepcji szkolenia ekspertów i techników kryminalistyki, posiada duże doświadczenie dydaktyczne, a także jako biegły sądowy.

3. O projekcie Forensic Watch

Wprowadzenie

Przewlekłość postępowań karnych jest w Polsce realnym i poważnym problemem społecznym. Ta wręcz systemowa wada wymiaru sprawiedliwości jest przedmiotem dyskusji podejmowanej zarówno przez przedstawicieli instytucji rządowych, jak i organizacji pozarządowych. Jest to także problem dostrzegany z zewnątrz naszego kraju, co wyraża się w dużej liczbie wyroków Europejskiego Trybunału Praw Człowieka przeciwko Polsce¹. Do niedawna z problemem tym ściśle związany był inny, choć o podobnej naturze. Był to dotychczasowy model postępowania karnego, który z jednej strony pogłębiał przewlekłość postępowań, z drugiej zaś nie w pełni umożliwiał realizowanie jednej z podstawowych zasad procesu karnego, czyli zasady prawdy materialnej.

W odpowiedzi na powyższe problemy, Sejm Rzeczypospolitej Polskiej ustawą z 27 września 2013 r. *o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw*, podpisaną przez Prezydenta RP 17 października 2013 r., po blisko dwuletnim okresie *vacatio legis*, wprowadził 1 lipca 2015 r. zasadnicze zmiany w procedurze karnej. Zgodnie z założeniem ustawodawcy ich celem jest przemodelowanie postępowania karnego w kierunku większej kontradyktoryjności, która stwarza najlepsze warunki do wyjaśnienia prawdy materialnej i najlepiej służy poszanowaniu praw uczestników postępowania. Bezpośrednim celem nowelizacji jest zobiektywizowanie procesu karnego poprzez zaktywizowanie stron procesowych przy jednoczesnym wzmocnieniu roli sądu jako arbitra oraz szerszy dostęp do pomocy prawnej dla stron zarówno na etapie postępowania przed sądem, jak i postępowania przygotowawczego. Powyższe zmiany w praktyce oznaczają większą niż dotychczas konieczność wykorzystywania przez strony procesowe dowodów pochodzących z opinii biegłych sądowych.

Nowelizacja ta nie rozwiązuje jednak innego, istniejącego od lat, problemu, z jakim boryka się wymiar sprawiedliwości, czyli nieefektywnego systemu biegłych. Rzecznik Praw Obywatelskich akcentuje to dobitnie w piśmie kierowanym do Ministra Sprawiedliwości²:

Jak wynika z analizy wpływających do Biura Rzecznika skarg indywidualnych, przewlekłość ta [postępowań sądowych] w wielu przypadkach spowodowana jest długotrwałym oczekiwaniem na sporządzenie opinii przez biegłych. Zagadnienie wpływu braku stosownych regulacji na przewlekłość postępowań prowadzonych w prokuraturach i sądach stanowi przedmiot wieloletniej korespondencji pomiędzy Rzecznikiem Praw Obywatelskich a Ministrem Sprawiedliwości. [...] Należy mieć na uwadze fakt, iż instytucja biegłego odgrywa znaczącą rolę w funkcjonowaniu wymiaru sprawiedliwości. Bardzo często, w szczególności jeżeli orzeczenie jest uzależnione od wiedzy specjalistycznej, opinia biegłego jest niezastąpionym dowodem w sprawie, stanowiąc podstawę wydanego rozstrzygnięcia. Jednocześnie, niejasno określone kompetencje biegłych oraz brak systemu kontroli nad ich pracą ze strony sędziów uznane zostały za czynniki powodujące, iż udział biegłego w postępowaniu sądowym bywa zbyt czasochłonny, a czasem niewiele wnosi do rozstrzygnięcia sporu [...]. Do występujących mankamentów zaliczyć należy także brak należytego systemu kontroli nad spełnianiem przez kandydatów na biegłych odpowiednich standardów zapewniających wysoką jakość sporządzanych opinii.

¹ Trybunał Praw Człowieka w Strasburgu przewlekłość postępowań sygnalizuje jako polski problem o charakterze strukturalnym, co wyrażono w rezolucji tymczasowej CM/ResDH (2007)75.

² Pismo RPO - 617053 - I/09/AJK z 5 czerwca 2013 r.

Obecnie nie istnieje w Polsce żaden systemowy mechanizm realnej weryfikacji kompetencji biegłych sądowych, pozwalający na eliminowanie z rynku biegłych nieuczciwych bądź nierzetelnych, którzy bez należytego przygotowania czy zaplecza podejmują się funkcji opiniodawczej. Zgodnie z obowiązującym stanem prawnym, za nadzór nad biegłymi odpowiedzialni są prezesi sądów okręgowych, to oni bowiem kwalifikują biegłych do wpisu na listy prowadzone przy sądach okręgowych. Stosowane przez prezesów sądów kryteria kwalifikacyjne są jednak niejasne i niejednolite, a nadzór – iluzoryczny. Zostało to wyraźnie zaakcentowane przez Polską Radę Biznesu (PRB) oraz Helsińską Fundację Praw Człowieka (HFPC) w opublikowanym w kwietniu 2014 r. raporcie zatytułowanym *Biegli sądowi w Polsce*³. Autorzy podają, iż „w rzeczywistości prezesi sądów okręgowych pozbawieni są skutecznych narzędzi dla bieżącego nadzoru nad pracą biegłych sądowych”.

W celu zaradzenia temu problemowi już kilka lat temu opracowano projekt ustawy o biegłych sądowych. Ustawa ta, oczekiwana przez przedstawicieli wymiaru sprawiedliwości i popierana przez środowiska samych biegłych, pomimo szeregu podejmowanych prób nie weszła jednak w życie, ostatecznie zaś zaproponowana przez Ministerstwo Sprawiedliwości wersja tego projektu jest już tak odległa od pierwowzoru, iż zupełnie nie odpowiada oczekiwaniom popierających ją do tej pory środowisk. Równolegle, liczba biegłych indywidualnych i podmiotów gospodarczych oferujących usługi z zakresu nauk sądowych stale rośnie, nie podlegając jednocześnie żadnej merytorycznej kontroli. W ślad za nowelizacją kodeksu postępowania karnego zapewne pojawią się kolejni naśladowcy, którzy samowolnie będą umieszczać się w kategorii „biegłych indywidualnych” czy „instytucji naukowych bądź specjalistycznych” i oferować swe usługi przedstawicielom stron lub nawet samym oskarżonym czy pokrzywdzonym.

W sytuacji wprowadzania tak istotnych zmian w procedurze karnej oraz przy braku systemowych mechanizmów kontroli działań biegłych sądowych, bardzo ważne jest wypracowanie i wdrożenie modelu działań strażniczych w celu sprawowania obywatelskiej kontroli w tym obszarze funkcjonowania wymiaru sprawiedliwości. Podstawą do rozpoczęcia takich działań powinno być stworzenie założeń do nowoczesnego narzędzia obiektywnej oceny kompetencji biegłych sądowych oraz monitorowania jakości ich działań. Narzędzie takie może służyć nie tylko organizacjom pozarządowym, lecz także stronom procesu, stojącym przed doraźnym wyborem właściwych osób posiadających wiadomości specjalne, jak i prezesom sądów okręgowych kwalifikujących zgłaszające się osoby do wpisu na listy biegłych sądowych. Szerokie korzystanie z takiego narzędzia powinno doprowadzić do ujednolicenia kryteriów kwalifikacyjnych.

Podjęte działania

Projekt Forensic Watch został zrealizowany w ciągu dwunastu miesięcy, w okresie od września 2014 r. do sierpnia 2015 r. Harmonogram zakładał pięć kroków milowych. Projekt rozpoczęto od przeprowadzenia badania *desk-research*, dotyczącego sposobów i metod oceny kompetencji i monitorowania jakości usług biegłych sądowych. Zbadano istniejące rozwiązania zagraniczne, a następnie na ich tle przeanalizowano te, które obowiązują w Polsce.

Zebrane dane wykorzystano do opracowania kwestionariusza, który był podstawą przeprowadzonego następnie badania ankietowego. Uznano, iż reprezentatywną grupę badawczą będą stanowiły osoby z całego kraju, zawodowo korzystające z usług biegłych sądowych. Badaniem zostali objęci sędziowie, adwokaci i prokuratorzy. Przeprowadzone badanie miało na celu zebranie opinii przedstawicieli zawodów

³ B. Grabowska, A. Pietryka, M. Wolny, A. Bodnar, *Biegli sądowi w Polsce*, Raport Polskiej Rady Biznesu i Helsińskiej Fundacji Praw Człowieka, Warszawa, 2014, http://programy.hfhr.pl/monitoringprocesulegislacyjnego/files/2014_04/biegli-s%C4%85dowi-fin.pdf, dostęp w dniu 3 listopada 2014 r., s. 32.

prawniczych pozwalających na rozpoznanie problemów pojawiających się we współpracy z biegłymi sądowymi i zdefiniowanie najlepszych, zdaniem ankietowanych, propozycji ich rozwiązań.

Opracowany materiał poddano analizie w ramach panelu ekspertów. W panelu tym uczestniczyli przedstawiciele badanych grup zawodowych, naukowcy oraz eksperci z zakresu nauk sądowych. Celem tego działania było omówienie uzyskanych wyników badania ankietowego, a także opracowanie katalogu oczekiwań stron procesowych wobec kompetencji biegłych sądowych i jakości ich usług. Dokonana analiza umożliwiła wyselekcjonowanie takich obszarów kompetencji biegłych sądowych, które dla badanych grup zawodowych są najważniejsze, oraz takich działań, które zdaniem ekspertów mogą mieć realny wpływ na poprawę jakości usług biegłych. W oparciu o uzyskane wyniki opracowano wstępne założenia do oceny kompetencji biegłych sądowych oraz propozycje dotyczące wdrożenia takiego narzędzia.

Wyniki prac badawczych zostały poddane pod szerszą dyskusję w trakcie ogólnokrajowej konferencji „Proces kontradyktoryjny a kompetencje biegłych sądowych”. Konferencja była poświęcona szerszej dyskusji nad założeniami do oceny kompetencji biegłych sądowych oraz monitorowania jakości ich prac, a także nad rekomendacjami dotyczącymi możliwości ich wdrożenia do systemu wymiaru sprawiedliwości. Odbyło się to na tle prezentacji istniejących w innych krajach rozwiązań problemu oceny kompetencji biegłych sądowych oraz bardziej ogólnej debaty nad modelem działań strażniczych dotyczących biegłych, szczególnie w kontekście procesu kontradyktoryjnego.

Ostatnim krokiem milowym w projekcie Forensic Watch było przygotowanie niniejszego raportu. Celem tej publikacji jest upowszechnienie wyników projektu, szczególnie zaś opracowanej matrycy kompetencji biegłego sądowego, która będzie podstawą do opracowania nowoczesnego i ogólnodostępnego narzędzia do oceny kompetencji biegłych sądowych i monitorowania jakości ich działań. Ambicją realizatorów projektu jest dotarcie z tą publikacją do wszystkich interesariuszy procesu karnego, a przede wszystkim prezesów sądów powszechnych, szczególnie tych, przy których prowadzone są listy biegłych, prokuratur, samorządów

zawodowych adwokatów i radców prawnych, a także organizacji pozarządowych działających w obszarze wymiaru sprawiedliwości.

Rezultaty

W projekcie osiągnięto następujące rezultaty:

- ✓ porównano rozwiązania dotyczące kompetencji biegłych sądowych stosowane w różnych państwach i systemach prawnych,
- ✓ zdefiniowano oczekiwania polskich środowisk prawniczych odnośnie do kompetencji biegłych sądowych i jakości ich opinii,
- ✓ stworzono macierz kompetencji biegłych sądowych, w formie załączenia do narzędzia obiektywnej oceny kompetencji biegłych sądowych oraz monitorowania jakości ich działań,
- ✓ zbudowano uniwersalny model działań strażniczych w obszarze biegłych sądowych,
- ✓ opracowano raport z badań, który udostępniono wszystkim interesariuszom procesu karnego w Polsce.

W ramach kontynuacji projektu, zespół Forensic Watch przystąpił do budowy ogólnodostępnego, uniwersalnego narzędzia do oceny kompetencji biegłych sądowych oraz monitorowania jakości ich pracy.

4. Badanie desk-research

Kompetencje biegłych sądowych – przegląd rozwiązań stosowanych w różnych państwach i systemach prawnych

Wprowadzenie

Niniejszy rozdział ma na celu prezentację stosowanych na świecie kryteriów oraz sposobów oceny kompetencji biegłych sądowych i jakości wykonywania przez nich zleconych im prac. Pod uwagę wzięte zostały istniejące w poszczególnych państwach i systemach prawnych modele funkcjonowania instytucji biegłego, wymogi prawne dotyczące jego powoływania, a także wymagane od biegłego kompetencje. Najpierw zostaną omówione rozwiązania funkcjonujące w wybranych państwach europejskich. W kolejnej części opracowania będą przedstawione rozwiązania istniejące na innych kontynentach. Na tym tle zostaną scharakteryzowane kryteria uzyskiwania przez kandydatów statusu biegłego sądowego w Polsce, zgodnie z obecnym stanem prawnym, a także z uwzględnieniem zaprezentowanych w ostatnim czasie propozycji jego zmian.

Biegły sądowy w systemach europejskich

Z opublikowanego w 2012 r. raportu Rady Europy dotyczącego europejskich systemów wymiaru sprawiedliwości⁴ wynika jasno, że w Europie brak jest jednolitych standardów odnośnie do roli biegłych sądowych w postępowaniu procesowym oraz w zakresie warunków, jakie powinni oni spełniać. Ogólnie można zauważyć, że pomimo inicjatyw dążących do harmonizacji przepisów proceduralnych na poziomie międzynarodowym, w szczególności na obszarze Unii Europejskiej, prawo dowodowe jest nadal dziedziną bardzo partykularną, silnie związaną z poczuciem suwerenności⁵. Tworzeniu jednolitych rozwiązań dotyczących biegłych sądowych nie sprzyja też odmienne postrzeganie tej instytucji w krajach *common law*, gdzie biegły pełni często swoistą funkcję „wyspecjalizowanego świadka”, oraz w większości systemów kontynentalnych, gdzie przyjmuje on rolę quasi-urzędnika sądowego. Fakt ten stanowi systemową przeszkodę w efektywnym ujednolicaniu prawa w tym zakresie⁶.

Spośród istniejących obecnie regulacji międzynarodowych należy przede wszystkim wskazać Konwencję o pomocy prawnej w sprawach karnych między państwami członkowskimi Unii Europejskiej z 29 maja 2000 r.⁷. Jednakże określa ona jedynie ogólne zasady międzynarodowej pomocy prawnej udzielanej sobie wzajemnie przez organy ścigania oraz techniczne aspekty prowadzenia przesłuchań na odległość (w tym także przesłuchań biegłych)⁸. Można więc stwierdzić, że prawo dowodowe w części dotyczącej biegłych zostało na terenie Unii Europejskiej zharmonizowane jedynie szczątkowo.

Pomimo braku aktywności ustawodawców w ustanawianiu jednolitych procedur prawnych, podejmowane są inicjatywy tworzenia wspólnych materialnych kryteriów sporządzania opinii. Jednolite standardy pracy ekspertów są formułowane przez środowiska zawodowe na poziomie zrzeszeń międzynarodowych. Tego rodzaju inicjatywa jest realizowana przez Europejski Komitet Normalizacyjny (CEN) w ramach komitetu

⁴ Council of Europe, *The European Commission for the Efficiency of Justice*, European Judicial Systems, 2012, <http://euromed-justice.eu/document/coe-2012-european-judicial-systems-edition-2012-2010-data-efficiency-and-quality-justice>, dostęp w dniu 3 listopada 2014 r.

⁵ P. Girdwoyń, *Opinia biegłego w sprawach karnych w europejskim systemie prawnym. Perspektywy harmonizacji*, Warszawa, 2011, s. 71.

⁶ *Ibidem*, s. 85-86.

⁷ Dz.U. z 2007 r. Nr 135, poz. 950.

⁸ P. Girdwoyń, *op. cit.*, s. 75.

projektowego CEN/TC 419 *Forensic Science Services*. Wart odnotowania jest fakt, iż w początkowym okresie działania (2012–2014) za prowadzenie prac normalizacyjnych w tym obszarze odpowiedzialny był Polski Komitet Normalizacyjny, będący zarazem formalnym inicjatorem powołania CEN/TC 419. Celem prac tego Komitetu jest stworzenie europejskich norm w obszarze badań kryminalistycznych⁹. Przy realizacji projektu współpracuje także Europejska Sieć Instytutów Nauk Sądowych (ENFSI)¹⁰. W tym miejscu należy także wspomnieć o polskiej inicjatywie utworzenia do 2020 roku „Europejskiego Obszaru Nauk Sądowych” (*European Forensic Science Area 2020*), która światło dzienne ujrzała podczas Polskiej Prezydencji w UE (II połowa 2011 r.), zmaterializowała się zaś w Konkluzjach Rady Unii Europejskiej nt. wizji Europejskich Nauk Sądowych 2020 obejmującej utworzenie Europejskiego Obszaru Nauk Sądowych oraz rozwój infrastruktury nauk sądowych w Europie. Konkluzje te zostały przyjęte podczas szczytu Rady (UE) ds. Wymiaru Sprawiedliwości i Spraw Wewnętrznych w dniu 13 grudnia 2011 r. i stanowią obecnie podstawę do prowadzonych działań w kierunku ujednolicenia nauk sądowych w Unii Europejskiej¹¹. Celem tych działań jest między innymi stworzenie wspólnych minimalnych wymagań co do kompetencji personelu¹².

W państwach Europy pojęcie biegłego jest definiowane na ogół poprzez odwołanie się do obowiązujących przepisów, ewentualnie pośrednio, poprzez członkostwo w określonej organizacji zawodowej lub instytucji podległej organizacyjnie, np. jednemu z ministerstw. Często status biegłego jest też nadawany lub zatwierdzany przez odpowiedni organ państwowy, np. sąd lub inny, specjalnie do tego powołany¹³.

Na podstawie wyżej wymienionego Raportu Rady Europy dotyczącego europejskich systemów wymiaru sprawiedliwości (dalej: Raport Rady Europy) można wyróżnić kilka systemów ustanawiania biegłych sądowych: takie, w których biegli są powoływani do spraw przez sąd doraźnie (*ad hoc*), w których biegli ustanawiani są przez sąd na okres kadencji, oraz takie, w których ustanawianie biegłych nie leży w kompetencji sądów. Należy zwrócić uwagę, że dwie pierwsze kategorie nie są rozłączne¹⁴. Jedynie 12 z 49 objętych Raportem Rady Europy państw nie przewiduje obowiązkowego udziału sądów w ustanawianiu biegłych sądowych. W takich wypadkach obowiązek nadania statusu biegłego spada na Ministerstwo Sprawiedliwości lub odpowiedni podległy mu podmiot – jest tak w Azerbejdżanie, na Węgrzech, w Rumunii, Serbii i Słowenii. Biegły bywa też wyznaczany bezpośrednio przez strony, jak na przykład w Danii, Irlandii, Anglii i Walii. Gruzja została zaś wymieniona jako przykład państwa, w którym za ustanawianie biegłych odpowiedzialna jest niezależna agencja państwowa oraz licencjonowane podmioty prywatne¹⁵. Jeżeli zaś w powoływaniu biegłych aktywną rolę odgrywa sąd, mogą być oni ustanawiani na czas kadencji lub wyłącznie *ad hoc*. Przepisy określające kadencje dla biegłych obowiązują w 10 państwach: w Albanii, Armenii, Austrii, Belgii, Chorwacji, Estonii, Francji, Holandii, Norwegii i w Polsce. We wszystkich tych państwach, za wyjątkiem Holandii, możliwe jest również powoływanie biegłych *ad hoc*¹⁶. Kadencyjność biegłych wiąże się najczęściej z utworzeniem oficjalnego rejestru osób mogących pełnić funkcję biegłego

⁹ Zob. <http://www.clk.policja.pl/clk/wspolpraca/wspolpraca-miedzynarodo/centc-419/87639,Europejska-normalizacja-badan-kryminalistycznych-rola-Centralnego-Laboratorium-K.html>, dostęp w dniu 5 listopada 2014 r.

¹⁰ ENFSI, *Standardising Forensic Science*, European Network of Forensic Science Institutes Annual Report 2012, http://www.enfsi.eu/sites/default/files/documents/reports_and_plans/enfsi_report2012.pdf, dostęp w dniu 3 listopada 2014 r., s. 21.

¹¹ Zob. Council of the European Union, Council conclusions on the vision for European Forensic Science 2020 including the creation of a European Forensic Science Area and the development of forensic science infrastructure in Europe, 3135th JUSTICE and HOME AFFAIRS Council meeting Brussels, 13 and 14 December 2011, http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/jha/126875.pdf, dostęp w dniu 3 listopada 2014 r.

¹² ENFSI, *op. cit.*, s. 21-22.

¹³ G. Popa, I. Necula, *Study on expert status in the European judicial systems*, International Journal of Juridical Sciences, 2013, no 3, s. 161.

¹⁴ Council of the Europe Union, *op. cit.*, s. 363.

¹⁵ *Ibidem*, s. 364.

¹⁶ *Ibidem*.

w sądzie. Chociaż warto zaznaczyć, że rejestry tego typu mogą funkcjonować również wtedy, gdy biegły jest ustanowiony bez wskazywania okresu kadencji (np. w Niemczech).

Zadanie kontroli jakościowej biegłych sądowych i ich opinii można więc realizować poprzez urzędowy rejestr osób mogących pełnić funkcję biegłego w sądzie. Zazwyczaj w takich systemach możliwe jest również powołanie biegłego spoza oficjalnej listy, jednakże przyjmuje się, iż co do zasady podmiot powołujący powinien z niej korzystać. Oficjalny rejestr biegłych ma więc stanowić bazę danych osób o domniemanych kompetencjach w swoich dziedzinach, co z założenia ma umożliwić łatwy dostęp do ekspertów z różnych dziedzin. Innymi słowy, wpis na listę ma być gwarancją jakości pracy danej osoby. Z tego powodu, kandydaci muszą spełnić określone kryteria, które w poszczególnych systemach prawnych zasadniczo są do siebie zbliżone. Najczęściej podstawą do wpisu jest posiadanie przez kandydata odpowiedniej wiedzy, doświadczenia, czy też spełnienie wymogów natury etycznej. W teorii więc systemowym celem tworzenia rejestru biegłych jest zapewnienie trafności wydawanych orzeczeń i budowanie wiarygodności wymiaru sprawiedliwości w oczach społeczeństwa¹⁷.

Każde państwo, w którym funkcjonują oficjalne listy biegłych, wytworzyło własne reguły nimi rządzące. Nie istnieje więc jakikolwiek jednolity międzynarodowy standard w tym zakresie. Co więcej, dla wielu dyscyplin biegłości stworzenie wspólnego systemu rejestracji biegłych nie jest ani możliwe, ani celowe. Klasycznym przykładem takiej dziedziny jest psychiatria sądowa: istnieje wiele specyficznych, krajowych wymogów dotyczących zdobywania wykształcenia i uprawnień przez biegłych psychiatrów, zasad dotyczących form i przesłanek do opiniowania¹⁸.

Należy również podkreślić, że sam fakt istnienia oficjalnego rejestru biegłych nie daje *per se* gwarancji jakości ich pracy. Jest tak między innymi dlatego, że uzyskanie wpisu na tego rodzaju listę jest często postrzegane jako prestiżowe zawodowo. W efekcie zdarza się, że o wpis starają się osoby niekompetentne, które jednak upatrują w nim sposobu na podniesienie swojego statusu w danym środowisku zawodowym. Równocześnie, podmioty odpowiedzialne za prowadzenie list biegłych, chociaż mają zwykle formalnie prawo dokonywania niezależnej oceny jakościowej kandydata na biegłego i odmowy wpisu, rzadko z tego prawa korzystają. Jednym z powodów niedokonywania rzeczywistej weryfikacji kandydatów jest brak odpowiednich narzędzi rzetelnej oceny. Jest to zresztą jeden z poważniejszych i dawno zauważonych problemów związanych z organizacją i funkcjonowaniem instytucji biegłych sądowych, opisywany już w latach trzydziestych XX wieku¹⁹.

Holandia

Do reformy holenderskiego systemu ustanawiania biegłych sądowych przystąpiono w związku z kilkoma głośnymi przypadkami niesłusznych skazań. Dotyczyło to spraw, w których istotną rolę odegrały dowody, jak się później okazało, z nierzetelnie sporządzonych opinii biegłych. Dlatego też od 2010 r. funkcjonuje w Holandii urzędowy rejestr biegłych (*Nederlands Register Gerechtelijk Deskundigen* – NRGD, Holenderski Rejestr Biegłych Sądowych), który ma być gwarancją odpowiednich kompetencji biegłych indywidualnych²⁰. Celem utworzonego rejestru jest więc umożliwienie przedstawicielom wymiaru sprawiedliwości dokonania wyboru takiego biegłego, który będzie spełniał wyznaczone przez ustawodawcę wymogi dotyczące jego

¹⁷ B. Keulen, N. Kwakman, *Experts and expert register in Europe. The national and the international level*, <http://www.legalresearchnetwork.eu/wp-content/uploads/2011/10/PaperBerendKeulenNicoKwakmanGroningen.doc>, dostęp w dniu 3 listopada 2014 r., s. 7-9.

¹⁸ Ibidem.

¹⁹ M. Ploscowe, *The expert witness in criminal cases in France, Germany and Italy*, *Law and Contemporary Problems*, vol. 2/1935, s. 508.

²⁰ M. Smithuis, E. van Ruth, E. Wieles, *Quality control of forensic experts: the complementary role of accreditation and certification*, *Expertise & Recht*, vol. 6/2012, s. 220.

przygotowania do pełnienia tej funkcji – wymogi zaś obejmują nie tylko obowiązek posiadania „wiadomości specjalnych”, lecz także szeregu innych cech i umiejętności mających zapewnić jakość wydawanych opinii²¹.

Wpis do NRGD kandydat może uzyskać po pozytywnym przejściu procedury weryfikacji swojego zgłoszenia. Tę przeprowadza jedna ze specjalnie w tym celu powołanych komisji, w składzie przynajmniej trzech osób: 1 reprezentant zawodów prawniczych – sędzia, prokurator lub adwokat, oraz 2 uznanych specjalistów z danej dziedziny²².

Wychodząc z założenia, że rzetelność opiniowania może być zagwarantowana tylko wtedy, gdy dana dziedzina wiedzy została dostatecznie zbadana i opisana, autorzy reformy jako podstawowe kryterium *sine qua non* uzyskania wpisu do rejestru biegłych wyznaczyli właśnie „jakość” dyscypliny naukowej wskazanej przez kandydata. Na podstawie złożonej przez niego aplikacji ocenia się, czy wskazana przezeń dziedzina wiedzy może być uznana za dostarczającą przydatnych, obiektywnych i pewnych informacji. Ocenie podlega także to, czy jest ona na tyle rozwinięta, by jej wskazania mogły podlegać rzetelnej ocenie zewnętrznej²³. Oczywiście, sam kandydat musi również wykazać się odpowiednim poziomem przygotowania merytorycznego w swojej dziedzinie. Profesjonalizm osobisty kandydata jest jednak oceniany dosyć elastycznie, na podstawie dostarczonych dokumentów. Zwraca się też uwagę na to, że „wiadomości specjalne” kandydata na biegłego powinny obejmować również wiedzę na temat kryminalistycznych aspektów danej dziedziny biegłości²⁴. Dopiero w następnej kolejności weryfikuje się pozostałe kryteria. Wśród nich wyróżnić można trzy kategorie. Pierwszą stanowią wymogi etyczno-zawodowe, związane z takimi wartościami jak niezależność, bezstronność i profesjonalizm biegłego. Kandydat na biegłego powinien być bowiem osobą, której znane są ograniczenia wynikające z norm etycznych. Od strony praktycznej kontrola w tym zakresie jest realizowana między innymi w ten sposób, że kandydat obowiązany jest do szczegółowego opisanie wszystkich swoich powiązań organizacyjnych oraz zasad, na jakich opiera się jego współpraca z tymi organizacjami²⁵. Po drugie, biegły powinien wykazać się kompetencjami prawnymi. Musi on znać wybrane przepisy procedury karnej, w szczególności zaś musi rozumieć rolę instytucji dowodu z opinii biegłego w postępowaniu, ograniczenia wynikające z tej roli i konsekwencje naruszenia prawa w tym zakresie²⁶. Ocenie podlegają także umiejętności komunikacyjne kandydata na biegłego. Autorzy reformy przyjęli, że kompetentny biegły musi wykazać się umiejętnością poprawnego, zrozumiałego dla niewykwalifikowanego odbiorcy, przekonującego i logicznego konstruowania swoich opinii. Dotyczy to zarówno opinii pisemnej, jak i jej ustnej prezentacji²⁷. Ocenę w tym zakresie komisja dokonuje na podstawie przedłożonych przykładowych opinii sporządzonych przez kandydata. Jeżeli wzbudzą one wątpliwości oceniających, kandydat może być wezwany do uzupełnienia wniosku o dodatkowe opinie lub do stawienia się na ustną rozmowę mającą potwierdzić jego kwalifikacje²⁸. Niektórzy jednak zwracają uwagę, że należy rozważyć słuszność przywiązywania tak dużej wagi do umiejętności komunikacyjnych biegłych już w procesie rekrutacyjnym. Komunikacja z biegłym działa bowiem dwukierunkowo – biegły jest zarówno nadawcą, jak i odbiorcą komunikatów, wiele więc w tej kwestii zależy od kompetencji

²¹ B. Keulen, N. Kwakman, *Experts and expert register in Europe...*, op. cit., s. 3.

²² M. Smithuis, E. van Ruth, E. Wieles, *Quality control of forensic experts...*, op. cit., s. 222.

²³ B. Keulen, N. Kwakman, *Experts and expert register in Europe...*, op. cit., s. 7.

²⁴ M. Smithuis, E. van Ruth, *Forensic science service expertise – not as solid as it seems*, July 2014, https://www.google.pl/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&cad=rja&uact=8&ved=0CCEQFjAAahUKEwjTIZTk99rHAhVhJHIKHUINAeM&url=http%3A%2F%2Fenglish.nrgd.nl%2Fimages%2Fforensic-science-service-expertise-not-at-solid-as-it-seems_tcm98-548990.pdf&usg=AFQjCNGhOSshsSxtJRuri9Q1xbJk_t6qUw&sig2=jGvat0tYjUmKBZCJzpcOOw, dostęp w dniu 3 listopada 2014 r., s. 2, 6.

²⁵ B. Keulen, N. Kwakman, *Experts and expert register in Europe...*, op. cit., s. 4.

²⁶ Ibidem.

²⁷ Ibidem.

²⁸ M. Smithuis, E. van Ruth, E. Wieles, *Quality control of forensic experts...*, op. cit., s. 222.

komunikacyjnych sądu i stron biorących udział w postępowaniu, a sam rejestr biegłych może nie być najlepszym narzędziem wymuszającym prawidłowe formy opiniowania²⁹.

Kandydat przed uzyskaniem wpisu na listę, oprócz pozytywnego ukończenia procedury weryfikacji, składa również pisemne zobowiązanie do przestrzegania wytycznych dla biegłych określonych w specjalnym dokumencie stanowiącym swoisty kodeks etyki zawodowej biegłych, przygotowanym przez Radę Ekspertów zarządzającą rejestrem biegłych, działającą pod auspicjami Ministerstwa Sprawiedliwości.

Do czerwca 2014 r. nowej procedurze weryfikacyjnej poddano w Holandii ponad 600 ekspertów, spośród których wpisu odmówiono około 20%³⁰. Najczęstszą przyczyną odmowy rejestracji jest fakt, iż kandydat posiada wiedzę specjalną w swojej dziedzinie, brak mu jednak wiedzy z zakresu kryminalistycznych i sądowych aspektów jej zastosowania. Również częstą przyczyną odmowy wpisu (drugą w kolejności) jest nieumiejętność jasnego i zrozumiałego dla uczestników postępowania przedstawienia swojej opinii. Pośród innych przyczyn można wymienić także brak wiedzy o prawnych aspektach procesu oraz brak odpowiedniego wykształcenia w danej dziedzinie³¹. Można więc sądzić, że obecny system daje możliwość realnej kontroli jakości biegłych sądowych wpisywanych do NRGD. Bardziej szczegółowa ocena powinna być jednak dokonana po dłuższym okresie obowiązywania przyjętych rozwiązań.

Niemcy

Podstawowym zadaniem biegłego w niemieckiej procedurze karnej jest: „współdziałanie (z sądem lub prokuraturą) poprzez swoje wiadomości specjalne przy tworzeniu podstaw orzeczenia, względnie przy rozstrzygnięciu faktu dowodowego”³². Biegły sądowy w Niemczech pełni więc funkcję pomocnika sądu i z jej pełnieniem nie wiążą go żadne zobowiązania wobec stron. Jako tacy, biegli muszą spełniać oczekiwane wymagania dotyczące ich bezstronności i kompetencji merytorycznych. Co do zasady funkcja biegłego sądowego może zostać powierzona tylko osobie fizycznej, a biegli instytucjonalni dopuszczani są jedynie wyjątkowo³³.

Oficjalne listy biegłych prowadzone są na poziomie landów przez powołane do tego Izby Zawodowe (*Kammern*) o charakterze publiczno-prawnym. Sąd, powołując biegłego, powinien wskazać osobę znajdującą się na takiej liście, aczkolwiek istnieje możliwość powołania także eksperta nieujętego w wykazie (co często ma miejsce w praktyce). Każdy, kto uważa, że posiada wiadomości specjalne w określonej dziedzinie, może ubiegać się o wpis na listę. Warto zwrócić przy tym uwagę, że pojęcie wiadomości specjalnych nie zostało w Niemczech ograniczone do klasycznych dziedzin naukowych i technicznych. Mogą być one związane z wykonywanym zawodem, np. kupca czy rzemieślnika³⁴.

Procedura uzyskiwania wpisu obejmuje sprawdzenie zawodowych i osobistych predyspozycji kandydata do pełnienia funkcji biegłego. Szczegółowe wymogi są określane przez poszczególne Izby, do najczęściej spotykanych należy jednak zaliczyć: posiadanie wiadomości specjalnych, umiejętność przygotowywania klarownych i rzetelnych opinii, niezależność i bezstronność³⁵.

Podkreśla się, że biegły musi dawać gwarancję kompetentnego wykonywania powierzonych mu zadań. W konkretnej sprawie jest to możliwe tylko wtedy, gdy nie zachodzą żadne z przesłanek wyłączenia osoby

²⁹ B. Keulen, N. Kwakman, Experts and expert register in Europe..., op. cit., s. 8.

³⁰ M. Smithuis, E. van Ruth, Forensic science service expertise..., op. cit., s. 6.

³¹ J. Coster van Voorhout, korespondencja prywatna w dniu 25 stycznia 2015 r.

³² P. Girdwoyń, Zarys niemieckiego procesu karnego, Białystok, 2006, s. 246, za: K. Jessnitzer, G. Frieling, Der gerichtliche Sachverständige. Ein Handbuch für die Praxis, Köln 1992.

³³ *Ibidem*, s. 246-247.

³⁴ *Ibidem*, s. 245.

³⁵ B. Keulen, N. Kwakman, Experts and expert register in Europe..., op. cit., s. 5.

biegłego. Te zaś są określone w przepisach, a ich treść jest podobna do kryteriów wyłączenia znanych z polskiej procedury karnej – np. zakaz łączenia funkcji biegłego z jakąkolwiek inną funkcją w danym postępowaniu. Sąd powołujący biegłego powinien też zorientować się, jaką szkołę poglądów w danej dziedzinie wiedzy reprezentuje biegły. Ma to umożliwić odpowiednią redakcję zadawanych mu pytań. Sam biegły ma prawo i obowiązek zwrócić uwagę organu na pytania, na które nie może udzielić odpowiedzi w świetle posiadanej przez siebie wiedzy³⁶.

Francja

Biegłych sądowych we Francji powołuje sędzia – jemu też są oni podporządkowani podczas pełnienia obowiązków. Sędzia decyduje również o zakresie opracowywanej opinii, a strony mają dziesięciodniowy termin na dostarczenie własnych uwag i uzupełnienie pytań do biegłego. Badanie dowodu z opinii ma miejsce głównie w czasie postępowania przygotowawczego – ma to na względzie zachowanie prawidłowej ekonomiki i czasu postępowania sądowego³⁷.

We Francji funkcjonują również oficjalne rejestry biegłych, a powołanie biegłego spoza takiej listy może mieć miejsce wyłącznie w wyjątkowych sytuacjach. Sam rejestr składa się z dwóch rodzajów list: listy narodowej, prowadzonej przez Sąd Kasacyjny i obejmującej swoją właściwością obszar całego kraju, oraz list regionalnych, które są prowadzone przez poszczególne sądy apelacyjne³⁸. Biegły, po spełnieniu określonych warunków, może być wpisany na listę narodową i regionalną, jednakże może on funkcjonować w obrębie tylko jednej listy regionalnej. Sąd, wybierając biegłego, powinien kierować się jego przygotowaniem merytorycznym, obiektywizmem, przejrzystością wypowiedzi i rzetelnością wydawanych opinii. Dokonanie wyboru spośród osób wpisanych na oficjalną listę biegłych ma zagwarantować powyższe cechy biegłego³⁹.

Aby uzyskać wpis, należy złożyć wniosek, wraz z kompletem odpowiednich dokumentów, u Prokuratora Generalnego (*procureur de la Republique*) do dnia 1 marca każdego roku. Zgłoszenie jest kontrolowane według szeregu kryteriów. Biegłym może być osoba, która nie ukończyła 70. roku życia, niekarana (także dyscyplinarnie czy administracyjnie), która daje rękojmię prawidłowego wykonywania tej funkcji. Nie może być osobą ograniczoną w prawach publicznych, ani też w stanie upadłości konsumenckiej. Kandydat musi wykazywać się wystarczającym doświadczeniem w działalności zawodowej związanej ze specjalizacją, w jakiej chce być ustanowiony biegłym, przy tym dotychczasowe jego wykonywanie obowiązków musi być prawidłowe. Istotne jest także kryterium niezależności biegłego – kandydat nie może być zaangażowany w żadną aktywność mogącą podważyć jego wiarygodność i niezależność w roli biegłego sądowego⁴⁰.

W razie spełnienia określonych w ten sposób wymogów, kandydat zostaje wpisany na regionalną listę biegłych we wskazanym przez siebie sądzie apelacyjnym na okres próbny dwóch lat. Po tym czasie następuje ponowna, komisyjna, ocena biegłego – kryteria na tym etapie są poszerzone o ocenę dotychczasowego sprawowania funkcji biegłego oraz wiedzy z zakresu prawa. Po pozytywnym przejściu ponownej weryfikacji biegły jest wpisywany na listę regionalną, na pięcioletnią kadencję. Aby uzyskać wpis na listę narodową prowadzoną przez Sąd Kasacyjny, należy złożyć taki wniosek po upływie trzech lat nieprzerwanego pełnienia funkcji w ramach listy regionalnej. Kadencja biegłego na liście narodowej trwa siedem lat⁴¹.

³⁶ P. Girdwoyń, Zarys niemieckiego procesu karnego, op. cit., s. 250.

³⁷ B. Keulen, N. Kwakman, Experts and expert register in Europe..., op. cit., s. 5-6.

³⁸ Ibidem.

³⁹ R. Taylor, A comparative study of expert testimony in France and US: philosophical underpinnings, history, and procedure, Texas International Law Journal, vol. 3/181, 1996, s. 195.

⁴⁰ Wymogi opracowane na podstawie: <http://www.expertise-judiciaire-iep.fr/index.php/informations-pedagogiques>, dostęp w dniu 3 listopada 2014 r.

⁴¹ B. Keulen, N. Kwakman, Experts and expert register in Europe..., op. cit., s. 6.

Norwegia⁴²

Przepisy norweskiego kodeksu postępowania karnego (*Straffeprosessloven*)⁴³ wyznaczają biegłemu rolę pomocnika sądu w dochodzeniu do prawdziwych ustaleń faktycznych. Biegly jest powoływany przez sąd na wniosek jednej ze stron postępowania. Wiąże go obowiązek zachowania sumienności oraz rzetelności naukowej, co oznacza również wymóg pozostawania obiektywnym i wolnym od wpływu uczestników procesu. Wyrażają to słowa składanego przezeń zapewnienia (art. 145 *Straffeprosessloven*)⁴⁴. W konsekwencji pełnić tej funkcji nie może osoba, która podlegałaby wyłączeniu od orzekania jako sędzia (art. 142 *Straffeprosessloven*), czyli w sytuacji istnienia powiązań rodzinnych, osobistych lub zawodowych z którymś z uczestników postępowania, przy czym zakaz ten nie ma charakteru bezwzględny.

Formalnie, norweska ustawa karno-procesowa nie przewiduje możliwości powierzenia funkcji biegłego instytucji naukowej, choć w praktyce najczęściej opinie sporządzane są przez ekspertów funkcjonujących w ramach instytucji państwowych. Standardowo, opinie obejmujące różne działy techniki kryminalistycznej są sporządzane przez funkcjonariuszy policyjnego laboratorium, działającego w ramach KRIPOS (ang. *National Criminal Investigation Service* – centralna jednostka policji wyższego szczebla, mająca siedzibę w Oslo)⁴⁵. Z kolei opinie z zakresu medycyny sądowej, toksykologii, genetyki i częściowo fizykochemii kryminalistycznej przygotowywane są przez ekspertów z Instytutu Zdrowia Publicznego (ang. *National Institute for Public Health*)⁴⁶.

Norweski system prawa karnego nie przewiduje istnienia żadnej listy ani wykazu biegłych sądowych. Nie funkcjonuje również procedura zorganizowanego weryfikowania przez państwo kwalifikacji osób pełniących tę funkcję⁴⁷. Wyjątkiem są opinie z zakresu szeroko pojmowanej medycyny sądowej, w tym przede wszystkim sądowo-psychiatryczne – dotyczące stanu poczytalności oskarżonego, które podlegają obowiązkowemu badaniu przez specjalnie do tego celu powołaną Komisję Medycyny Sądowej (ang. *Commission of Forensic Medicine*). Każdy ekspert sporządzający opinię w tym obszarze ma obowiązek przedstawić jej kopię Komisji, która – jeżeli oceni ją negatywnie – informuje o tym sąd (art. 146-147 *Straffeprosessloven*). Komisja może podjąć również stosowne kroki w celu zapobieżenia dalszemu pełnieniu funkcji biegłego przez daną osobę, gdy okaże się, że nie ma ona wystarczających kwalifikacji.

W innych przypadkach rękojmię fachowości biegłych dają instytucje, z których ci się wywodzą (wymienione już KRIPOS i Instytut Zdrowia Publicznego). Sporządzanie opinii przez biegłych indywidualnych należy do rzadkości i dotyczy zwykle pracowników naukowych wyższych uczelni lub ekspertów z zagranicy, powoływanych w wyjątkowych wypadkach; może to mieć przykładowo miejsce, gdy w toku postępowania wznowieniowego strona podważa opinię sporządzoną uprzednio przez funkcjonariusza KRIPOS⁴⁸.

⁴² Do opracowania tej części rozdziału pomocy udzielił Jędrzej Kupczyński, prezes Towarzystwa Inicjatyw Kryminalistycznych i Prawnych „Paragraf 22”.

⁴³ Ustawa o procedurze prawnej w sprawach karnych (kodeks postępowania karnego) z 22.05.1981 ze zmianami; nor. *Lov om rettergangsmåten i straffesaker (Straffeprosessloven)*, ang. *Law on Legal Procedure in Criminal Cases (Criminal Procedure Act)*, wersja angielska <http://app.uio.no/ub/ujur/oversatte-lover/data/lov-19810522-025-eng.pdf>, dostęp w dniu 31 lipca 2015 r.

⁴⁴ Biegly składa „zapewnienie” (ang. *affirmation*) o tym, że powierzone obowiązki pełnić będzie w sposób sumienny i zgodny ze swoimi najlepszymi przekonaniem (ang. *to the best of his convictions*) – art. 145 nor.-k.p.k. „Zapewnienie” to pełni rolę zbliżoną do przyrzeczenia, o którym mowa w art. 197 § 1 polskiego k.p.k.

⁴⁵ Wywiad z Marit Bakkevig, przedstawicielką norweskiej prokuratury, 23.06.2015 r.

⁴⁶ Za: http://www.fhi.no/eway/default.aspx?pid=240&trg=Main_6664&Main_6664=6898:0:25,7947:1:0:0::0:0, dostęp w dniu 11 sierpnia 2015 r.

⁴⁷ Wywiad z Marit Bakkevig, przedstawicielką norweskiej prokuratury, 23.06.2015 r.

⁴⁸ Wywiad z Helen Saeter, Knutem Janem Nielsenem oraz Elisabeth Kjaerheim, przedstawicielami norweskiej Komisji do Rewizji Spraw Karnych (ang. *Criminal Cases Review Commission*), 24.06.2015 r.

Rzadkością jest również korzystanie z opinii biegłych prywatnych, czyli takich, którzy zostali zaangażowani do sporządzenia opinii przez stronę prywatną procesu (zwykle oskarżonego) i poza postępowaniem⁴⁹. Formalnie jednak ustawa karno-procesowa nie wyklucza możliwości przyjęcia takiego dowodu, zgodnie z ogólną regułą, wedle której obowiązkiem sądu jest wyjaśnienie wszystkich okoliczności faktycznych sprawy (art. 294 *Straffeprosessloven*), oraz przy uwzględnieniu zasady, że powinien on dopuścić każdy dowód, który nie spowoduje przewlekłości lub w inny sposób nie utrudni postępowania (art. 293 *Straffeprosessloven*). Warto na zakończenie dodać, że w norweskim modelu postępowania karnego, pomimo że jest on kontradiktoryjny, postępowanie przed sądem organizowane jest w taki sposób, który pozwoli na uniknięcie konfrontacji biegłych na sali sądowej.

Islandia⁵⁰

Islandzka procedura sądowa w zakresie dotyczącym opinii biegłych opiera się na założeniu, że stereotyp „bitwy ekspertów”, znanej w szczególności z anglosaskich systemów kontradiktoryjnych, nie służy dobru wymiaru sprawiedliwości. Od biegłych zawsze wymaga się więc bezstronności i obiektywizmu. Zgodnie z procedurą przewidziano dla nich dwie różne role procesowe, w jakich mogą oni występować w postępowaniu sądowym, z których pierwsza jest rozwiązaniem bardzo nietypowym, nieznanym w większości innych systemów. Rozwiązanie to opiera się na możliwości włączenia ekspertów z różnych dziedzin, jako biegłych, do składu orzekającego w sprawie, w związku z czym występują oni w postępowaniach sądowych w swoistej roli „biegłego-sędziego”. Co do zasady, sądownictwo islandzkie opiera się na pracy sędziów zawodowych, orzekających jednoosobowo, bez udziału ławników i bez ław przysięgłych. Jeżeli jednak sędzia uzna to za konieczne, może powołać do składu orzekającego jednego lub dwóch ekspertów. Zasiadają oni w ławie sędziowskiej wraz z sędzią zawodowym. Zadaniem takich osób jest służyć sądowi swoją wiedzą poprzez zadawanie odpowiednich pytań innym uczestnikom procesu i dokonywanie oceny materiału dowodowego. Nie istnieje jednak żaden oficjalny rejestr potencjalnych „biegłych-sędziów”. Określenie dziedziny biegłości i wskazanie konkretnej osoby, mającej pełnić tę funkcję, należy do obowiązków sędziego. Taka osoba musi spełnić ogólne warunki dotyczące bezstronności (podobnie jak sam sędzia), nie wymaga się jednak od niej wykształcenia prawniczego ani szczególnego doświadczenia. Strony występujące w sprawie nie mają formalnego wpływu na decyzję w przedmiocie powołania „biegłego-sędziego” (ani co do faktu takiego powołania, ani co do jego osoby), aczkolwiek mogą wyrażać swoje opinie czy żądać zaprotokołowania swojego sprzeciwu wobec powołania konkretnych osób. Taki sprzeciw, jeżeli jest uzasadniony, może być później podstawą do podważania orzeczenia, dlatego uważa się, że sędziowie, powołując biegłych do składu orzekającego, powinni liczyć się ze zdaniem stron. Należy zauważyć, że chociaż powoływanie „biegłych-sędziów” według opisanej wyżej zasady nie jest w Islandii częste, to jednak zdarza się w praktyce. Rozwiązanie to jest krytykowane ze względu na zbytnią dowolność w zakresie wyznaczania osób do składu orzekającego. Wskazuje się, że lepszym rozwiązaniem byłoby stworzenie oficjalnego rejestru takich osób.

Drugą z możliwości, jaką oferuje biegłym sądowym proces islandzki, jest pełnienie funkcji biegłego w tradycyjnym rozumieniu tej instytucji. Kiedy istnieje konieczność przedstawienia dowodu z opinii, sąd wyznacza biegłego na wniosek strony. Nie istnieją szczegółowe wymogi co do tego, czym biegły może się zajmować – wyłączona jest jednak możliwość przedstawiania opinii dotyczących prawa oraz wymagających jedynie wiedzy ogólnej. W tym zakresie można więc uznać, że biegły ma wypowiedzieć się co do faktów, których ocena wymaga wiadomości specjalnych. Biegłego imiennie wskazuje sąd. Strony, w tym także ta strona, która wniosowała o powołanie biegłego, mogą wyrazić zgodę lub sprzeciw wobec konkretnej

⁴⁹ Wywiad z Marit Bakkevig, przedstawicielką norweskiej prokuratury, 23.06.2015 r.

⁵⁰ Opracowano na podstawie: S. Magnusson, *The use of experts in Icelandic law and procedure*, <http://www.scandinavianlaw.se/pdf/51-17.pdf>, dostęp w dniu 3 listopada 2014 r.

osoby, lecz ostateczna decyzja należy do sędziego orzekającego w sprawie. Biegły, gdy już zostanie powołany, ma obowiązek zachowania bezstronności i obiektywizmu oraz musi współpracować przy wydawaniu opinii na równi z obiema stronami – jest on jednak opłacany przez tę stronę, która wniosła o jego powołanie. Jeżeli strona uważa, że sporządzona opinia jest nierzetelna lub z innych przyczyn nieprawidłowa, może zwrócić się do sądu o jej uchylenie. Wówczas powołuje się kolejnych biegłych (dwóch lub trzech), których zadaniem jest dokonanie oceny pierwotnej opinii i ewentualne wydanie kolejnej. Tak sporządzona opinia jest już jednak ostateczna.

Niezależnie od roli procesowej, w jakiej w Islandii może występować biegły, ocena wartości dowodowej opinii biegłego w kontekście danej sprawy jest zawsze rolą sądu. Nabiera ona szczególnego znaczenia zwłaszcza wtedy, gdy pomiędzy stronami nie ma zgody co do oceny dostarczonej opinii. Wskazuje się więc, że sędzia musi w tej sytuacji wykazać się odpowiednią wiedzą merytoryczną, dlatego też w takiej sytuacji szczególnie uzasadnione może być powołanie „biegłego-sędziego”, który pomoże ocenić zebrane fakty i opinie w sprawie.

Czechy⁵¹

Dotychczasowe prawo regulujące instytucję biegłych sądowych w Czechach (pochodzące z 1967 r.) zostało poddane kilku nowelizacjom na przestrzeni ostatnich lat. Pozycja biegłego jest w Czechach o tyle specyficzna, że z ich usług mogą korzystać wszystkie instytucje publiczne – nie tylko sądy. Równocześnie biegły powinien powstrzymać się od świadczenia usług na rzecz podmiotów prywatnych, prawo to jest uważane za anachroniczne i powszechnie ignorowane.

Rejestr biegłych w Czechach prowadzony jest w formie ośmiu list regionalnych prowadzonych przez właściwe miejscowo sądy oraz dodatkowej listy centralnej prowadzonej przez Ministra Sprawiedliwości. Listy są uporządkowane według z góry określonego podziału na 50 dyscyplin oraz 128 specjalizacji. Wpisu dokonuje odpowiednio prezes sądu regionalnego lub minister sprawiedliwości. Według stanu z 2008 r. na czeskich listach występowało 10 652 biegłych sądowych, z tego jedynie około 60% zostało powołanych do wydania opinii w jakimkolwiek postępowaniu. W świetle obowiązujących od 2010 r. przepisów, aby uzyskać wpis należy spełnić określone kryteria: należy posiadać wyższe wykształcenie w danej dziedzinie, wykazywać się pięcioletnim doświadczeniem w pracy zawodowej związanej z dziedziną biegłości oraz ukończyć specjalnie w tym celu organizowany kurs dla biegłych sądowych, obejmujący zagadnienia etyczne i prawne związane z pełnioną funkcją.

Po uzyskaniu wpisu na biegłych ciąży obowiązek stałego dokształcania się w swojej dziedzinie. Umożliwieniu kontroli jakości usług świadczonych przez biegłych ma służyć obowiązek przechowywania dostarczonych przez nich opinii przez okres przynajmniej 10 lat. Prezesi sądów mają także prawo do weryfikacji, w drodze egzaminu, wiedzy i doświadczenia biegłych wpisanych na listę. W razie dwukrotnego uzyskania oceny negatywnej biegły zostaje skreślony z listy. Nierzetelny biegły może także zostać zawieszony w pełnieniu swojej funkcji, prezes sądu może także nałożyć na biegłego karę finansową. Biegli ponoszą odpowiedzialność odszkodowawczą za dostarczenie nierzetelnej opinii, w związku z czym są objęci obowiązkowym ubezpieczeniem od odpowiedzialności cywilnej.

Anglia i Walia

Rozwiązania przyjęte w Anglii i Walii odbiegają od tych znanych w kontynentalnej Europie. Jest to oczywiście związane z odrębnościami *common law* w tym zakresie. Biegły sądowy (*expert witness*, świadek-ekspert) jest wyznaczany przez strony postępowania, w związku z tym występuje w procesie na podobnej zasadzie co

⁵¹ Opracowano na podstawie: M. Sobolovic, *Quality analysis of expert witnesses by the course of knowledge society challenges*, Juridical Science Series, 1/2009 (November), s. 109-118.

zwykli świadkowie, chociaż pełni szczególną rolę. Wbrew bowiem potocznemu mniemaniu podstawowym jego zadaniem nie jest popieranie wersji powołującej go strony, lecz pomoc sądowi w dotarciu do prawdy materialnej poprzez dostarczenie obiektywnej i bezstronnej opinii co do faktów, sporządzonej w granicach i w oparciu o posiadaną przez siebie wiedzę. W jego funkcję wpisuje się konieczność balansowania pomiędzy oczekiwaniami zlecniodawcy a obowiązkiem zachowania obiektywizmu⁵². Obecnie obowiązujące przepisy *expressis verbis* stanowią, że zobowiązanie biegłego wobec sądu do dostarczenia rzetelnej opinii jest nadrzędne wobec jakichkolwiek zobowiązań wobec strony zlecającej jej wykonanie. Biegłym zarazem nie wolno pod żadnym pozorem wypowiadać się co do kwestii, w których decyzję powinien podjąć sąd – na przykład co do winy oskarżonego. Nie wolno im także, pod groźbą grzywny, w żadnym stopniu rozszerzać swoich odpowiedzi ponad zadane im pytania⁵³.

W systemie angielskim nie funkcjonują oficjalne listy biegłych sądowych⁵⁴. O dopuszczeniu osoby do pełnienia funkcji biegłego decyduje *ad casum* organ właściwy do rozstrzygnięcia sprawy. Biegłym może być ten, kto posiada wystarczającą wiedzę lub doświadczenie. Ocenie podlega w szczególności dostarczona przez eksperta opinia (biegły jest zatwierdzany niejako w drodze analizy jakości jego opinii, a nie jego przymiotów osobistych), która musi być zgodna ze standardami przyjętymi w danej dziedzinie biegłości. Od 2008 r. funkcjonuje w Anglii urząd Regulatora ds. Nauk Sądowych (*Forensic Science Regulator, FSR*), którego zadaniem jest między innymi doradzanie sądom i publikowanie zaleceń w zakresie tego, jakie powinny być uznawane standardy dotyczące funkcjonowania biegłych czy metod ich badań. FSR korzysta przy tym z doradczego wsparcia Rady ds. Nauk Sądowych (*Forensic Science Advisory Council*), która określa te standardy w drodze współpracy z odpowiednimi stowarzyszeniami, samorządami i organizacjami ekspertów w danych dziedzinach⁵⁵.

Ponieważ nie istnieje oficjalny test wiarygodności dostarczonej opinii, dosyć ogólnie zwraca się uwagę, że musi ona spełniać kryteria naukowości. W 2009 r. opublikowano dokument, w którym określono trzy etapy badania opinii: po pierwsze – opinia musi opierać się na pewnych uznanych zasadach i założeniach, po drugie – by umożliwić merytoryczną weryfikację opinii, powinna ona zawierać⁵⁶:

1. Szczegółowy opis kwalifikacji merytorycznych jej autora (z wyszczególnieniem doświadczenia w dziedzinie i ewentualnej akredytacji);
2. Wykaz literatury przedmiotu i jakichkolwiek innych wykorzystanych przy opiniowaniu informacji;
3. Podsumowanie wszystkich przedstawionych biegłemu informacji stanowiących podstawę do wydania opinii;
4. Wyszczególnienie, które elementy stanu faktycznego należą do obszaru biegłości autora opinii;
5. Informację o osobach, które dokonywały jakichkolwiek czynności, pomiarów, testów, eksperymentów, których wyniki zostały wzięte pod uwagę w opinii z wyszczególnieniem:
 - a) informacji o kwalifikacjach tych osób,
 - b) informacji o tym, czy czynności te były przeprowadzane pod nadzorem autora opinii,
 - c) podsumowania faktów, które – będąc wynikiem tych czynności – stanowią podstawę do wydania opinii;

⁵² P. Girdwoyń, *Opinia biegłego...*, op. cit., s. 27-31.

⁵³ S. Huyghe, A. Chan, *The evolution of expert witness law under UK and US jurisdictions*, <http://www.jamsadr.com/files/uploads/documents/gec-newsletter/jams-gec-news-2014-winter.pdf>, dostęp w dniu 3 listopada 2014 r., s. 6-9.

⁵⁴ W takich warunkach ukształtowała się praktyka tworzenia list prywatnych będących bazami danych o ekspertach, którzy oferują swoje usługi jako biegli. Wiele tego rodzaju list jest dostępnych w Internecie, np. na stronie: <http://www.legalhub.co.uk>, dostęp w dniu 3 listopada 2014 r.

⁵⁵ B. Keulen, N. Kwakman, *Experts and expert register in Europe...*, op. cit., s. 7.

⁵⁶ Part. 33.4, *Criminal Procedure Rules 2014*, <http://www.justice.gov.uk/courts/procedure-rules/criminal/docs/crim-proc-rules-2014-part-33.pdf>, dostęp w dniu 3 listopada 2014 r.

6. Jeżeli opinia jest zakresowa (lub niekategoryczna):
 - a) opis możliwego zakresu wyniku,
 - b) uzasadnienie przyjętego wyniku;
7. Jeżeli nie jest możliwe wydanie opinii ze względu na brak kwalifikacji – wskazanie koniecznych kwalifikacji;
8. Wszelkie informacje, jakich sąd mógłby potrzebować, aby podjąć decyzję o tym, czy dostarczona opinia może być dopuszczona jako dowód;
9. Podsumowanie wniosków;
10. Oświadczenie, że biegły zna i rozumie charakter swoich obowiązków i zobowiązania wobec sądu;
11. Oświadczenie o zeznawaniu prawdy (takie jak dla świadka).

W powyższym wykazie zwraca uwagę obowiązek załączenia do opinii wykazu literatury i jakichkolwiek innych informacji, które stanowiły podstawę opiniowania. Warto także zauważyć, że w porównaniu do regulacji polskiej (na gruncie art. 200 k.p.k.) do koniecznych elementów opinii biegłego w większym zakresie należą informacje dotyczące kwalifikacji merytorycznych jego oraz osób, które z biegłym współpracowały. Jest to oczywiście konieczne także ze względu na brak oficjalnego rejestru biegłych, w którym takie informacje mogłyby być ujawnione. Jednocześnie można uznać, że obowiązek ujawniania tego rodzaju danych w każdej dostarczanej opinii sprzyja kontroli jakościowej pracy biegłego.

Systemy pozaeuropejskie

Stany Zjednoczone

Pozycja procesowa biegłego w Stanach Zjednoczonych jest silnie związana ze specyfiką *common law*. Biegły sądowy, na wzór angielski, postrzegany jest jako specjalnego rodzaju świadek w sprawie – treść jego zeznań stanowi opinia o istotnych w postępowaniu faktach, która ma umożliwić ich prawidłową interpretację. Sytuacja, w której jako świadek zeznaje ekspert w danej dziedzinie, stanowi jeden z wyjątków od zasady ustanowionej w ramach Federalnych Zasad Dowodowych (*Federal Rules of Evidence, FRE*), zgodnie z którą przesłuchiwanie świadków nie może dotyczyć ich wrażeń i opinii na temat faktów⁵⁷.

Kryteria, jakie należy spełnić, by móc pełnić rolę biegłego w generalny sposób, określa zasada 702 *FRE*: „świadek, którego na podstawie jego wiedzy, umiejętności, doświadczenia, wykształcenia lub wykształcenia można zakwalifikować jako eksperta, może złożyć zeznania w formie opinii”. Osoba taka zostanie dopuszczona tylko wtedy, gdy „naukowa, techniczna lub inna posiadana przez biegłego wiedza jest odpowiednia w kontekście oceny faktów istotnych w sprawie”⁵⁸. Redakcja tego przepisu świadczy także o tym, jak bardzo podobnie postrzega się biegłych i świadków w procesie amerykańskim.

Osoby mające przedstawić swoją opinię i występować w roli biegłych są w Stanach Zjednoczonych wskazywane przez strony postępowania. Nie istnieją przy tym oficjalne rejestry biegłych, a wyboru kandydatów strony dokonują na zasadach rynkowych. Składając swój wniosek, strona wskazuje jednocześnie, które z pięciu określonych w zasadzie 702 *FRE* kryteriów spełnia kandydat (wiedza, umiejętności, doświadczenie, wykształcenie czy wykształcenie). O jego ostatecznym ustanowieniu decyduje się po przeprowadzeniu procedury *voir dire*, czyli wstępnej oceny kandydata na świadka dokonywanej przez

⁵⁷ Rule 701, *U.S. Federal Rules of Evidence*, December 2013, http://judiciary.house.gov/_cache/files/5334e54f-12cc-44b1-a0bc-697e8e29bd15/evidence2013.pdf, dostęp w dniu 7 października 2014 r. Należy podkreślić, że choć *FRE* nie są prawem bezpośrednio obowiązującym we wszystkich stanach, to zazwyczaj przyjmowane tam przepisy stanowią ich odzwierciedlenie.

⁵⁸ Rule 702, *ibidem*.

sąd przy udziale stron⁵⁹. W praktyce zasadą jest, że strona stara się podnosić kompetencje zgłoszonego eksperta i zarazem dąży do zasiania wątpliwości co do kompetencji kandydata zgłoszonego przez przeciwnika⁶⁰. Przyjmuje się, że „dobry” biegły powinien przejść tę procedurę pomimo niewygodnych i trudnych pytań.

Ponieważ procedura *voir dire* stanowi podstawową formę kontroli jakości kompetencji kandydata na biegłego, wiele uwagi w piśmiennictwie amerykańskim poświęca się określeniu cech pożądanych (jak również niepożądanych) u eksperta mającego pełnić tę funkcję. Wskazuje się, że biegły musi znać i rozumieć metodologię i procedury, których zastosowanie jest konieczne przy sporządzaniu opinii danego rodzaju. Istotne jest także, by wiedza eksperta w danej dziedzinie obejmowała informacje na temat aktualnego stanu badań, technologii i literatury przedmiotu. I chociaż nie istnieje jednoznaczny test kompetencji merytorycznych, to określona w powyższy sposób wiedza wraz z doświadczeniem eksperta w danej dziedzinie mają pozwolić na wydanie opinii spełniającej kryteria naukowości. Praktycy wskazują także, że nie można zbyt mocno opierać swojej oceny na CV przedstawionym przez kandydata, gdyż te ze swojej natury pisane są w celu zaimponowania swoimi kwalifikacjami. Dlatego też zaleca się, by podczas *voir dire* zadawać kandydatowi pytania otwarte, takie jak: „proszę opisać dziedzinę, którą się Pani/Pan zajmuje”⁶¹. Warto zarazem zweryfikować referencje zaprezentowane przez eksperta, gdyż praktyka wskazuje, że często są one fałszowane. Zauważa się także, że bardzo cennym źródłem wiedzy na temat jakości pracy eksperta mogą być jego własne publikacje czy składane dotychczas opinie⁶².

Mechanizm rządzący procedurą powoływania biegłych, w szczególności *voir dire*, uważa się za co do zasady spełniający swoją funkcję. Zwrócono jednak uwagę na niczym nieuzasadnioną, acz szeroko akceptowaną praktykę: strony, proponując biegłego, bardzo często jako okoliczność potwierdzającą kompetencje kandydata na biegłego podają fakt, że pełnił on tę funkcję w przeszłości (analogicznie, fakt nieustanowienia danej osoby biegłym w innej sprawie jest często przedstawiany jako dowód braku kompetencji)⁶³.

Wiele głosów krytycznych jest podnoszonych także wobec kwestii opłacania biegłych przez strony. Niesie to ze sobą poważne ryzyko zatracenia przez nich przymiotu bezstronności. Większość komentatorów broni jednak istniejącego systemu, umniejszając problem stronniczości biegłych, a jego rozwiązania upatrując w mechanizmie *cross-examination*, w ramach którego prawo zadawania pytań biegłemu mają obie strony⁶⁴.

Oczywiście, odrębnej ocenie podlega także opinia sporządzona przez biegłego. Opinia biegłego musi spełniać szeroko rozumiane kryterium naukowości⁶⁵. Wspomniana wcześniej zasada 702 *FRE* precyzuje, że musi się ona opierać na „dostatecznych” faktach lub danych oraz być rezultatem prawidłowego zastosowania wiarygodnych metod. Istotną rolę w kwestii oceny naukowości dowodów odgrywa tzw. standard Dauberta⁶⁶ (określany niekiedy jako „test Dauberta”, jednakże ze względu na ograniczoną elastyczność dokonywanej w ten sposób oceny nie jest to określenie prawidłowe⁶⁷).

⁵⁹ G. Sapir, *Qualifying the expert witness: a practical voir dire*, Forensic Magazine, February/March 2007, <http://www.chm.uri.edu/forensics/courses/Appendix%20-%20forensic%20science%20&%20expert%20witness/Voir%20Dire.pdf>, dostęp w dniu 3 listopada 2014 r., s. 3.

⁶⁰ I. Rager, K. Marshall, Examination of prior expert qualification and/or disqualification (questionable questions under the rules of evidence), *The Review of Litigation*, vol. 24/3(2005), s. 560.

⁶¹ G. Sapir, *op. cit.*, s. 3-5.

⁶² M. Brennan, D. Dilenschneider, M. Levin, J. Robinson, *Finding and researching experts and their testimony*, <http://virtualchase.justia.com/content/finding-and-researching-experts-and-their-testimony>, dostęp w dniu 3 listopada 2014 r.

⁶³ *Ibidem*, s. 561-565.

⁶⁴ M. Browne, C. Williamson, L. Barlacs, *The perspectival nature of expert testimony In the US, England, Korea and France*, *Connecticut Journal of International Law*, vol. 55/2002-2003, s. 67-68.

⁶⁵ S. Huyghe, A. Chan, *The evolution of expert...*, *op. cit.*, s. 2.

⁶⁶ Jest to test stworzony w ramach orzecznictwa Sądu Najwyższego Stanów Zjednoczonych w wyniku rozpatrywania spraw *Daubert v. Merrell Dow Pharmaceuticals*, *General Electric Co. v. Joiner* oraz *Kumho Tire Co. v. Carmichael* (tzw. trylogia Dauberta).

Naukowość dowodu może być więc potwierdzona po rzetelnym rozważeniu następujących kwestii:

1. Czy zastosowana metoda może być potwierdzona doświadczalnie?
2. Czy zastosowana metoda została poddana ocenie środowiska naukowego?
3. Czy możliwe jest określenie błędu pomiarowego wykorzystanej metody?
4. Czy istnieją standardy stosowania danej metody?
5. W jakim stopniu zastosowana metoda została zaakceptowana przez środowisko?

Rolę strażnika naukowości dowodu, zgodnie z doktryną, pełni sąd. Także i to rozwiązanie nie jest wolne od krytyki. Podnosi się, że zbyt często polega się na swoistym domniemaniu wiarygodności poszczególnych dziedzin nauki oraz że kontrola sędziowska nie spełnia swojej funkcji, w sytuacji kiedy autorytet i umiejętności oratorskie biegłego przewyższają jego rzeczywistą wiedzę i umiejętności w danej dziedzinie⁶⁸.

Australia

Australia jest kolejnym przykładem państwa, w którym biegli sądowi funkcjonują w realiach *common law*. Wkład eksperta ma polegać na „demistyfikacji” faktów i ich objaśnieniu poprzez dostarczenie opinii, dzięki której sąd i strony staną się lepiej wyposażone do rozstrzygania kwestii prawnie relewantnych⁶⁹. Tak jak w pozostałych państwach *common law*, w Australii dowód będący opinią osoby na temat faktów nie jest co do zasady dopuszczalny. Wprost mówi o tym australijskie prawo stanowione, zarówno na poziomie federalnym jak i stanowym. Jako przykład warto przywołać ustawę Prawo dowodowe (*Evidence Act 2008*) przyjętą przez parlament stanu Victoria⁷⁰, którego część 3.3 poświęcona jest dowodom z opinii. W sekcji 76. ustawy stwierdza się, że: „dowód będący opinią nie jest dopuszczalny dla wykazania faktów, których dotyczy”. Jednocześnie jednak dowód z opinii eksperta dopuszczalny jest na zasadzie wyjątku, ustanowionego w sekcji 79.

W Australii nie istnieją oficjalne rejestry biegłych, a eksperci są co do zasady wskazywani przez strony. Podkreśla się przy tym, że biegły powinien działać niezależnie i nie jest w żaden sposób zobowiązany wobec stron procesu⁷¹. Napięcie istniejące pomiędzy „niezależnością” biegłego a specyfiką procesu kontradiktoryjnego jest jednak wyraźnie wyczuwane przez prawników australijskich. Zgodnie z duchem reform przeprowadzonych w latach 90. ubiegłego stulecia, coraz większą rolę w powoływaniu biegłych powinny więc odgrywać sądy. W zależności od sposobu powołania biegłego jego pozycja procesowa może nieznacznie się różnić. Biegły powołany przez jedną ze stron, który w swojej opinii odpowiada tylko na jej pytania, nosi miano *expert witness*. Jeżeli zaś biegłego wskażą strony wspólnie i w porozumieniu ze sobą zredagują pytania do niego, mowa będzie o tzw. *single expert*. Jest to rozwiązanie z wielu przyczyn preferowane systemowo w celu minimalizowania wspomnianego wcześniej ryzyka stronniczości. Biegłego może powołać także sam sąd, z reguły dzieje się to w sytuacji, gdy strony nie są w stanie osiągnąć

Zob.: D. Bernstein, J. Jackson, *The Daubert trilogy in the States, Law and Economics*, Working Paper Series 2004, http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=498786, dostęp w dniu 3 listopada 2014 r.

⁶⁷ W ten sposób określili to Sąd Najwyższy Stanów Zjednoczonych w orzeczeniu sprawy *Daubert v. Merrell Dow Pharmaceuticals*.

⁶⁸ M. Browne, C. Williamson, L. Barlacs, *The perspectival nature...*, *op. cit.*, s. 69-70.

⁶⁹ J. Brand, Practical issues in engaging and adducing expert evidence – an examination of the process and procedure in the Victoria and federal jurisdictions, *Victoria University Law and Justice Journal*, vol. 93/2013, s. 1.

⁷⁰ *Evidence Act 2008*, [http://www.legislation.vic.gov.au/Domino/Web_Notes/LDMS/PubStatbook.nsf/51dea49770555ea6ca256da4001b90cd/29D0A298DD86D40DCA2574C50026F9C8/\\$FILE/08-47a.pdf](http://www.legislation.vic.gov.au/Domino/Web_Notes/LDMS/PubStatbook.nsf/51dea49770555ea6ca256da4001b90cd/29D0A298DD86D40DCA2574C50026F9C8/$FILE/08-47a.pdf), dostęp w dniu 3 listopada 2014 r. Ogólnie warto jednak zauważyć, że prawo dowodowe w Australii zostało dość dobrze ujednolicone – zarówno w drodze stanowienia prawa (stanowego, międzystanowego i federalnego), jak i orzecznictwa. Efektem prac nad ujednolicaniem przepisów dowodowych jest m.in. *Uniform Evidence Law*. Tego typu propozycje legislacyjne mają często formę zaleceń, australijski rząd federalny nie ma bowiem uprawnienia do ustanowienia np. wiążącego wszystkie stany kodeksu karnego. Zob. m.in.: <http://www.alrc.gov.au/inquiries/uniform-evidence-law>, dostęp w dniu 15 października 2014 r.

⁷¹ R. Beran, *The role of the expert witness in the adversarial legal system*, *Journal of Law and Medicine*, 17(1)/2009, s. 133-137.

porozumienia co do wspólnego eksperta. Biegły powołany przez sąd, odpowiadający na pytania sformułowane przez obie strony, to tzw. *court expert*. Sąd, powołując biegłego samodzielnie, ma swobodę doboru konkretnej osoby. Nie uważa się jednak, aby miał pełną dowolność w tym zakresie. W szczególności może on zwrócić się o wskazanie potencjalnych biegłych do odpowiednich organizacji czy samorządów zawodowych (*professional body*). O ile to możliwe, powinna być to także osoba, na której udział w procesie w roli biegłego zgodę wyrażą obie strony⁷².

Warunki, jakie musi spełnić ekspert, aby pełnić funkcję biegłego, zostały luźno określone przez przepisy. Wspomniany wcześniej przepis sekcji 79. *Evidence Act* stanu Victoria dopuszcza jako dowód opinię eksperta, jeżeli: „posiada on wiadomości specjalne oparte na wykształceniu, wykształceniu lub doświadczeniu”. Dowód z opinii takiej osoby jest dopuszczalny pod warunkiem, że taka opinia w całości zostanie sporządzona na podstawie tychże wiadomości specjalnych. Pośród innych definicji biegłego, obecnych w prawie australijskim, można wymienić także zawartą w obowiązującym na szczeblu federalnym *Corporations Act 2001*⁷³: „ekspertem w rozumieniu niniejszej ustawy jest osoba, której zawód lub reputacja uzasadnia domniemanie rzetelności dostarczonej przez niego opinii w danej kwestii”. Na podstawie orzecznictwa sądów australijskich⁷⁴ można zaś przyjąć, że biegły powinien spełnić wymóg posiadania wiedzy specjalnej opartej na wykształceniu, szkoleniach uzupełniających lub doświadczeniu, a opinia przez niego dostarczona musi wynikać w całości z tej wiedzy. Oprócz tego, na gruncie *common law*, funkcjonuje pięć zasad dotyczących biegłych sądowych i ich opinii, którymi należy się kierować przy ustanawianiu biegłych⁷⁵:

1. *Expertise rule* (zasada biegłości) – biegły musi mieć wiedzę i doświadczenie wystarczające do rzetelnego wypełnienia swoich obowiązków;
2. *Area of expertise rule* (zasada obszaru biegłości) – dziedzina, w której biegły się specjalizuje, musi być uznana jako wiarygodna przez środowisko zewnętrzne (zdolne do dokonania takiej oceny);
3. *Basis rule* (zasada podstawy opiniowania) – biegłemu należy umożliwić jak najszerszy dostęp do bezpośredniego materiału dowodowego. Należy ocenić, czy w danej sprawie biegły w dostatecznym stopniu mógł rzeczywiście oprzeć opinię bezpośrednio na materiale dowodowym;
4. *Common knowledge rule* (zasada wiedzy powszechnej) – należy ocenić, czy faktycznie w danym wypadku konieczne są wiadomości specjalne;
5. *Ultimate issue rule* (zasada rozstrzygania przez sąd) – nie należy powoływać biegłego, jeżeli istnieje uzasadniona obawa, że jego opinia mogłaby zmierzać do rozstrzygnięcia kwestii, w której decyzję powinien podjąć sąd (opinia tego rodzaju nie jest dopuszczalna).

Niezależnie od powyższych zasad, w stosunku do biegłych sądowych podnosi się argument, że pojęcie wiadomości specjalnych jest zwrotem niedookreślonym, co stanowi problem w przypadku, gdyby w danej dziedzinie biegłości nie istniały formalne metody oceny kwalifikacji. Na gruncie obowiązujących przepisów można posiadać wiadomości specjalne bez wykształcenia akademickiego w danym kierunku (np. wyłącznie w oparciu o posiadane doświadczenie). Należy jednak zawsze wykazać, że konkretna osoba posiada wystarczającą wiedzę. Jest to tym bardziej istotne, gdy osoba taka nie może wykazać się wykształceniem

⁷² Family Court of Australia, *The changing face of the expert fitness*, Discussion Paper 2002, http://www.familycourt.gov.au/wps/wcm/connect/FCOA/home/about/publications/Papers/archived/FCOA_pr_changing_face, dostęp w dniu 3 listopada 2014 r., s. 3, 8-9, 16.

⁷³ Tekst ustawy dostępny na: <http://www.comlaw.gov.au/Series/C2004A00818>, dostęp w dniu 13 października 2014 r.

⁷⁴ Kryteria zostały określone m.in. w sprawie *Dasreef Pty Limited v. Hawchair* i później *de facto* powtórzone m.in. w omówionym *Evidence Act 2008* i w innych ustawach dotyczących prawa dowodowego.

⁷⁵ J. Brand, *Practical issues...*, op. cit., s. 2.

akademickim w swojej dziedzinie⁷⁶. Przedstawiciele doktryny australijskiej podkreślają więc, że w trakcie dokonywania takiej oceny istotnym jej elementem powinno być to, czy dana dziedzina wiedzy jest dostatecznie zorganizowana, opisana i uznana, by można ją było uznać za wiarygodną. Odpowiedzialność za to, by nie dopuścić do procesu „pseudo-nauki” ponosi sąd⁷⁷. Zwraca się uwagę, że w szczególności opinie obciążające oskarżonego muszą posiadać przymiot „możliwej do wykazania wiarygodności” (*demonstrably reliable*). Nie istnieją jednak ścisłe definicje ani formalne testy pozwalające jednoznacznie ocenić wiarygodność danej dziedziny⁷⁸.

Konstruowane przez prawo stanowiące i orzecznictwo sądów australijskich kryteria oceny ekspertów mają na celu umożliwienie wyboru biegłego posiadającego wystarczające w danej sprawie wiadomości specjalne. Nie jest natomiast celem samym w sobie to, by biegłym został najlepszy z ekspertów. Ponieważ jednak nawet tak sformułowane zadanie nierzadko przekracza możliwości prawników zaangażowanych w daną sprawę, doktryna australijska uznaje istnienie tzw. biegłych-cieni (*shadow expert*), którzy pomagają prawnikom formułować pytania i omawiają z nimi najważniejsze w danej dziedzinie kwestie⁷⁹.

Polska

Polska procedura karna nie definiuje pojęcia biegłego w sposób ścisły. Kodeksowe wymogi stawiane biegłym i ich opiniom obejmują jedynie niektóre formalne aspekty przeprowadzania takiego dowodu – m.in. przesłanki wyłączenia osoby biegłego z postępowania (art. 196 k.p.k.) czy też elementy konieczne treści wydawanej opinii (art. 200 k.p.k.), jednakże należy zauważyć, że są to regulacje o podstawowym zakresie i dotyczą jedynie formalnych elementów korzystania z dowodu z opinii biegłego.

Zgodnie z art. 200 k.p.k. opinia biegłego musi zawierać:

1. Imię, nazwisko, stopień i tytuł naukowy, specjalność i stanowisko zawodowe biegłego;
2. Imiona i nazwiska oraz pozostałe dane innych osób, które uczestniczyły w przeprowadzaniu ekspertyzy, ze wskazaniem czynności dokonanej przez każdą z nich;
3. W przypadku opinii instytucji – także pełną nazwę i siedzibę instytucji;
4. Czas przeprowadzonych badań oraz datę wydania opinii;
5. Sprawozdanie z przeprowadzonych czynności i spostrzeżeń oraz oparte na nich wnioski;
6. Podpisy wszystkich biegłych, którzy uczestniczyli w wydaniu opinii.

Odnosząc do samego pojęcia biegłego kodeks postępowania karnego w art. 193 § 1 wskazuje, że „jeżeli stwierdzenie okoliczności mających istotne znaczenie dla rozstrzygnięcia sprawy wymaga wiadomości specjalnych, zasięga się opinii biegłego albo biegłych”. W drodze wykładni wspomnianego przepisu można więc przedstawić definicję biegłego jako osoby posiadającej wiadomości specjalne, przydatne dla stwierdzenia okoliczności mających istotne znaczenie dla rozstrzygnięcia sprawy. Należy przy tym zwrócić uwagę na to, że spełnienie dyspozycji normy zawartej w art. 193 § 1 k.p.k. jest obligatoryjne („zasięga się” opinii biegłego) w razie spełnienia jej hipotezy (tj. gdy „stwierdzenie okoliczności [...] wymaga

⁷⁶ Zarazem, oczywiście, nie zostanie dopuszczony do procesu w roli biegłego lekarza żaden „ekspert” nieposiadający wykształcenia medycznego. Zob. Family Court of Australia, *The changing face...*, op. cit., s. 2.

⁷⁷ *Ibidem*, s. 5.

⁷⁸ G. Edmond, *Impartiality, efficiency or reliability? A critical response to expert evidence law in Australia*, Australian Journal of Forensic Sciences, 1-17/2010, <http://njca.com.au/wp-content/uploads/2013/07/Gary-Edmond-Impartiality-efficiency-or-reliability-paper.pdf>, dostęp w dniu 3 listopada 2014 r.

⁷⁹ Family Court of Australia, *The changing faces...*, op. cit., s. 6-7.

wiadomości specjalnych”)⁸⁰. Organ procesowy nie może samodzielnie dokonać ustaleń wymagających wiadomości specjalnych, nawet jeżeli sam takie posiada. Nie może on bowiem występować w podwójnej roli – organu procesowego, jak i źródła dowodowego⁸¹. Wiedza własna organu nie ma charakteru dowodu i nie może zastąpić opinii biegłego, aczkolwiek może być pomocna podczas oceny wartości dowodu⁸². W tym sensie organ wyposażony w odpowiednią wiedzę może pełnić funkcję kontrolera jakości pracy biegłego, nie jest to jednak rozwiązanie wolne od wad i nie powinno zastępować systemowej kontroli jakości. Niezależnie od generalnej obligatoryjności powoływania biegłego w określonej wyżej sytuacji, ustawa procesowa w pewnych okolicznościach *expressis verbis* nakazuje powołanie biegłych ze wskazaniem ich specjalności (na przykład w celu wydania opinii o stanie psychicznym oskarżonego)⁸³.

Pojęcie wiadomości specjalnych, chociaż od dawna wykorzystywane w ustawach karnoprosesowych, nie jest ostre. Tymczasem od uściślenia tego pojęcia zależy kiedy i jak często wzywa się biegłych. Na ogół przyjmuje się, że są to wiadomości przekraczające ogólnie dostępną w danym społeczeństwie wiedzę w zakresie określonej dziedziny⁸⁴. Miernikiem jest więc poziom wiedzy dorosłego człowieka, o odpowiednim wykształceniu, doświadczeniu życiowym i zasobie wiedzy ogólnej⁸⁵. Natomiast wiadomości specjalne to te wiadomości i umiejętności, które wykraczają poza przeciętne i praktyczne⁸⁶. Przyjmuje się przy tym, że o posiadaniu wiadomości specjalnych nie decyduje posiadane przez daną osobę formalne wykształcenie, lecz odpowiednia wiedza w danej dziedzinie (stwierdzenie takie podparte jest treścią art. 195 k.p.k., zgodnie z którym do pełnienia roli biegłego może być powołana „każda osoba, o której wiadomo, że ma odpowiednią wiedzę w danej dziedzinie”)⁸⁷. Domyślnie jednak do pełnienia funkcji biegłego powołany może być biegły sądowy. Ustawa procesowa nie rozwija zaś tego pojęcia. Odnosi się do niego natomiast ustawa o ustroju sądów powszechnych⁸⁸, która w art. 157 § 1 stanowi, że: „prezes sądu okręgowego ustanawia biegłych sądowych i prowadzi ich listę”, przy czym ustalenie szczegółowego trybu ustanawiania biegłych sądowych zostało powierzone Ministrowi Sprawiedliwości na mocy art. 157 § 2 ww. ustawy.

Kryteria wpisu na listę biegłych sądowych

Rozporządzenie, dla którego podstawą jest art. 157 § 2 ustawy o ustroju sądów powszechnych, zostało wydane 24 stycznia 2005 r.⁸⁹ (dalej: Rozporządzenie) i chociaż w istocie reguluje ono tryb ustanawiania biegłych sądowych, to czyni to, określając jedynie formalne przesłanki wpisu oraz czynności materialno-techniczne z tym związane. Nie proponuje ono jednak żadnych narzędzi do merytorycznej oceny kwalifikacji osób starających się o wpis. Wymogi stawiane w § 12 Rozporządzenia osobom, które przedstawiają prezesom sądów okręgowych swoje kandydatury na biegłych sądowych, są następujące:

1. Biegłym może być ustanowiona osoba korzystająca z pełni praw cywilnych i obywatelskich;
2. Po ukończeniu 25 roku życia (21 lat w wypadku biegłych-tłumaczy języka migowego, pod warunkiem posiadania odpowiednich uprawnień);

⁸⁰ Warto zwrócić uwagę, że inna jest redakcja analogicznego przepisu w kodeksie postępowania cywilnego, art. 278 k.p.c. stanowi, że: „w wypadkach wymagających informacji specjalnych, sąd [...] może wezwać jednego lub kilku biegłych w celu zasięgnięcia ich opinii”.

⁸¹ W. Grzeszczyk, *Kodeks postępowania karnego – komentarz*, Warszawa, 2010, s. 210-211, za: Wyrok SN z dnia 1 kwietnia 1988 r., sygn. akt V KR 281/87, OSNKW 1988 nr 9-10, poz. 69.

⁸² T. Grzegorzczak, J. Tylman, *Polskie postępowanie karne*, Warszawa, 2011, s. 530.

⁸³ *Ibidem*, s. 531.

⁸⁴ T. Tomaszewski, *Dowód z opinii biegłego w procesie karnym*, Kraków, 2000, s. 9.

⁸⁵ Wyrok SN z dnia 15 kwietnia 1976 r., sygn. akt II KR 48/76, OSNKW 1976, nr 10-11, poz. 133.

⁸⁶ Wyrok SN z dnia 23 listopada 1982 r., sygn. akt II KR 186/82, OSNPG 1983, nr 5, poz. 59.

⁸⁷ S. Waltoś, *Proces karny – zarys systemu*, Warszawa, 2009, s. 383.

⁸⁸ Ustawa z dnia 27 lipca 2001 r. o ustroju sądów powszechnych (Dz.U. 2001 Nr 98 poz. 1070 ze zm.).

⁸⁹ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 24 stycznia 2005 r. w sprawie biegłych sądowych (Dz.U. 2005 Nr 15, poz. 133).

3. Która posiada teoretyczne i praktyczne wiadomości specjalne w danej gałęzi nauki, techniki, sztuki, rzemiosła, a także innej umiejętności dla której ma być ustanowiona;
4. Która daje rękojmię należytego wykonywania obowiązków biegłego;
5. Która wyrazi zgodę na ustanowienie jej biegłym.

Po zaakceptowaniu przez prezesa sądu okręgowego zgłoszenia spełniającego powyższe wymogi, zgłaszający składa przyrzeczenie i zostaje wpisany na listę biegłych sądowych na pięcioletnią kadencję.

Pewne zmiany w zakresie wymogów stawianych biegłym sądowym w Polsce zostały przewidziane w przyjętym przez Radę Ministrów 18 marca 2014 r. projekcie założeń projektu ustawy o biegłych sądowych⁹⁰ (Dalej: Projekt założeń). W punkcie 2. Projektu założeń proponuje się, aby biegłym sądowym mogła zostać osoba:

1. Posiadająca obywatelstwo polskie lub jednego z państw członkowskich Unii Europejskiej, państw członkowskich Europejskiego Porozumienia o Wolnym Handlu (EFTA) – stron umowy o Europejskim Obszarze Gospodarczym lub Konfederacji Szwajcarskiej;
2. Ze znajomością języka polskiego w zakresie niezbędnym do pełnienia funkcji biegłego;
3. O pełnej zdolności do czynności prawnych;
4. Niekarana za przestępstwa umyślne lub umyślne przestępstwa skarbowe;
5. Wobec której nie orzeczono zakazu wykonywania funkcji biegłego;
6. Dająca rękojmię należytego wykonywania funkcji biegłego;
7. Posiadająca teoretyczne i praktyczne wiadomości specjalne oraz trzyletnie doświadczenie w dziedzinie, w jakiej ma zostać ustanowiona biegłym.

Zgodnie z Projektem założeń, biegłych sądowych ustanawia prezes sądu okręgowego w drodze decyzji administracyjnej na pięcioletnią kadencję. Zarówno w świetle obowiązującego Rozporządzenia, jak i propozycji zawartych w Projekcie założeń kandydaci na biegłych mają być zobligowani do przedstawienia prezesowi sądu okręgowego opinii właściwych organów samorządu zawodowego (ustawowego lub dobrowolnego), stowarzyszeń zrzeszających osoby wykonujące określony zawód bądź działalność oraz zakładu pracy, w którym kandydat jest zatrudniony. W Projekcie założeń zawarty został także dodatkowy wymóg, iż kandydat na biegłego ma posiadać trzyletnie doświadczenie zawodowe w dziedzinie swojej biegłości.

Osoba opiniująca kandydata na biegłego powinna mieć możliwość zapoznania się z dokumentami złożonymi przez kandydata oraz, w razie potrzeby, powinna wezwać go do ich uzupełnienia lub złożenia dodatkowych wyjaśnień. Projekt założeń zawiera propozycję wyposażenia prezesa sądu okręgowego w uprawnienie do powołania komisji lub indywidualnych ekspertów, których celem byłoby zaopiniowanie przygotowania zawodowego kandydata na biegłego. To ostatnie możliwe byłoby jedynie wówczas, gdyby z jakiegokolwiek przyczyny nie było możliwe otrzymanie opinii o kandydacie sporządzonej przez właściwy podmiot (np. z powodu jego nieistnienia lub odmowy wydania opinii). W Projekcie założeń postuluje się także wprowadzenie obowiązkowego szkolenia dla biegłych w zakresie przepisów dotyczących praw, obowiązków i statusu biegłego. Tego rodzaju szkolenie miałyby być przeprowadzane przez prezesów sądów okręgowych.

W nawiązaniu do Projektu założeń Ministerstwo Sprawiedliwości opracowało następnie projekt ustawy o biegłych sądowych, w którym wymogi wobec biegłych sądowych zostały jednak nieznacznie zmienione

⁹⁰ Zob.: projekt założeń ustawy o biegłych sądowych, <http://legislacja.rcl.gov.pl/docs//1/68660/68692/68693/dokument103500.pdf>, dostęp w dniu 3 listopada 2014 r.

(projekt z 29 października 2014 r. – dalej: Projekt ustawy)⁹¹. W świetle rozwiązań zawartych w Projekcie ustawy biegłym sądowym może zostać osoba fizyczna, która:

1. Ma pełną zdolność do czynności prawnych;
2. Daje rękojmię prawidłowego wykonywania czynności biegłego;
3. Zna język polski;
4. Posiada teoretyczne i praktyczne wiadomości specjalne w określonej dziedzinie wiedzy, nauki, techniki, sztuki lub rzemiosła;
5. Posiada trzyletnie doświadczenie w dziedzinie wiedzy, nauki, techniki, sztuki lub rzemiosła, w której ma zostać ustanowiona biegłym;
6. Jest niekarana za umyślne przestępstwo lub umyślne przestępstwo skarbowe oraz nie orzeczono w stosunku do niej zakazu wykonywania zawodu w specjalności, w której zamierza wykonywać czynności biegłego.

W myśl postanowień Projektu ustawy, organem odpowiedzialnym za prowadzenie listy biegłych oraz ich ustanawianie ma być prezes sądu okręgowego. Ma on też mieć możliwość powołania komisji lub eksperta w celu oceny posiadania wiadomości specjalnych w określonej dziedzinie wiedzy, nauki, techniki, sztuki lub rzemiosła. W wypadku powołania komisji, miałaby ona składać się z trzech ekspertów tej samej specjalności, w której chciałby opiniować kandydat na biegłego. Do składanego wniosku o wpis na listę kandydat powinien załączyć szereg dokumentów, tj.:

1. Informację z Krajowego Rejestru Karnego;
2. Oświadczenie, że nie jest prowadzone przeciwko kandydatowi postępowanie o przestępstwo ścigane z oskarżenia publicznego lub o przestępstwo skarbowe;
3. Opinie organów samorządu zawodowego o posiadanych wiadomościach specjalnych w zakresie danej dziedziny wiedzy, albo opinię pracodawcy o posiadanych wiadomościach specjalnych w tej dziedzinie;
4. Oświadczenie, iż kandydat zna język polski w zakresie niezbędnym do wykonywania funkcji biegłego;
5. Oświadczenie, że kandydat posiada pełną zdolność do czynności prawnych;
6. Dokumenty poświadczające kompetencje merytoryczne i doświadczenie;
7. Oświadczenie, czy kandydat ubiegał się wcześniej o wpis na listę biegłych oraz czy nie pozbawiono go funkcji biegłego sądowego.

Dodatkowo zaproponowano, iż biegły sądowy w ciągu 6 miesięcy od ślubowania miałby obowiązek ukończenia organizowanego przez prezesa sądu okręgowego szkolenia z zakresu przepisów dotyczących jego praw i obowiązków w postępowaniu sądowym i przygotowawczym oraz zasad przeprowadzania dowodu z opinii biegłego.

Ustanawianie biegłych sądowych w Polsce – głosy krytyczne

W świetle dostępnych metod weryfikacji kandydatów, pod kątem spełnienia przez nich wyżej określonych przesłanek, najwięcej trudności przysparza stwierdzenie posiadania przez kandydata „teoretycznych i praktycznych wiadomości specjalnych”.

Ocena aktualnego i postulowanego stanu prawnego w odniesieniu do biegłych sądowych w Polsce stała się przedmiotem raportu Polskiej Rady Biznesu i Helsińskiej Fundacji Praw Człowieka opublikowanego

⁹¹ Zob.: projekt ustawy o biegłych sądowych z 29 października 2014 r., <http://legislacja.rcl.gov.pl/docs//2/259060/259080/259081/dokument136056.pdf>, dostęp w dniu 8 czerwca 2015 r.

w kwietniu 2014 r.⁹² (dalej: Raport). Ze względu na zakres przedmiotowy Raportu, warto przytoczyć część zawartych w nim wskazań i wniosków.

Oceniono w nim, że rzetelność procesu weryfikacji kompetencji kandydatów do pełnienia funkcji biegłego sądowego jest najważniejszym problemem związanym z funkcjonowaniem tej instytucji. Co prawda, treść § 12 ust. 2 Rozporządzenia, zgodnie z którą: „posiadanie wiadomości specjalnych powinno być wykazane dokumentami lub innymi dowodami”, podczas gdy „ocena, czy posiadanie wiadomości specjalnych zostało dostatecznie wykazane, należy do prezesa [sądu okręgowego]” zmierza do realizacji zadania merytorycznej oceny kandydatów, to jednak słusznie zwraca się uwagę, że posiadanie przez kandydatów praktycznych i teoretycznych wiadomości specjalnych z danej dziedziny wiedzy nie jest weryfikowane w praktyce⁹³. Autorzy Raportu stwierdzają wprost, że prezes sądu okręgowego nie dysponuje środkami, które pozwoliłyby mu zweryfikować poziom wiedzy potencjalnego biegłego. Samemu nie posiadając wiadomości specjalnych w danej dziedzinie, nie będzie potrafił ocenić, czy przedstawione przez kandydata dokumenty zapewniają należyte kompetencje. Uważa się więc, że wstępna kontrola kandydatów na biegłych ma w praktyce raczej formalny, a nie materialny charakter. Potwierdzeniem tej tezy jest fakt, że prezesi sądów niezmiennie rzadko odmawiają wpisu na listę biegłych⁹⁴.

Kandydaci na biegłych sądowych są zobligowani do przedstawienia opinii zakładu pracy, a reprezentanci wolnych zawodów – opinii organizacji zawodowej, do której należą (§3 ust. 1 i 2 Rozporządzenia), jednakże przedstawienie wskazanych opinii ma w zasadzie charakter wymogu formalnego i nie jest skutecznym narzędziem merytorycznej kontroli jakości kandydata. Przyjęty Projekt ustawy o biegłych zakłada rozszerzenie tego obowiązku. Obligatoryjne ma być przedstawienie opinii pracodawcy lub odpowiedniego organu samorządu zawodowego czy stowarzyszenia, a w braku takiej opinii prezes sądu będzie miał możliwość powołania komisji ekspertów lub jednego, niezależnego eksperta, których zadaniem ma być ocena kwalifikacji kandydata. Autorzy Raportu zauważają jednak, że powołana w tym trybie komisja czy też ekspert będą źródłem niepotrzebnych kosztów (co może zniechęcić do ich powoływania). Co więcej, w Projekcie nie zdefiniowano kim mieliby być „eksperci” (zasiadający w komisji, bądź działający niezależnie), a biorąc pod uwagę (prawdopodobne) stosunkowo niewielkie wynagrodzenie jakie będzie mogło im przysługiwać, można mieć wątpliwości czy w proces oceny merytorycznej kandydatów zostaną zaangażowani rzeczywiście najlepsi eksperci⁹⁵.

Innym problemem związanym z kwalifikacjami biegłych, na który zwrócono uwagę w Raporcie, jest kwestia ich predyspozycji etycznych. Przepisy nie stawiają wymogu „nieskazitelności charakteru”, a obecnie obowiązujące Rozporządzenie nie przewiduje nawet wymogu niekaralności biegłego (wymóg ten został uwzględniony w Projekcie założeń oraz Projekcie ustawy). W tej kwestii jedynym wymogiem jest „dawanie rękojmi należytego wykonywania funkcji biegłego” oraz fragment ślubowania biegłego dotyczący „sumienności i bezstronności”. Tymczasem biegły sądowy może być wielokrotnie narażony na konflikty natury etycznej i prawnej, na które nie będzie przygotowany. Zastanawia więc deficyt mechanizmów kontroli etycznych aspektów pracy biegłego. Autorzy Raportu postulują poddawanie kandydatów na biegłych obowiązkowemu szkoleniu wyczułającemu ich na kwestie etyki. Szkolenie takie miałyby

⁹² B. Grabowska, A. Pietryka, M. Wolny, A. Bodnar, *Biegli sądowi w Polsce*, Raport Polskiej Rady Biznesu i Helsińskiej Fundacji Praw Człowieka, Warszawa 2014, <http://programy.hfhr.pl/monitoringprocesulegislacyjnego/files/2014/04/biegli-s%C4%85dowi-fin.pdf>, dostęp w dniu 3 listopada 2014 r.

⁹³ Zob.: D. Zienkiewicz, *Status biegłego sądowego*, w: *Wokół problematyki dokumentu: księga pamiątkowa dedykowana Profesorowi Antoniemu Felusiowi*, red.: T. Widła, Katowice, 2005, s. 225.

⁹⁴ Częściowo może być to jednak konsekwencja niedoboru biegłych z niektórych dziedzin, który zmusza prezesów sądów do czynnego poszukiwania osób mogących pełnić funkcję biegłych. Zob.: B. Grabowska, A. Pietryka, M. Wolny, A. Bodnar, *Biegli sądowi...*, op. cit., s. 16-18.

⁹⁵ *Ibidem*, s. 18-19.

odbywać się na koszt kandydatów, a jego ukończenie byłoby warunkiem koniecznym do uzyskania wpisu na listę biegłych. Przy okazji zauważono, że warto rozważyć wprowadzenie jednolitego modelu odpowiedzialności dyscyplinarnej biegłych sądowych⁹⁶.

Odrębną kwestią, omówioną w Raporcie, jest natomiast zachowanie organów procesowych powołujących biegłych. W szczególności zwraca uwagę niejednokrotnie niska jakość postanowień o powołaniu biegłego. Podstawowe problemy obejmują między innymi niejednoznaczne i nieprecyzyjne pytania stawiane biegłym. Uchybienia organów procesowych w połączeniu z biernością biegłych wobec takich problemów wpływają niekorzystnie na przebieg postępowania⁹⁷. Niektóre spośród błędów w zakresie pytań zadawanych biegłym są na tyle częste, że zostały wyszczególnione w literaturze. Są to m.in. pytania: wykraczające poza zakres wiedzy biegłego, wykraczające poza zakres jego kompetencji (np. pytania o kwalifikację prawną czynu), nieuporządkowane pod względem logicznym i nieprzejrzyste sformułowane, zbyt ogólnikowe, zawierające niejasną terminologię, szczegółowe pytania zadawane przed ogólnymi, niekiedy w ogóle nienadające się do udzielenia na nie odpowiedzi⁹⁸. Forma i treść pytań kierowanych do biegłych nierzadko skłania ich do przekraczania swoich kompetencji (stosunkowo często biegli pytani są np. o to, „kto spowodował wypadek komunikacyjny”)⁹⁹. W Raporcie wskazano wręcz, że wypowiadanie się biegłych w przedmiocie winy oskarżonego jest „jednym z największych problemów dzisiejszego procesu karnego”¹⁰⁰.

Biegli sądowi nie są oczywiście w stanie zapobiec błędom popełnianym przez organy procesowe. Co więcej – nie jest to w ogóle ich zadanie. Jednocześnie jednak odpowiednio przygotowany biegły, prawidłowo rozumiejący swoją rolę w toczącym się postępowaniu, może być w stanie zneutralizować skutki tych błędów. Dlatego też zawarty w Projekcie postulat przeprowadzania obowiązkowych szkoleń z zakresu przepisów prawnych związanych z funkcjonowaniem instytucji biegłego został pozytywnie oceniony w Raporcie.

Spośród pozostałych kwestii w nim podniesionych warto zwrócić uwagę na „zastanawiający” brak ustanowienia obowiązku podnoszenia przez biegłych własnych kompetencji merytorycznych¹⁰¹. Faktem jest, że wraz z rozwojem poszczególnych dziedzin nauki wiedza i umiejętności posiadane przez biegłych, a zdobyte nierzadko lata wcześniej, wymagają aktualizacji. Tymczasem ani dotychczasowe, ani planowane przepisy nie uwzględniają takiej konieczności.

Helsińska Fundacja Praw Człowieka wyraziła także swoją opinię na temat Projektu ustawy – podtrzymano w niej wskazania z Raportu¹⁰².

Podsumowanie

Tworząc narzędzia mogące służyć dokonywaniu oceny kwalifikacji biegłych sądowych, warto wziąć pod uwagę pojawiające się na świecie różne kryteria i systemy dokonywania takich ocen. Trzeba zaznaczyć, że w ramach różnych systemów prawnych wiele z tych kryteriów się powtarza, choć niekiedy w nieco zmienionej formie. Poniższa lista jest formą podsumowania przedstawionej wyżej dyskusji i stanowi swoistą bazę danych o wymogach wobec biegłych stosowanych w różnych państwach i systemach prawnych.

⁹⁶ Ibidem, s. 34.

⁹⁷ Ibidem, s. 38.

⁹⁸ T. Tomaszewski, Dowód z opinii biegłego..., op. cit., s. 70.

⁹⁹ E. Gruza, Ratio est anima legis, czyli jak „biegli” są biegli sądowi, w: Gaudium in litteris est. Księga Jubileuszowa ofiarowana Pani Profesor Genowefie Rejman z okazji osiemdziesiątych urodzin, Warszawa, 2005, s. 575-583.

¹⁰⁰ B. Grabowska, A. Pietryka, M. Wolny, A. Bodnar, Biegli sądowi..., op. cit., s. 15-16.

¹⁰¹ Ibidem, s. 15.

¹⁰² Zob.: opinia HFPC o projekcie ustawy o biegłych sądowych, <http://programy.hfhr.pl/monitoringprocesu-legislacyjnego/opinia-hfpc-o-projekcie-ustawy-o-bieglych-sadowych/>, dostęp w dniu 21 sierpnia 2015 r.

Dla uzyskania większej przejrzystości kryteria bardzo zbliżone do siebie lub wprost się powtarzające zostały ujednolicone. Powstała w ten sposób lista wymogów została podzielona na te o charakterze formalnym, po których wydzielono kompetencje merytoryczne, następnie dodano kryteria związane ze zdolnością komunikowania się, zakończywszy zaś na kwestiach etycznych.

Wymogi formalne:

1. Kryterium wieku biegłego (np. nie młodszy niż 25 lat lub nie starszy niż 70 lat);
2. Niekaralność (także w postępowaniach dyscyplinarnych czy administracyjnych);
3. Dysponowanie pełnią praw (np. biegły nie powinien być w stanie upadłości konsumenckiej);
4. Ukończenie specjalnie organizowanych kursów dla biegłych (najczęściej dotyczących zagadnień prawnych, etycznych, itp.);
5. Umożliwienie dostępu do uprzednio wykonanych opinii biegłego, aby możliwe było dokonanie oceny pracy biegłego;
6. Zdolność do ponoszenia odpowiedzialności cywilnej za skutki sporządzenia nierzetelnej opinii.

Kompetencje merytoryczne:

1. Posiadanie wiadomości specjalnych w danej dziedzinie wiedzy (nauki, techniki, rzemiosła, sztuki);
2. Posiadanie wyższego wykształcenia w danej dziedzinie wiedzy (lub w dziedzinie pokrewnej);
3. Posiadanie wiedzy na temat ściśle kryminalistycznych i sądowych aspektów pracy biegłego i zdolność do jej stosowania w ramach posiadanych wiadomości specjalnych;
4. Stałe dokształcanie się w ramach swojej dziedziny wiedzy (np. regularne publikowanie, uczestniczenie w konferencjach, szkoleniach itp.);
5. Oferowanie przez biegłego wiadomości specjalnych w ramach dziedziny wiedzy, która jest uznana za dostarczającą przydatnych, obiektywnych i pewnych informacji;
6. Specjalizowanie się w dziedzinie wiedzy na tyle zbadanej i opisanej, że możliwa jest rzetelna zewnętrzna ocena opinii biegłego;
7. Zgodność dotychczasowych opinii biegłego ze standardami przyjętymi w danej dziedzinie wiedzy;
8. Przedstawienie przez biegłego wykazu literatury przedmiotu i jakichkolwiek innych wykorzystanych przy opiniowaniu informacji oraz opisu stosowanej przez siebie metodologii;
9. Przedstawienie przez biegłego informacji dotyczących tego, jaką szkołę poglądów reprezentuje w danej dziedzinie wiedzy (co ma ułatwić zadawanie mu pytań);
10. Wykazanie przez biegłego doświadczenia w działalności zawodowej związanej ze swoją specjalizacją (określona liczba lat lub wystarczające doświadczenie).

Zdolności komunikowania się:

1. Posiadanie umiejętności przygotowania czytelnej opinii pisemnej i jej klarownego przedstawienia przed sądem;
2. Zdolność poprawnego, logicznego i zrozumiałego dla niewykwalifikowanego odbiorcy wyjaśnienia różnych aspektów opiniowanej kwestii.

Kwestie etyczne:

1. Niebudząca wątpliwości bezstronność biegłego względem stron procesu;
2. Nieangażowanie się biegłego w żadną aktywność mogącą podważyć jego wiarygodność i niezależność;
3. Rękojmia prawidłowego wykonywania obowiązków (dotychczasowe wykonywanie obowiązków było „prawidłowe”);
4. Szczegółowe opisanie przez biegłego wszystkich wiążących go powiązań organizacyjnych mogących mieć wpływ na jego bezstronność.

5. Badanie ankietowe

Oczekiwania środowisk prawniczych dotyczące funkcjonowania instytucji biegłego sądowego

Wprowadzenie

W niniejszym rozdziale zostaną zaprezentowane wyniki badania ankietowego na temat oczekiwań środowisk prawniczych dotyczących funkcjonowania instytucji biegłego sądowego. Badanie to zostało przeprowadzone w okresie listopad 2014 – luty 2015 r. przez fundację Europejskie Centrum Inicjatyw w Naukach Sądowych (EFIC) wraz z Centrum Nauk Sądowych Uniwersytetu Warszawskiego (CNS UW).

W badaniu zastosowano metodologię Max-Diff¹⁰³ służącą do określania preferencji badanych osób względem propozycji zawartych w zbiorze stwierdzeń. W niniejszym badaniu ankietowym wyodrębniono dwa zbiory stwierdzeń. Pierwszy z nich stanowiły stwierdzenia opisujące problemy związane z instytucją biegłych sądowych, drugi zaś stwierdzenia opisujące propozycje rozwiązań tych problemów. Na podstawie dokonywanych przez respondentów wskazań najważniejszych i najmniej ważnych stwierdzeń obliczono wartości punktowe (tzw. punkty ważności), które należy interpretować jako „indeks ważności” danego stwierdzenia na tle wszystkich stwierdzeń w zbiorze. Jeśli więc jakieś stwierdzenie ma dwa razy więcej punktów ważności od innego, to należy stwierdzić, że jest ono dwa razy ważniejsze dla respondentów, niż to drugie. Zdecydowano się na użycie tej metodologii, jako że standardowe podejście do badania preferencji względem tak dużych zbiorów propozycji z reguły prowadzi do wyniku, w którym wszystkie stwierdzenia są uznane za „dość ważne” i nie pozwalają na wyciąganie końcowych wniosków i formułowanie rekomendacji. Kwestionariusz ankietowy został opracowany na podstawie analizy dostępnych źródeł literaturowych, a także wypowiedzi przedstawicieli środowisk prawniczych (w publikacjach, raportach, na internetowych forach zawodowych, w ramach dyskusji podejmowanych na konferencjach związanych z problematyką biegłych sądowych itp.). Dokonano także analizy tego zagadnienia pod kątem rozwiązań stosowanych w różnych państwach i systemach prawnych. Zdecydowano, że ankiety będą wysłane do prokuratorów, sędziów i adwokatów. Podjęto także decyzję o korekcie pierwotnego planu, w stosunku do którego z badania wyłączono policjantów i radców prawnych. W związku z tym, że doświadczenia dotyczące współpracy z biegłymi sądowymi przedstawicieli obu tych grup zawodowych jawiły się jako jednostronne lub żadne, uznano, że pochodzące od nich wyniki nie będą miarodajne. Było to podyktowane faktem, iż przedstawiciele obu tych zawodów mają ograniczone pole współpracy z biegłymi sądowymi. Policja w ramach swojej formacji posiada podległe jej laboratoria kryminalistyczne i w praktyce jest zobligowana do korzystania z nich¹⁰⁴, natomiast radcy prawni w chwili rozpoczęcia prac badawczych nie uczestniczyli jeszcze w prowadzeniu postępowań karnych¹⁰⁵.

Kwestionariusze ankietowe w wersji papierowej rozesłano do sądów rejonowych i okręgowych, prokuratur rejonowych i okręgowych oraz kancelarii adwokackich, których dane kontaktowe były dostępne na stronach internetowych okręgowych izb adwokackich.

¹⁰³ J.J. Louviere, Best-Worst Scaling: A Model for the Largest Difference Judgments, Working Paper, University of Alberta, 1991. S.H. Cohen, Maximum Difference Scaling: Improved Measures of Importance and Preference for Segmentation, Proceedings of the Sawtooth Software Conference, San Antonio, TX, 2003, s. 61-74.

¹⁰⁴ <http://clk.policja.pl/clk/regionalizacja-wykonywa/72250,Regionalizacja-wykonywanych-badan.html>.

¹⁰⁵ Możliwość pełnoprawnego uczestnictwa w postępowaniach karnych radcy prawni zyskali dopiero z wejściem w życie nowelizacji procedury karnej, tj. 1 lipca 2015 r.

Równoległe do przygotowywanej wersji papierowej ankiety stworzono także narzędzie do wypełniania internetowego kwestionariusza ankietowego on-line, link zaś do niego wraz z instrukcją wysyłano respondentom na dostępne w Internecie adresy e-mailowe. W ten sposób drogą elektroniczną zostało rozesłanych ponad 2 tys. kwestionariuszy. W odpowiedzi na adres fundacji EFIC, kontakt internetowy na stronie projektu Forensic Watch (www.forensicwatch.pl) oraz na adres CNS UW nadesłano łącznie 463 poprawnie wypełnionych ankiet, z czego:

- ✓ 85 – wypełnili sędziowie;
- ✓ 336 – wypełnili prokuratorzy;
- ✓ 42 – wypełnili adwokaci.

Istotną informacją wstępną, dającą pogląd zarówno na grupę badawczą, jak i uzyskane odpowiedzi, jest

Tabela 1. Częstotliwość kontaktów respondentów z biegłymi sądowymi

Częstotliwość kontaktów	Adwokat	Prokurator	Sędzia	Ogółem
Bardzo często	7,69%	24,55%	16,47%	21,59%
Często	74,36%	64,24%	61,18%	64,54%
Rzadko	15,38%	8,79%	17,65%	11,01%
Bardzo rzadko	2,56%	1,52%	4,71%	2,20%
Nigdy	0,00%	0,91%	0,00%	0,66%

deklarowana przez respondentów częstotliwość kontaktów z biegłymi. Informacje, jak często poszczególni respondenci mają styczność z biegłym sądowym, zaprezentowano w tabeli 1.

Zgodnie z otrzymanymi danymi aż 86,13% przedstawicieli zawodów prawniczych, udzielających odpowiedzi często lub bardzo często, ma styczność z biegłymi. Powyższy wynik pozwala sądzić, że wypełniając ankietę,

Tabela 2. Doświadczenie zawodowe respondentów

Doświadczenie	Procent respondentów
poniżej 6 lat	23,76%
od 6 do 12 lat	28,29%
od 12 do 20 lat	22,03%
powyżej 20 lat	25,92%

większość respondentów miała możliwość odwoływania się do własnych doświadczeń związanych z korzystaniem z usług biegłego.

Na zapytanie ankietowe odpowiedzieli przedstawiciele zawodów prawniczych reprezentujący różny poziom doświadczenia zawodowego. Procentowy rozkład doświadczenia ankietowanych, podzielonego na lata pracy w wykonywanym obecnie zawodzie, prezentuje tabela 2. Wyniki uzyskane w badaniu w kontekście doświadczenia zawodowego zostaną omówione w dalszej części tego rozdziału.

Problemy

Część pierwsza badania ankietowego dotyczyła problemów dostrzeganych przez respondentów w kontekście funkcjonowania instytucji biegłego sądowego w Polsce. Zestawienie wyników uzyskanych w tej części badania zaprezentowano w tabeli 3. Przedstawione w niej wyniki dotyczą wszystkich stwierdzeń rozpatrywanych przez wszystkie badane grupy, natomiast w późniejszym omówieniu uzyskanych wyników uwzględniono tylko te stwierdzenia, które zostały uznane za najważniejsze, czyli takie, które uzyskały indeks ważności powyżej 2,00 dla ogółu respondentów.

Tabela 3. Problemy dostrzegane przez respondentów w kontekście funkcjonowania instytucji biegłego sądowego

Problemy		Ogółem	Prokuratorzy	Adwokaci	Sędziowie
1	2	3	4	5	6
1	Błędy merytoryczne w sprawozdaniach z wykonanych przez biegłych badań (np. niejasność wyводу, niejednoznaczne wnioski, niepełność opinii itp.).	20,41	20,71	22,74	17,79
2	Długie okresy oczekiwania na opinie biegłych.	17,66	25,35	7,99	19,65
3	Opinie biegłych nie uwzględniają wszystkich okoliczności wskazywanych w tezach dowodowych.	5,91	6,18	4,77	6,79
4	Brak ujednoliconych, obiektywnych i wiarygodnych narzędzi do monitorowania jakości pracy biegłych.	5,59	4,12	8,37	4,28
5	Opinie biegłych są szablonowe, a stosowane przez nich metodyki badawcze nie są dostosowane do konkretnego przypadku.	4,85	3,19	6,69	4,68
6	Niedotrzymywanie terminów przez biegłych.	4,68	6,96	1,59	5,51
7	Wynagrodzenie biegłych nie jest atrakcyjne dla najlepszych ekspertów w poszczególnych dyscyplinach.	4,30	4,60	3,93	4,37
8	Brak ujednoliconych, obiektywnych i wiarygodnych narzędzi do oceny wiedzy i umiejętności dla osób aplikujących do pełnienia funkcji biegłych.	3,97	2,36	5,50	4,04
9	Faktyczny brak odpowiedzialności cywilnej biegłych za wydanie nierzetelnej opinii.	3,78	2,13	5,98	3,22
10	Niejasne opisy dotyczące metodyk badawczych w sprawozdaniach z wykonanych przez biegłych badań.	2,75	1,68	3,69	2,88
11	Brak dostępu do informacji o dotychczasowej aktywności biegłych, w chwili podejmowania decyzji o powoływaniu ich w danej sprawie (ile i jakie opinie wydawali i jak były oceniane przez zlecających oraz strony procesowe).	2,62	1,77	3,66	2,43
12	Nieprzygotowywanie się biegłych do udzielania ustnych odpowiedzi w trakcie rozpraw przed sądem.	2,55	2,69	2,07	2,87
13	Niewykorzystywanie przez biegłych najnowszych osiągnięć nauki i techniki.	2,30	1,88	2,99	2,02
14	Niekomunikatywność biegłych w trakcie rozpraw przed sądem.	2,24	2,93	1,49	2,30
15	Wątpliwości co do niezależności czy bezstronności biegłych.	2,14	1,52	2,69	2,22

Problemy		Ogółem	Prokuratorzy	Adwokaci	Sędziowie
1	2	3	4	5	6
16	Opinie biegłych są zbyt kosztowne.	2,12	3,08	0,94	2,33
17	Wypowiadanie się biegłych poza zakresem ich uprawnień.	1,75	1,11	2,78	1,35
18	Brak aktywności zawodowej biegłych w ramach dyscyplin, w których deklarują posiadanie wiadomości specjalnych.	1,33	0,88	1,75	1,37
19	Brak dostępu do informacji na temat posiadania przez biegłych technicznych możliwości wykonania zleconych badań.	1,23	0,92	1,27	1,51
20	Niewielkie doświadczenie zawodowe biegłych.	1,06	0,84	1,06	1,28
21	Brak dostępu do informacji o metodykach badawczych stosowanych przez biegłych, przed powoływaniem ich do pełnienia tej funkcji.	1,03	0,63	1,47	0,99
22	Błędy formalne w sprawozdaniach z czynności przeprowadzonych przez biegłych.	0,90	0,79	1,03	0,90
23	Brak jednolitego katalogu dyscyplin, w których biegli deklarują posiadanie wiadomości specjalnych.	0,85	0,58	0,87	1,09
24	Całkowita dowolność w nazywaniu dyscyplin, w których biegli deklarują posiadanie wiadomości specjalnych.	0,74	0,52	1,06	0,65
25	Brak możliwości skonsultowania się z biegłymi przed zleceniem im wydania opinii.	0,68	0,60	0,77	0,68
26	Niestosowanie się przez biegłych do norm etycznych.	0,66	0,41	0,79	0,79
27	Utrudniony kontakt z biegłymi w celu uzupełnienia opinii po jej dostarczeniu.	0,64	0,65	0,54	0,72
28	Niepublikowanie przez biegłych artykułów naukowych w ramach dyscyplin, w których deklarują posiadanie wiadomości specjalnych.	0,53	0,28	0,81	0,50
29	Brak ograniczeń wiekowych dla osób pełniących funkcję biegłych.	0,38	0,35	0,26	0,53
30	Brak dostępu do informacji o publikacjach naukowych biegłych w ramach dyscyplin, w których deklarują oni posiadanie wiadomości specjalnych.	0,34	0,26	0,47	0,30

Przedstawione wyniki wskazują, że problemem, który wszystkie badane grupy przedstawicieli zawodów prawniczych (sędziowie, prokuratorzy i adwokaci) uznają za najpoważniejszy, jest występowanie błędów merytorycznych w sprawozdaniach z wykonanych przez biegłych badań (np. niejasność wyводу, niejednoznaczne wnioski, niepełność opinii itp.). Stwierdzenie to uzyskało indeks ważności ogółem 20,41, natomiast w poszczególnych grupach respondentów indeks ważności wynosił: dla adwokatów 22,74, prokuratorów – 20,71 i dla sędziów – 17,79. Tak wysoki indeks stwierdzenia opisującego wady jakościowe opinii nie jest zaskakujący, oczywiste jest bowiem, że opinia przygotowana przez biegłego sądowego, którejkolwiek specjalności, powinna być poprawna merytorycznie, jasna dla niewykwalifikowanego odbiorcy i zupełna¹⁰⁶. Zupełność i jasność opinii jest także wymogiem przewidzianym przez ustawodawcę,

¹⁰⁶ Np. w kontekście opinii biegłego informatyka, zob.: M. Szmit, *Z całą sumiennością i bezstronnością, czyli o informatyce sądowej*, Magazyn Informatyki Śledczej, nr 7/2010, s. 7.

który zawarł go w art. 201 k.p.k. Wskazuje on na możliwość wezwania biegłych do uzupełniania opinii lub powołania innych biegłych w sytuacji, gdy przedstawiona wcześniej opinia jest niepełna, niejasna lub sprzeczna wewnętrznie bądź sprzeczna z inną opinią. Wymogi te mają charakter podstawowy dla przydatności opinii biegłego, w związku z czym w badaniu zakwalifikowano je do kategorii błędów merytorycznych. Na podobne rozumowanie wskazują zarówno publikacje adresowane do prawników¹⁰⁷, jak i opracowania skierowane do samych biegłych¹⁰⁸. Wyjątkowo celne wydaje się być stwierdzenie padające w jednym z takich opracowań, że opinia powinna być zrozumiała zarówno dla osiemnasto-, jak i dla osiemdziesięciolatka¹⁰⁹. W podobnym tonie wypowiadają się przedstawiciele polskiej praktyki prawniczej, także na łamach prasy¹¹⁰. Warto przy tym zaznaczyć, że błędy merytoryczne w przeprowadzanym przez biegłego wywodzie, skutkujące wydaniem nierzetelnej opinii, stanowią prawdopodobnie najpoważniejsze potencjalne zagrożenie dla dobra wymiaru sprawiedliwości. W najlepszym razie może to spowodować wydłużenie postępowania (ze względu na konieczność powołania nowych biegłych), choć niekiedy błąd może być wychwycony w późnym etapie postępowania, np. w wyniku złożonej kasacji¹¹¹. Niewychwycony zaś błąd merytoryczny w opinii przedstawionej przez biegłego może skutkować niesłusznym skazaniem oskarżonego¹¹².

Pozostałe wskazywane przez respondentów problemy mieszczące się w kategorii związanej z jakością dostarczanych opinii, to: nieuwzględnianie w opiniach wszystkich okoliczności wskazywanych w tezach dowodowych (5,91), szablonowość opinii (4,85), niejasność opisów metodyk badawczych stosowanych przez biegłych (2,75) czy niewykorzystywanie przez nich najnowszych osiągnięć nauki i techniki (2,30). Odrębną grupę w kategorii problemów związanych z jakością pracy biegłych stanowią problemy ujawniające się w trakcie rozpraw sądowych. Można do nich zaliczyć: nieprzygotowywanie się biegłych do udzielania ustnych odpowiedzi (2,55) oraz niekomunikatywność biegłych w trakcie rozpraw przed sądem (2,24). Podsumowując, można stwierdzić, że w kategorii problemów związanych z jakością pracy biegłych sądowych poszczególne grupy respondentów nie różniły się znacznie między sobą.

Dla większości przedstawicieli zawodów prawniczych ważnym aspektem jest czas związany z wykonaniem opinii. W badaniu ankietowym respondenci wskazywali na problem długiego oczekiwania na opinię – indeks ogółem wyniósł 17,66. Ten problem jest szczególnie istotny dla prokuratorów (25,35) i sędziów (19,65). Dość wysoko na skali w swojej grupie zawodowej umieścili go także adwokaci, ale ich zdaniem jest on zdecydowanie mniej dotkliwy (7,99). Wydaje się, że można to wytłumaczyć konsekwencjami, jakie dla tych grup zawodowych ma długi termin oczekiwania na opinię. Wydłużający się czas pracy biegłego może mieć bowiem istotny wpływ na przedłużanie się postępowania, a tym samym przyczynić się do pojawiania się zarzutu wobec sędziów i prokuratorów o przewlekłość postępowania. Natomiast dla adwokatów długie oczekiwanie na opinię nie ma aż tak fundamentalnego znaczenia, przedłużające się postępowanie może nieść bowiem w pewnych okolicznościach pozytywne konsekwencje dla bronionego klienta. Dodatkowo, warto zaznaczyć, że respondenci w swych odpowiedziach wskazywali także na inny, choć podobny problem, czyli niedotrzymywanie terminów przez biegłych. Indeks ogółem, jaki ten problem uzyskał w badaniu,

¹⁰⁷ C. Kłak, „Pełność”, „jasność” i „niesprzeczność” jako kryteria oceny dowodu z opinii biegłego w polskim procesie karnym (art. 201 k.p.k.), *Studia Prawnicze KUL*, nr 4/2012, s. 45-47.

¹⁰⁸ Zob.: J. Matson, S. Daou, G. Soper, *Effective Expert Witnessing*, CRC Press 2004.

¹⁰⁹ *Ibidem*, s. 62.

¹¹⁰ A. Łukaszewicz, *Biegły nie jest doskonałością*, Rzeczpospolita. Prawo, 2 kwietnia 2014 r., <http://prawo.rp.pl/arttykul/1056940,1098472-Biegli-sadowi-a-sedziowie.html?p=1>, dostęp w dniu 22 kwietnia 2015 r.

¹¹¹ Jako przykład takiej sytuacji można przywołać sprawę związaną z wyrokiem Sądu Najwyższego z dnia 20 czerwca 2013 r. (III KK 12/13), w której nierzetelna opinia biegłych informatyków spowodowała konieczność ponownego rozpatrzenia sprawy przez Sąd. Zob.: *Biuletyn Prawa Karnego* nr 8/13, s. 11.

¹¹² Wiele przykładów takich sytuacji zostało opisanych w dotychczasowej literaturze. Zob. m.in.: B. Garrett, P. Neufeld, *Invalid forensic science testimony and wrongful convictions*, *Virginia Law Review*, vol. 95, no 1, 2009, s. 1-97.

to 4,68, natomiast rozkład pomiędzy poszczególnymi grupami zawodowymi był zbliżony do opisanego powyżej (prokuratorzy i sędziowie odpowiednio: 6,96 i 5,51, adwokaci zaś tylko 1,59).

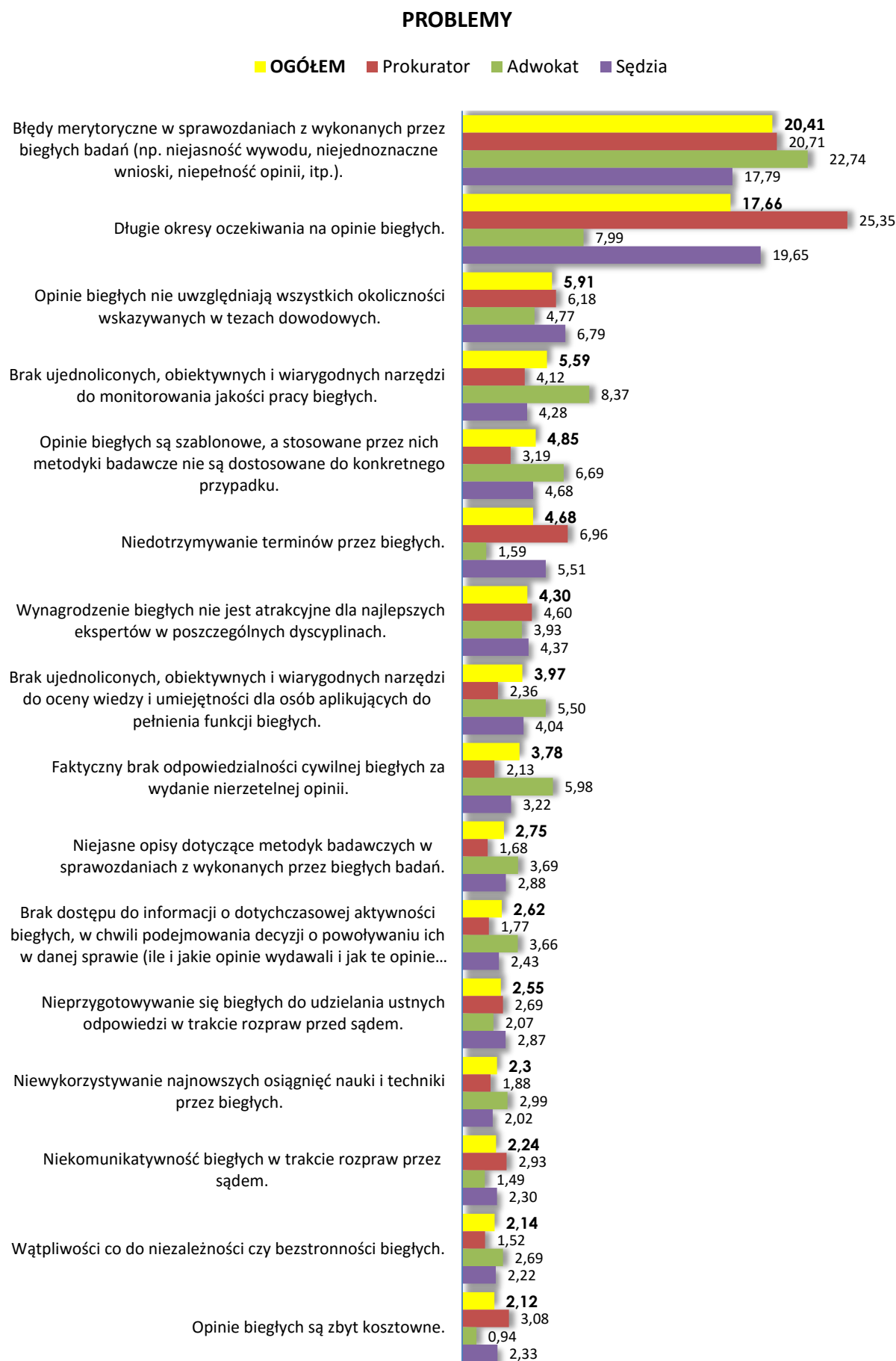
Respondenci wysoko sklasyfikowali też systemowy problem braku możliwości oceny kompetencji biegłych. Przemawiają za tym wysokie indeksy ogółem uzyskane dla problemów opisanych jako: brak ujednoliconych kryteriów monitorowania pracy biegłego (5,59), brak ujednoliconych i wiarygodnych kryteriów oceny osób aplikujących do pełnienia funkcji biegłego (3,97) oraz brak dostępu do informacji o tym ile i jakie opinie biegli dotychczas wydawali i jak były one oceniane (2,62). Warto zauważyć, że zagadnienie braku ujednoliconych kryteriów monitorowania pracy biegłego zostało szczególnie podkreślone przez przedstawicieli środowiska adwokackiego (8,37 adwokaci, podczas gdy 4,12 prokuratorzy, 4,28 sędziowie). Podobnie, to właśnie adwokaci najwyżej (5,50) z wszystkich badanych grup (2,35 prokuratorzy, 4,04 sędziowie) ocenili problem braku ujednoliconych, obiektywnych i wiarygodnych narzędzi do oceny wiedzy i umiejętności osób aplikujących do pełnienia funkcji biegłych. Zarówno jedno, jak i drugie zagadnienie może się bowiem okazać ważne, kiedy adwokaci zostaną zmuszeni do samodzielnego poszukiwania i wyboru biegłych w ramach procedury kontradiktoryjnej.

Dla zlecających wykonanie opinii niemałą rolę odgrywa też kwestia finansowania biegłych sądowych. Respondenci dość wysoko sklasyfikowali problem nieatrakcyjnego wynagrodzenia oferowanego potencjalnie najlepszym biegłym, którego indeks ogółem wyniósł 4,30. Istota problemu może być we wskazanym przypadku związana z przeświadczeniem respondentów, iż obniżanie kosztów sporządzania opinii będzie powodowało spadek zainteresowania ich wydawaniem przez rzetelnych i uznanych fachowców. W podobnym tonie respondenci wypowiadali się także w pytaniach otwartych. Należy odnotować, iż w grupie stwierdzeń istotnych dla respondentów znalazł się także problem zbyt wysokich kosztów opinii biegłych. Uzyskał on indeks ogółem 2,12. Warto jednak zaznaczyć, że o ile niemożność zaoferowania atrakcyjnego wynagrodzenia dla najlepszych biegłych jest problemem o podobnej istotności dla wszystkich grup zawodowych, to zbyt wysokie koszty opinii zwróciły uwagę tylko prokuratorów i sędziów, dla adwokatów natomiast ten problem okazał się marginalny.

Odrębną, choć równie ciekawą kwestią, jest dość wysoki indeks problemu scharakteryzowanego jako brak odpowiedzialności cywilnej biegłych za wydanie nierzetelnej opinii. Dla ogółu ankietowanych wyniósł on 3,78. Zdecydowanie najmocniej został on jednak zaakcentowany przez adwokatów, którzy przypisali mu indeks ważności 5,98, podczas gdy dla sędziów indeks ten wyniósł 3,22, a dla prokuratorów 2,13. Zainteresowanie odpowiedzialnością cywilną biegłych sądowych może w grupie adwokatów wynikać z faktu poszukiwania mechanizmu wpływającego na rzetelne wydanie opinii przez biegłego. Warto podkreślić, że w rzeczywistości nowej procedury karnej, w ramach której częściej będą się pojawiali tzw. „biegli prywatni”,. Wprowadzenie systemu odpowiedzialności cywilnej mogłoby być również elementem zabezpieczenia się obrońców przed roszczeniami klientów wynikającymi z ewentualnych błędów popełnionych przez te osoby.

Ostatnią, istotną dla respondentów kwestią, jaką można wyróżnić w związku z funkcjonowaniem biegłych sądowych, są wątpliwości co do ich niezależności czy bezstronności. Problem ten uzyskał indeks ogółem 2,14. Jeśli chodzi o podział na grupy respondentów to jest on najbardziej dotkliwy dla adwokatów (2,69) najmniej zaś dla prokuratorów (1,52). Indeks ważności, jaki nadali mu sędziowie (2,22), w tej kategorii umiejscawia ich dokładnie pomiędzy przedstawicielami stron. Odmienne spojrzenie stron procesowych na tę kwestię może wynikać z faktu, że w obecnym stanie prawnym biegli nie są powoływani przez obrońców, tylko przez prokuratorów bądź sędziów, co może nasuwać adwokatom pewne wątpliwości co do bezstronności i niezależności takich biegłych.

Wykres 1

Na zakończenie omówienia wyników pierwszej części badania warto zaprezentować te zagadnienia, które okazały się dla respondentów najmniej istotne. Są to następujące kategorie i problemy:

- ✓ utrudniony kontakt z biegłymi (w tym: brak możliwości skonsultowania się z biegłymi przed zleceniem im wydania opinii oraz utrudniony kontakt z biegłymi w celu uzupełnienia opinii po jej dostarczeniu),
- ✓ niestosowanie się biegłych do norm etycznych,
- ✓ brak ograniczeń wiekowych dla osób pełniących funkcję biegłych,
- ✓ aktywność publicystyczna biegłych (w tym: niepublikowanie przez biegłych artykułów naukowych w ramach dyscyplin, w których posiadają wiadomości specjalne, oraz brak dostępu do informacji o publikacjach naukowych biegłych w ramach dyscyplin, w których deklarują oni posiadanie wiadomości specjalnych).

Warto podkreślić, że wybór metodologii badania niejako wymusił na respondentach stopniowanie ważności odpowiedzi. Dlatego też nie można przyjąć, że problemy o niskim indeksie ważności nie mają dla ankietowanych żadnego znaczenia. Badania pozwalają jedynie na stwierdzenie, że problemy, które uplasowały się w górnej części tabeli, okazały się dla respondentów na tyle istotne, że należałoby się nad nimi pochylić w pierwszej kolejności.

Na wykresie 1. przedstawiono problemy uporządkowane od największego do najmniejszego indeksu dla ogółu respondentów, wraz z indeksami ważności przypisanymi dla poszczególnych grup zawodowych. Jak już wspomniano, problemy z indeksem dla ogółu poniżej 2,00 uznano za stosunkowo mało istotne, dlatego też z uwagi na czytelność wykresu zostały one pominięte.

Doświadczenie zawodowe

Uzyskane wyniki w kontekście doświadczenia zawodowego respondentów przedstawiono w tabeli 4. Zaprezentowano je łącznie dla wszystkich trzech grup zawodowych, z podziałem na długość pracy w zawodzie.

Z zebranych odpowiedzi wynika, że wraz z nabieraniem przez respondentów doświadczenia zawodowego wzrasta dostrzeganie przez nich problemu błędów merytorycznych w sprawozdaniach. Indeks ważności tego zagadnienia dla osób z ponaddwudziestoletnim doświadczeniem wynosi 24,10, podczas gdy dla pozostałych osób jest on niższy niż 20. Wskazana tendencja wynikać może z częstszej styczności długoletnich pracowników wymiaru sprawiedliwości z opiniami biegłych, a tym samym z umiejętnością wskazania najczęściej występujących błędów.

Brak obiektywnych narzędzi pozwalających na monitorowanie pracy biegłych jest uznawany za duży problem, szczególnie przez respondentów z doświadczeniem zawodowym mieszczącym się w przedziale od 6 do 12 lat (indeks ważności 7,62). Dla pozostałych grup wiekowych indeks ważności nie jest większy od 5,32. Być może, w przeciwieństwie do starszych kolegów, którzy nabyli już doświadczenie we współpracy z biegłymi sądowymi, młodszy respondenci czują większą potrzebę posiadania obiektywnych narzędzi pozwalających na monitorowanie jakości pracy biegłych.

Podobnie problem z szablonowymi opiniami przedstawianymi przez biegłych jest bardziej istotny dla prawników o doświadczeniu w przedziale od 6 do 12 lat, osiągając indeks 6,21, podczas gdy dla pozostałych grup wynosi on nie więcej niż 4,53. Wydaje się, że uzasadnienie odpowiedzi ankietowanych może być podobne jak przy zagadnieniu dotyczącym braku odpowiednich narzędzi do monitorowania pracy biegłych.

Prawnicy z ponaddwudziestoletnim doświadczeniem mocniej (indeks ważności 4,07) akcentują problem braku dostępu do historii dotychczasowej aktywności biegłych, w tym do informacji ile i jakie opinie biegli sądowi wydawali w przeszłości oraz jak te opinie były oceniane przez zlecających i strony procesowe. Indeks ważności tego problemu w pozostałych grupach wiekowych jest niższy od 2,40.

Tabela 4. Wskazania respondentów w zależności od doświadczenia zawodowego

Problemy	do 6 lat	6-12 lat	12-20 lat	powyżej 20 lat
Błędy merytoryczne w sprawozdaniach z wykonanych przez biegłych badań (np. niejasność wyводу, niejednoznaczne wnioski, niepełność opinii itp.).	19,15	18,96	19,64	24,10
Długie okresy oczekiwania na opinie biegłych.	23,36	13,20	16,70	18,23
Brak ujednoliconych, obiektywnych i wiarygodnych narzędzi do monitorowania jakości pracy biegłych.	4,42	7,62	4,45	5,32
Opinie biegłych nie uwzględniają wszystkich okoliczności wskazywanych w tezach dowodowych.	5,91	6,07	6,50	5,20
Niedotrzymywanie terminów przez biegłych.	5,40	4,21	4,58	4,63
Opinie biegłych są szablonowe, a stosowane przez nich metodyki badawcze nie są dostosowane do konkretnego przypadku.	4,20	6,21	4,53	4,14
Brak dostępu do informacji o dotychczasowej aktywności biegłych, w chwili podejmowania decyzji o powoływaniu ich w danej sprawie (ile i jakie opinie wydawali i jak te opinie były oceniane przez zlecających oraz strony procesowe).	1,95	2,40	2,02	4,07
Brak ujednoliconych, obiektywnych i wiarygodnych narzędzi do oceny wiedzy i umiejętności osób aplikujących do pełnienia funkcji biegłych.	3,75	4,89	3,26	3,70
Niejasne opisy dotyczące metodyk badawczych w sprawozdaniach z wykonanych przez biegłych badań.	2,19	2,66	2,99	3,20
Niekomunikatywność biegłych w trakcie rozpraw przed sądem.	1,77	1,93	2,22	3,10
Opinie biegłych są zbyt kosztowne.	2,04	1,60	2,02	2,90
Faktyczny brak odpowiedzialności cywilnej biegłych za wydanie nierzetelnej opinii.	5,23	4,05	3,52	2,23
Nieprzygotowywanie się biegłych do udzielania ustnych odpowiedzi w trakcie rozpraw przed sądem.	2,90	2,25	2,92	2,22
Niewykorzystywanie przez biegłych najnowszych osiągnięć nauki i techniki.	2,39	2,27	2,47	2,09
Wątpliwości co do niezależności czy bezstronności biegłych.	1,13	2,58	2,76	2,09
Wynagrodzenie biegłych nie jest atrakcyjne dla najlepszych ekspertów w poszczególnych dyscyplinach.	3,76	6,91	4,18	1,79

Osoby najbardziej doświadczone zwracają też większą uwagę na niejasne opisy metodyk badawczych. Generalnie, im krótszy staż respondentów, tym problem ten uważany jest za mniej istotny.

Odpowiedzi opisowe

Biorąc pod uwagę możliwość zwracania przez środowiska prawnicze uwagi na zagadnienia inne niż te, które wskazano w ankiecie, respondentom zapewniono także możliwość opisanie problemów, które mogą ich zdaniem występować podczas kontaktu z biegłymi sądowymi. Poniżej zamieszczono niektóre z takich odpowiedzi. Jedne z nich potwierdzają, lub jeszcze dobitniej akcentują problemy zasygnalizowane w ustrukturyzowanej części badania, inne rzucają na te zagadnienia nowe światło.

Przygotowując poniższe zestawienia, w jak najmniejszym stopniu ingerowano w uzyskane opinie, wszelkie interwencje ograniczając jedynie do kwestii porządkowych, bądź edycyjnych. Odpowiedzi w poszczególnych wierszach pochodzą z pojedynczych ankiet i są zamieszczone w takim porządku, w jakim spisali je respondenci. Natomiast poszczególne wiersze zostały ustrukturyzowane względem siebie w taki sposób, aby pogrupować ze sobą te kategorie problemów wymieniane w odpowiedziach, które wydają się dla respondentów najważniejsze. Nie w każdej ankiecie było to jednak oczywiste, w związku z tym przyjęte założenie nie było w pełni możliwe do osiągnięcia.

Wybrane odpowiedzi opisowe prokuratorów

Nieudolność w wydawaniu opinii wynikająca z różnych przyczyn (brak wiedzy, doświadczenia, sumienności, staranności w wykonaniu opinii), co skutkuje koniecznością uzupełniania opinii w drodze wezwania tych samych biegłych lub powołania nowych biegłych. Odmowy wydawania opinii przez biegłych. Wysokie koszty sporządzania opinii w stosunku do jakości opinii, w szczególności w skomplikowanych sprawach.

Brak staranności w opracowywaniu opinii (błędy w nazwiskach, datach, zdarzają się błędy ortograficzne i stylistyczne).

Brak realnych narzędzi do weryfikacji poprawności metodologicznej i merytorycznej opinii. Długotrwałość oczekiwania na opinie. Koszty opinii.

Niski poziom niektórych biegłych. Nierzetelne opinie, niesolidne. Brak możliwości weryfikacji biegłego przed jego powołaniem, co powoduje, że wielokrotnie powoływani są biegli o niskich kompetencjach.

Brak czytelnych przesłanek, które musiałaby spełnić dana osoba, aby zostać biegłym. Brak wiedzy prawniczej, która umożliwiałaby skuteczną obronę opinii przed sądem, jak również brak doświadczenia odnośnie występowania przed sądem.

Brak centralnej informacji o „wpadkach” biegłych, co uniemożliwia selekcję i eliminowanie ekspertów nierzetelnych, nefachowych. Dowolność w określaniu ilości godzin przeznaczonych na opinię. Niedostatek instytucji specjalistycznych, którym możliwe byłoby zlecenie opinii kompleksowych.

Brak rankingu „dobrych i sprawdzonych” biegłych.

Zbyt mało biegłych niektórych mało popularnych specjalności, np. z zakresu medycyny pracy, konserwacji zabytków i – wbrew pozorom – finansów, co skutkuje długim oczekiwaniem na uzyskanie opinii.

Długi czas oczekiwania na opinię w niektórych dziedzinach wiedzy (np. w wypadkach drogowych).

Długi okres oczekiwania na „najlepszych” biegłych, np. IES, ZMS przy uniwersytetach medycznych. Zbyt mała liczba biegłych z zakresów o wysokiej specjalizacji typu toksykologia, seksuologia, profilowanie sprawców i trudności w dostępie do nich (zwłaszcza w małych jednostkach).

Największym praktycznym problemem dotyczącym biegłych jest brak wystarczających środków finansowych na ich wynagrodzenia. Rozwiązanie kwestii finansowych spowodowałoby brak konieczności podejmowania innych działań, bowiem doprowadziłoby to do powstania dużego „rynku” biegłych weryfikującego poziom ich pracy.

Prokuratorzy zwracali uwagę na niedostateczną fachowość biegłych i niską jakość opinii. Ponadto wskazywali na zbyt długie okresy oczekiwania na opinie – dla prokuratorów kluczowe jest otrzymanie opinii w rozsądnym czasie, tak aby działania biegłego nie przyczyniały się do przedłużania postępowania przygotowawczego. Z kolei wysokie koszty opinii oraz ograniczony budżet prokuratorów na wynagrodzenia dla biegłych mogą ograniczać dostęp do najlepszych fachowców w danej dziedzinie, co może mieć wpływ na jakość opinii, a tym samym na podejmowanie przez prokuratora nietrafnych decyzji rzutujących na pozycję podejrzanego (np. skierowanie do sądu aktu oskarżenia). Respondenci podkreślali także istnienie problemów z dostępem do biegłych niektórych specjalności oraz trudności w uzyskiwaniu opinii od biegłych z dyscyplin medycznych. Problemem dla respondentów z tej grupy zawodowej jest także brak dostępu do szerokiego wykazu biegłych sądowych wraz z danymi na temat oceny dotychczasowej ich pracy.

Wybrane odpowiedzi opisowe adwokatów

Brak trybu weryfikacji kompetencji biegłych po dokonaniu wpisu na listę biegłych sądowych.

Generalna niekompetencja – opinie sporządzone nierzetelnie bez opisanie przyjętej metodyki i poczynionych ustaleń.

Wypowiadanie się przez biegłego w zakresie dziedziny, o której „wydaje się” biegłemu, że ma pojęcie.

Wypowiadanie się w zakresie, w którym biegły nie posiada potrzebnych wiadomości oraz żadnego doświadczenia.

Działanie na podstawie schematów, a nie na podstawie konkretnych stanów faktycznych.

Adwokaci zwracali szczególną uwagę na problem kwalifikacji i doświadczenia biegłych sądowych. Respondenci widzą ten problem zarówno przez pryzmat braku możliwości weryfikacji kompetencji biegłych w trakcie pełnienia przez nich tej funkcji, jak i jakości opinii dostarczanych przez niekompetentnych i niedoświadczonych biegłych. Ponadto respondenci z tej grupy wskazywali na problem szablonowości przygotowywanych przez biegłych opinii. Dla obrońców zagadnienia związane z jakością opinii nabierają szczególnego znaczenia w ramach znowelizowanej procedury karnej. Stają oni bowiem przed koniecznością samodzielnego wyboru eksperta posiadającego wiadomości specjalne, którego wiedzę i umiejętności będą chcieli wykorzystać w związku ze sprawą, w ramach której zostali ustanowieni jako obrońcy.

Wybrane odpowiedzi opisowe sędziów

Nieumiejętność ustnego wyjaśnienia w toku rozprawy zagadnień niezrozumiałych w opinii pisemnej w sposób przystępny dla osób nieposiadających wiadomości specjalnych, zbyt lakoniczne uzasadnienia pisemnych opinii lub wręcz brak takich uzasadnień.

Biegli w razie wątpliwości nie korzystają z kontaktu telefonicznego z sędzią w celu ich wyjaśnienia, co rodzi konieczność opinii uzupełniających.

Brak biegłych, niepodawanie numerów telefonów komórkowych, brak kontaktu elektronicznego.

Powszechny brak elementarnej wiedzy z zakresu procedury karnej skutkujący m.in. formułowaniem wniosków w oparciu o informacje niemające statusu dowodu (np. notatki urzędowe, zeznania późniejszego oskarżonego, wiadomości uzyskane od osób postronnych na miejscu dokonywanych oględzin).

Sędziowie akcentowali trudności w komunikacji z biegłymi. Dotyczyły one zarówno kontaktu poza sądem, jak i komunikacji w trakcie rozprawy. Przyczyn tych ostatnich problemów sędziowie doszukiwali się w braku umiejętności dostatecznego wyjaśniania przez biegłych skomplikowanych kwestii naukowych, jak również w niedostatecznej wiedzy prawnej biegłych sądowych. Podkreślanie wskazanego problemu może wynikać z chęci pełnego zrozumienia przez sędziów badanej przez biegłego materii, opinia biegłego ma bowiem nierzadko kluczowe znaczenie dla prawidłowego rozstrzygnięcia sprawy. Ponadto sędziowie zauważyli, że w razie wątpliwości co do zakresu opinii biegli nie podejmują prób kontaktu z wymiarem sprawiedliwości, co często kończy się sporządzeniem opinii uzupełniającej. Wydaje się, że położenie przez sędziów nacisku na ten aspekt wiąże się z problemem wydłużania postępowań.

Rozwiązania

Druga część badania ankietowego była poświęcona zebraniu opinii środowisk prawniczych na temat rozwiązań możliwych do zastosowania w celu poprawy funkcjonowania instytucji biegłego sądowego. Rozwiązania postulowane przez poszczególne grupy respondentów zaprezentowano w tabeli 5. Omawiając uzyskane wyniki, przyjęto te same założenia, które zastosowano do omówienia pierwszej części ankiety. Przedstawione w tabeli wyniki dotyczą wszystkich badanych grup i wszystkich stwierdzeń. W omówieniu natomiast uwzględniono tylko te problemy, które zostały uznane za najważniejsze, czyli uzyskały indeks ważności powyżej 2,00 dla ogółu.

Analiza odpowiedzi ogółu respondentów wskazuje, że widzą oni potrzebę wprowadzenia ogólnodostępnej, krajowej listy biegłych (17,71). Jest to rozwiązanie, którego indeks ważności znajduje się na zbliżonym poziomie, jeśli chodzi o sędziów (22,87) oraz prokuratorów (20,55), natomiast od tego poziomu zdecydowanie odstaje indeks ważności przypisany mu przez adwokatów (9,70). Wynika to prawdopodobnie z rzeczywistości prawnej, w czasie kiedy prowadzone było badanie. Zgodnie z obowiązującymi ówczesnie uwarunkowaniami, w zależności od etapu postępowania, za powołanie biegłego odpowiadał prokurator lub sędzia. Adwokat natomiast występował jedynie z wnioskiem o powołanie biegłego danej specjalności, nie musiał jednak (czy też wręcz: nie mógł) wybierać konkretnego eksperta. Otwarte pozostaje pytanie, czy rozwiązanie polegające na wprowadzeniu ogólnodostępnej listy biegłych nie okazałoby się dla obrońców istotniejsze pod rządami nowej procedury, zgodnie z którą to na obrońcy spoczywa obowiązek wyboru konkretnego biegłego prywatnego.

W miarę zgodnie postrzegają natomiast respondenci wprowadzenie kolejnych rozwiązań, w pewnym sensie powiązanych funkcjonalnie z prowadzeniem ogólnodostępnej, krajowej listy biegłych. Definiują one bowiem pożądany przez respondentów sposób kwalifikowania osób do pełnienia funkcji biegłych, weryfikowania biegłych już opiniujących, jak i prowadzenia samej listy. Ankietowani wskazali, jako bardzo istotne, rozwiązanie polegające na wprowadzeniu jednolitych, obiektywnych i wiarygodnych kryteriów weryfikacji kompetencji osób aplikujących do pełnienia funkcji biegłych (10,37). Bardzo mocno akcentowano także postulat gromadzenia i udostępniania informacji o ocenie poszczególnych biegłych dokonywanej przez zlecających wydanie opinii i strony procesowe (10,32). Jeśli chodzi o narzędzia służące do weryfikacji biegłych, szczególnie warta odnotowania jest wysoka pozycja rozwiązania opisanego jako wprowadzenie w obszar funkcjonowania biegłych narzędzi weryfikacji kompetencji, stosowanych powszechnie w ramach systemu oceny zgodności laboratoriów rynkowych (8,09). W dalszej kolejności respondenci postulowali także wprowadzenie szkoleń dotyczących zagadnień prawnych dla osób aplikujących do powołania na funkcję biegłych (5,15). Wynik ten pokazuje, że zdaniem respondentów, poza wiedzą fachową, biegły powinien także lepiej rozumieć swoją rolę oraz zakres uprawnień w postępowaniach procesowych.

Tabela 5. Rozwiązania problemów w funkcjonowaniu instytucji biegłego wskazywane przez respondentów

Rozwiązania		Ogółem	Prokuratorzy	Adwokaci	Sędziowie
1	Wprowadzenie ogólnodostępnej, krajowej listy biegłych.	17,71	20,55	9,70	22,87
2	Wprowadzenie jednolitych, obiektywnych i wiarygodnych narzędzi do weryfikacji kompetencji osób aplikujących do pełnienia funkcji biegłych.	10,37	9,36	12,05	9,68
3	Gromadzenie i udostępnianie informacji o ocenie poszczególnych biegłych przez zlecających wydanie opinii i strony procesowe.	10,32	11,04	10,13	9,78
4	Wprowadzenie w obszar funkcjonowania biegłych narzędzi weryfikacji kompetencji, stosowanych powszechnie w ramach systemu oceny zgodności laboratoriów rynkowych.	8,09	6,49	9,52	8,28
5	Wprowadzenie czytelnego i jednolitego modelu odpowiedzialności cywilnej biegłych za wydanie nierzetelnej opinii.	8,09	4,43	15,50	4,33
6	Wynagradzanie biegłych dostosowane do sytuacji rynkowej.	6,20	7,79	3,02	7,79
7	Zapewnienie możliwości konsultowania się z biegłymi przed zleceniem im wydania opinii.	5,89	8,03	3,76	5,89
8	Wprowadzenie szkoleń dotyczących zagadnień prawnych dla osób aplikujących do powołania na funkcję biegłych.	5,15	5,26	4,57	5,60
9	Postawienie wymagania dotyczącego bieżącego rozwoju zawodowego dla osób pełniących funkcję biegłych.	4,48	3,35	6,66	3,43
10	Przyjęcie zasady prymatu biegłych instytucjonalnych, z uwagi na ich większe możliwości techniczne.	4,06	4,51	4,31	3,36
11	Zapewnienie możliwości kontaktu z biegłymi w celu uzupełnienia opinii po jej przygotowaniu.	3,78	4,83	2,20	4,30
12	Doprecyzowanie katalogu instytucji, które można powołać jako biegłego instytucjonalnego.	3,00	3,29	3,18	2,52
13	Wprowadzenie jednolitego katalogu dyscyplin biegłych.	2,69	2,94	2,91	2,22
14	Rozszerzenie wymogów formalnych dotyczących sprawozdania z badań i opinii biegłych.	2,47	2,13	2,29	2,98
15	Gromadzenie i udostępnianie informacji o aktywności zawodowej osób występujących w roli biegłych.	2,28	1,92	2,68	2,22
16	Gromadzenie i udostępnianie informacji o aktywności naukowej osób pełniących funkcję biegłych.	1,62	1,31	1,79	1,75
17	Wprowadzenie wymogu zawierania przez biegłych w ich opiniach statystycznej interpretacji uzyskanych wyników.	1,55	1,19	2,15	1,31
18	Wprowadzenie kodeksu etyki zawodowej biegłych.	1,21	0,72	1,93	0,97
19	Przeprowadzanie wywiadów środowiskowych w stosunku do osób aplikujących o wpisanie na listę biegłych.	0,75	0,67	1,02	0,56
20	Skrócenie kadencji biegłych.	0,31	0,17	0,63	0,13

Za ważne uznano także postawienie wymagania dotyczącego bieżącego rozwoju zawodowego osobom pełniącym już funkcję biegłych (4,48), jak również gromadzenie informacji o ich aktywności zawodowej

(2,28). Ostatnim postulatem w kategorii rozwiązań powiązanych z prowadzeniem ogólnodostępnej, krajowej listy biegłych jest wprowadzenie jednolitego katalogu dyscyplin (2,69).

Wysoko w tabeli znalazło się rozwiązanie polegające na wprowadzeniu obowiązku odpowiedzialności biegłych za wydanie nierzetelnej opinii. Ogółem uzyskało ono indeks ważności na poziomie 8,09. Podobnie jak w pierwszej części ankiety, zagadnienie to okazało się szczególnie ważne dla adwokatów (15,5), podczas gdy w mniejszym stopniu zwracali na nie uwagę prokuratorzy (4,43) i sędziowie (4,33). Wydaje się zatem, że adwokaci są przekonani o skuteczności wskazanego rozwiązania w kontekście kontroli fachowości oraz rzetelności opinii wydawanej przez biegłego.

Kolejną pozycję (indeks ogółem 6,20) zajęło rozwiązanie zdefiniowane jako wynagradzanie biegłych dostosowane do sytuacji rynkowej. Jeżeli chodzi o poziom istotności tego rozwiązania dla poszczególnych grup zawodowych to respondenci nie byli zgodni. Dla prokuratorów i sędziów było to bowiem rozwiązanie tak samo ważne (obydwie grupy po 7,79) i jednocześnie zdecydowanie ważniejsze niż dla adwokatów (3,02).

Omawiając wskazane przez respondentów propozycje rozwiązań, można też wyróżnić kategorię związaną z możliwością szerszego kontaktu z biegłym poza sądem. W miarę wysoki indeks ważności (5,89) uzyskało rozwiązanie polegające na zapewnieniu możliwości konsultowania się z biegłymi przed zleceniem im wydania opinii. Porównując ze sobą odpowiedzi poszczególnych grup zawodowych można zauważyć, że było ono najważniejsze dla prokuratorów (8,03), mniej ważne dla sędziów (5,89), zdecydowanie zaś najmniej istotne dla adwokatów (3,76). Odpowiedzi poszczególnych grup zawodowych nie były także jednolite, jeśli chodzi o kolejne rozwiązanie polegające na zapewnieniu możliwości kontaktu z biegłymi w celu uzupełnienia opinii po jej przygotowaniu. Indeks ważności ogółem, jakie ono uzyskało, to 3,78, przy tym dla prokuratorów i sędziów był on zbliżony (odpowiednio 4,83 i 4,30), dla adwokatów zaś około dwukrotnie niższy (2,20). Warto nadmienić, że takie postrzeganie zagadnienia kontaktu z biegłymi sądowymi koresponduje z uzyskanymi w pierwszej części ankiety wypowiedziami otwartymi. Problem utrudnionego kontaktu z biegłymi był bowiem najczęściej obecny w wypowiedziach sędziów i prokuratorów. Wydaje się, że proponowane konsultacje mają zapobiegać niepotrzebnemu przedłużaniu się postępowania wynikającemu z nieporozumień komunikacyjnych występujących pomiędzy biegłym a organem zlecającym wydanie opinii.

Następna wyróżniona kategoria rozwiązań jest związana z funkcjonowaniem biegłych instytucjonalnych. W jej ramach respondenci postulowali przyjęcie zasady prymatu biegłych instytucjonalnych, z uwagi na ich większe możliwości techniczne (4,06) oraz doprecyzowanie katalogu instytucji, które można powołać jako biegłego instytucjonalnego (3,06). Rozwiązania te były w miarę równo potraktowane przez respondentów ze wszystkich grup zawodowych.

Ostatnim, istotnym dla respondentów rozwiązaniem jest rozszerzenie wymogów formalnych dotyczących sprawozdania z badań i opinii biegłych. Indeks ważności dla tego rozwiązania wyniósł ogółem 2,47 i, podobnie jak poprzednio, poszczególne grupy respondentów nie różniły się znacznie w tym odczuciu.

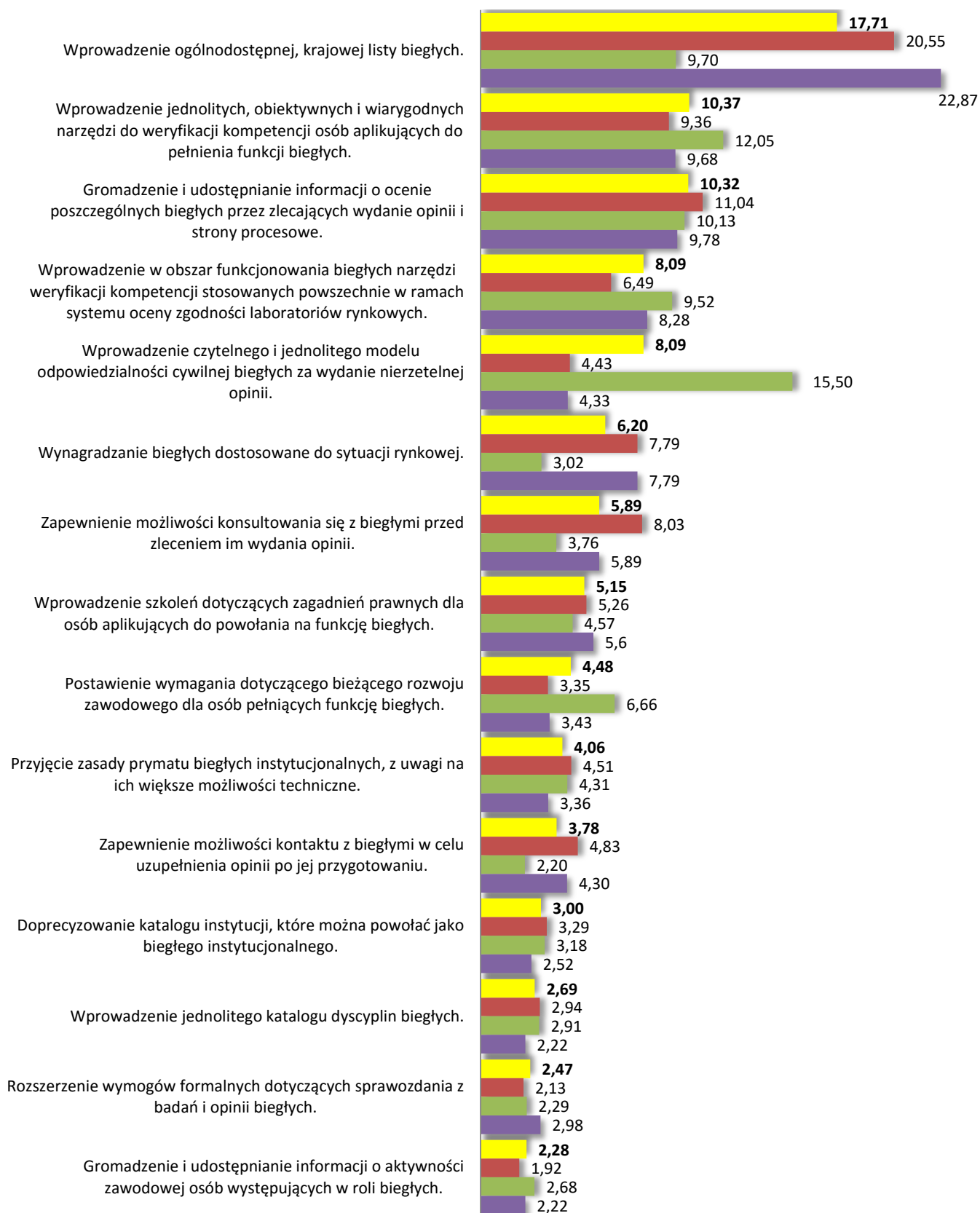
Propozycje rozwiązań, które zgodnie z uzyskanymi wynikami należy uznać za mało istotne dla respondentów, to:

- ✓ gromadzenie i udostępnianie informacji o aktywności naukowej osób pełniących funkcję biegłych,
- ✓ wprowadzenie wymogu zawierania przez biegłych w ich opiniach statystycznej interpretacji uzyskanych wyników,
- ✓ wprowadzenie kodeksu etyki zawodowej biegłych,
- ✓ przeprowadzanie wywiadów środowiskowych w stosunku do osób aplikujących o wpisanie na listę biegłych,
- ✓ skrócenie kadencji biegłych.

Wykres 2

ROZWIĄZANIA

OGÓŁEM Prokurator Adwokat Sędzia

Na wykresie 2 przedstawiono istotne dla respondentów rozwiązania uporządkowane od największego do najmniejszego indeksu dla ogółu respondentów, wraz z indeksami ważności przypisanymi dla poszczególnych badanych grup. Podobnie jak w części dotyczącej problemów, rozwiązania z indeksem ważności dla ogółu respondentów poniżej 2,00 uznano za stosunkowo mało istotne. Dlatego, z uwagi na przejrzystość wykresu, zostały one pominięte.

Doświadczenie zawodowe

Podobnie jak w części pierwszej badania ankietowego dotyczącej problemów, poniżej zostaną omówione wyniki dotyczące postulowanych rozwiązań w kontekście doświadczenia zawodowego respondentów. Przedstawiono je w tabeli 6.

Tabela 6. Wskazania respondentów w zależności od doświadczenia zawodowego

Rozwiązania	do 6 lat	6-12 lat	12-20 lat	powyżej 20 lat
Wprowadzenie ogólnodostępnej, krajowej listy biegłych.	18,86	18,19	17,76	15,94
Gromadzenie i udostępnianie informacji o ocenie poszczególnych biegłych przez zlecających wydanie opinii i strony procesowe.	7,22	10,60	8,82	14,36
Wprowadzenie jednolitych, obiektywnych i wiarygodnych narzędzi do weryfikacji kompetencji osób aplikujących do pełnienia funkcji biegłych.	11,99	9,90	9,16	10,37
Wprowadzenie w obszar funkcjonowania biegłych narzędzi weryfikacji kompetencji, stosowanych powszechnie w ramach systemu oceny zgodności laboratoriów rynkowych.	8,68	8,31	6,58	8,57
Wprowadzenie szkoleń dotyczących zagadnień prawnych dla osób aplikujących do powołania na funkcję biegłych.	4,87	4,64	4,48	6,61
Postawienie wymagania dotyczącego bieżącego rozwoju zawodowego dla osób pełniących funkcję biegłych.	4,00	3,55	5,36	5,29
Wynagradzanie biegłych dostosowane do sytuacji rynkowej.	6,51	4,83	8,86	5,22
Wprowadzenie czytelnego i jednolitego modelu odpowiedzialności cywilnej biegłych za wydanie nierzetelnej opinii.	10,28	9,64	6,95	5,04
Zapewnienie możliwości konsultowania się z biegłymi przed zleceniem im wydania opinii.	6,85	5,24	7,20	4,59
Przyjęcie zasady prymatu biegłych instytucjonalnych, z uwagi na ich większe możliwości techniczne.	4,08	3,79	4,02	4,39
Rozszerzenie wymogów formalnych dotyczących sprawozdania z badań i opinii biegłych.	1,54	2,42	2,39	3,51
Zapewnienie możliwości kontaktu z biegłymi w celu uzupełnienia opinii po jej przygotowaniu.	3,91	3,84	4,12	3,28
Doprecyzowanie katalogu instytucji, które można powołać jako biegłego instytucjonalnego.	2,87	3,16	2,81	3,09
Gromadzenie i udostępnianie informacji o aktywności zawodowej osób występujących w roli biegłych.	1,58	2,32	2,54	2,69
Wprowadzenie jednolitego katalogu dyscyplin biegłych.	1,92	3,96	2,16	2,39

Niezależnie od długości stażu, wszystkie grupy zawodowe uznają postulat wprowadzenia ogólnodostępnej krajowej listy biegłych za najbardziej istotny. Warto jednak zwrócić uwagę, że im większe doświadczenie ankietowanych, tym indeks ważności tego rozwiązania się zmniejsza. Można przypuszczać, że osoby z ponaddwudziestoletnim stażem pracy posiadają większą wiedzę na temat poszczególnych biegłych sądowych i wiedzą, jak do nich dotrzeć. Osoby z największym doświadczeniem, odmiennie niż ich młodszy koledzy, znacznie większe nadzieje wiążą z gromadzeniem i udostępnianiem ocen wystawianych biegłym przez zleceniodawców. Indeks ważności tego rozwiązania dla osób z ponaddwudziestoletnim doświadczeniem to 14,36, podczas gdy dla osób z doświadczeniem w przedziale od 6 do 12 lat wynosi on już 10,6, natomiast dla osób z doświadczeniem poniżej 6 lat indeks ten wynosi jedynie 7,22.

Ponadto osoby z największym doświadczeniem za istotne uznają:

- prowadzenie szkoleń dla biegłych z zakresu zagadnień prawnych (6,61 dla osób z największym doświadczeniem, 4,87 dla osób z najmniejszym),
- rozszerzenie wymogów formalnych dotyczących sprawozdań z badań i opinii biegłych (3,51 dla osób z największym doświadczeniem, 1,54 dla najmniej doświadczonych),
- gromadzenie i udostępnianie informacji o aktywności zawodowej biegłych (2,69 dla osób z największym doświadczeniem, 1,58 dla osób z najmniejszym).

Wydaje się zatem, że najbardziej doświadczeni przedstawiciele zawodów prawniczych przykładają dużą wagę do dokonywania oceny biegłych i upowszechniania informacji o nich. Może to oznaczać, że respondenci z omawianej grupy nie zawsze byli zadowoleni z jakości usług biegłych i chcieliby wprowadzić mechanizm ułatwiający im prawidłowy wybór w przyszłości. Doświadczenie podpowiada im także konieczność większej kontroli biegłych sądowych pod kątem ich rozwoju i poprawy jakości ich usług. Może to oznaczać, że ci respondenci chętnie korzystaliby z narzędzia pozwalającego na ocenę kompetencji biegłych sądowych i monitorowanie jakości ich pracy.

Odpowiedzi opisowe

Podobnie jak w przypadku problemów, także w kwestiach dotyczących rozwiązań respondentom zapewniono możliwość udzielenia odpowiedzi opisowych. Poniżej zamieszczono najbardziej dobitne postulaty.

Wybrane odpowiedzi opisowe prokuratorów

Ogólnopolska baza biegłych. Większe wymagania przy wpisie na listę biegłych (weryfikacja umiejętności).

Losowa weryfikacja opinii (kilku w ciągu roku) przez zespół biegłych lub instytut pod kątem kompletności opinii, zastosowanych metod itd. i przekazywanie oceny prezesom sądów celem jej zawarcia na liście biegłych.

Przedstawianie przez biegłych opinii organów, na zlecenie których wykonywali opinie o ich pracy – o poziomie merytorycznym opinii, o terminowości.

Weryfikacja biegłych przez organy procesowe na podstawie specjalnego portalu dla policji, prokuratury. Obowiązkowe ocenianie biegłych przez organy powołujące.

Konieczność doksztalcania się biegłych w związku z szybkim rozwojem nauki i technologii.

Zagwarantowanie środków finansowych na rzetelne i dobre opinie wykonywane przez uznanych biegłych – zasadniczym problemem jest cena za opinie i brak funduszy.

Zdaniem prokuratorów konieczne jest wprowadzenie odpowiedniego mechanizmu weryfikacji pracy biegłych i możliwość skreślania ich z listy w przypadku istotnych uchybień merytorycznych lub często zdarzającego się nieterminowego wydawania opinii. Ponadto, rozwiązaniem które mogłoby wydatnie poprawić korzystanie z usług najlepszych biegłych, jest – zdaniem prokuratorów – zwiększenie budżetu na zlecenie opinii, co pozwoliłoby na korzystanie z usług najlepszych specjalistów z danej dziedziny.

Wybrane odpowiedzi opisowe adwokatów

Obowiązkowe OC biegłych.

Nałożenie na biegłych kar finansowych w przypadku przewlekania w wydawaniu opinii.

Ocena biegłych przez sądy zlecające opinie (np. w skali punktowej), która byłaby podstawą do ustalenia kryterium (poziomu) do wykreślenia biegłego z listy.

Regularna weryfikacja stanu wiedzy i możliwości badawczych biegłych w trakcie trwania ich kadencji, co najmniej raz na rok.

Ujednolicenie sposobu weryfikacji posiadanych kwalifikacji dla osób starających się o wpis na listę biegłych. Zobowiązanie do stałego zawodowego rozwoju biegłych. Preferowanie „praktykujących” biegłych nad „teoretykami”.

Dopuszczenie wyłącznie biegłych posiadających umiejętności udokumentowane wykształceniem oraz doświadczeniem z danej dziedziny.

Ustalenie minimalnych kryteriów, w szczególności w zakresie wykształcenia, jakie musi spełnić kandydat na biegłego w danej dziedzinie, aby uniknąć takich sytuacji jak obecnie, że biegłym z zakresu wyceny nieruchomości można zostać po 3-miesięcznym kursie.

Adwokaci oczekują wprowadzenia pewnych form odpowiedzialności za nierzetelną pracę biegłych. Dodatkowo zwracają uwagę na konieczność wdrożenia mechanizmu oceny, który miałby wymusić rzetelne wydawanie opinii oraz uaktualnianie wiedzy przez biegłych w dziedzinach, w których wydają oni opinie. Postulaty takie wiążą się prawdopodobnie z obserwacją obecnej praktyki dotyczącej pracy biegłych. Mogą one również wynikać z chęci znalezienia odpowiednich mechanizmów korzystania z usług biegłego w ramach procedury kontradyktoryjnej.

Wybrane odpowiedzi opisowe sędziów

Wprowadzenie jednolitej bazy danych biegłych z ich oceną przez organ zlecający.

Powinien być wprowadzony jasny i przejrzysty model oceny biegłych przez organy powołujące – brak możliwości weryfikacji kompetencji biegłego przed powołaniem.

Wprowadzenie ogólnopolskiego systemu umożliwiającego zapoznanie się z zastrzeżeniami organów procesowych i stanem postępowania dotyczącym poszczególnych biegłych.

Wprowadzenie mechanizmu wykreślania biegłych, co do których jakości pracy istnieją uzasadnione zarzuty, np. konieczność zasięgania opinii uzupełniających.

Wprowadzenie krajowej listy biegłych, z możliwością weryfikacji ich aktywności zawodowej.

Stworzenie systemu odpowiedzialności cywilnej za opinie nierzetelne.

Wprowadzenie tzw. aktywnej listy biegłych [na podstawie] tzw. monitoringu ich dostępności co do możliwości opracowywania opinii.

Oprócz wprowadzenia ogólnodostępnej, krajowej listy biegłych sędziowie postulują równoległe wdrożenie narzędzia służącego do oceny pracy biegłych oraz monitorowania ich dostępności. Istotne jest też dla nich wprowadzenie systemu odpowiedzialności cywilnej.

Podsumowanie

Przeprowadzone badanie ankietowe pozwoliło na zdefiniowanie problemów występujących w obszarze funkcjonowania biegłych sądowych i wytypowanie tych, które dla środowisk prawniczych są najbardziej dotkliwe. Badanie umożliwiło także wskazanie takich rozwiązań, które dla przedstawicieli tych środowisk są najistotniejsze i ich zdaniem mogą w największym stopniu przyczynić się do poprawy funkcjonowania instytucji biegłego sądowego w ramach polskiego wymiaru sprawiedliwości.

Kompleksowe spojrzenie na otrzymane w badaniu wyniki pozwoli na opracowanie założeń uniwersalnego narzędzia do oceny kompetencji biegłych sądowych i monitorowania jakości ich pracy.

6. Panel ekspertów

Założenia do oceny kompetencji biegłych sądowych oraz monitorowania jakości ich działań

Wprowadzenie

Celem panelu ekspertów było podsumowanie badań ankietowych na temat oczekiwań środowisk prawniczych dotyczących funkcjonowania instytucji biegłego sądowego i przedyskutowanie założeń do oceny kompetencji biegłych sądowych oraz monitorowania jakości ich działań. Panel ekspertów odbył się w siedzibie fundacji EFIC w dniu 3 marca 2015 r. Do udziału w nim zaproszono reprezentantów wszystkich grup zawodowych biorących uprzednio udział w badaniu ankietowym. Zostali oni wytypowani przez naczelne organy oraz samorządy zawodowe. Prokuratura Generalna jako swego przedstawiciela wytypowała Prokuratora Stanisława Czarneckiego. Na reprezentanta środowiska sędziowskiego Krajowa Rada Sądownictwa wybrała Rafała Lisaka, Sędziego Sądu Okręgowego w Krakowie. Środowisko adwokatów reprezentował zaś Janusz Tomczak – adwokat i partner w kancelarii Wardyński i Wspólnicy, wskazany przez Naczelną Radę Adwokacką. W panelu ekspertów uczestniczyli także pracownicy naukowo-badawczy: dr Magdalena Tomaszewska, pracownik naukowy z Centrum Nauk Sądowych Uniwersytetu Warszawskiego, oraz Karol Osłowski, statystyk z koncernu Millward Brown zajmującego się badaniem opinii publicznej i rynku. W panelu ekspertów uczestniczyli także reprezentanci środowisk pozarządowych. Do udziału w dyskusji zaproszono Łukasza Bojarskiego, prezesa Zarządu Instytutu Prawa i Społeczeństwa (INPRIS), fundację zaś Europejskie Centrum Inicjatyw w Naukach Sądowych (EFIC) reprezentowali Paweł Rybicki i Marek Pękała, przedstawiciele Zarządu Fundacji i zarazem eksperci w projekcie Forensic Watch.

Panel ekspertów podzielono na dwie części. Pierwsza z nich dotyczyła oceny wyników badań ankietowych na temat oczekiwań środowisk prawniczych dotyczących funkcjonowania instytucji biegłego sądowego, przeprowadzonych przez fundację Europejskie Centrum Inicjatyw w Naukach Sądowych wraz z Centrum Nauk Sądowych Uniwersytetu Warszawskiego. W drugiej części spotkania eksperci, wzięwszy pod uwagę wyniki ankiety, przedyskutowali założenia do oceny kompetencji biegłych sądowych.

Uzgodnienia i wnioski

W trakcie dyskusji w ramach pierwszej części panelu eksperci zgodzili się z generalnym wnioskiem płynącym z badania ankietowego przemawiających za tym, że podstawowym problemem związanym z funkcjonowaniem instytucji biegłego sądowego w obecnym kształcie jest brak możliwości oceny jego kompetencji.

Jeżeli chodzi o metodologię badań ankietowych, pojawiła się uwaga, iż postrzeganie problemów we współpracy z biegłymi może wynikać ze spojrzenia respondentów przez pryzmat tylko tych spraw, które negatywnie im się kojarzyły (np. z uwagi na długi czas oczekiwania na wydanie opinii), pomimo że gros opinii w niektórych dyscyplinach jest wydawana w sposób niebudzący większych zastrzeżeń. Z kolei w kontrargumentacji podkreślano, że metodologia badania nie odwoływała się do konkretnych spraw o negatywnym wydźwięku i wrażeń ze współpracy z biegłymi jako takiej, a raczej do całokształtu doświadczenia respondenta w kontekście problemów systemowych i propozycji ich ewentualnych rozwiązań.

Pewną uwagę paneliści poświęcili opiniowaniu w sprawach o tematyce medycznej, szczególnie w sprawach o błąd w sztuce lekarskiej. Ważnym problemem, pojawiającym się we wskazanych opiniach, może być zarówno znalezienie biegłego, którego rolą byłaby ocena postępowania innego lekarza, jak i długi czas

oczekiwania na wydanie opinii. Dyskutowano także brak systemowego rozwiązania umożliwiającego egzekwowanie od biegłych z list sądów okręgowych terminowego i rzetelnego wykonywania zadań.

W trakcie dyskusji w drugiej części spotkania zwrócono uwagę, że cztery pierwsze pozycje w tabeli wyników badań ankietowych zajmują następujące rozwiązania:

- ✓ wprowadzenie ogólnodostępnej, krajowej listy biegłych;
- ✓ wprowadzenie jednolitych, obiektywnych i wiarygodnych narzędzi do weryfikacji kompetencji osób aplikujących do pełnienia funkcji biegłych;
- ✓ gromadzenie i udostępnianie informacji o ocenie poszczególnych biegłych przez zlecających wydanie opinii i strony procesowe;
- ✓ wprowadzenie w obszar funkcjonowania biegłych narzędzi weryfikacji kompetencji stosowanych powszechnie w ramach systemu oceny zgodności laboratoriów rynkowych.

Jeżeli chodzi o wprowadzenie ogólnodostępnej, krajowej listy biegłych wszyscy paneliści zgodzili się, że jest to rozwiązanie oczekiwane przez środowiska prawnicze. Problem jednak w tym, że w dalszym ciągu brakuje jednolitych i obiektywnych kryteriów merytorycznych uprawniających do starania się o wpis na taką listę. W związku z tym, za punkt wyjściowy do dyskusji na temat narzędzia do oceny kompetencji biegłych sądowych przyjęto, że w idealnym modelu wszyscy usługodawcy (zarówno instytucjonalni, jak i indywidualni) posiadają certyfikat akredytacji poświadczony przez tzw. stronę trzecią, czyli niezależny i kompetentny podmiot, którego zadaniem byłoby dokonywanie oceny kompetencji biegłego. Założono, że do takiego modelu certyfikowania biegłych sądowych (tj. zgodnego z systemem oceny zgodności laboratoriów rynkowych) trzeba dążyć, ale jego zastosowanie w aktualnych warunkach funkcjonowania biegłych sądowych z wielu powodów nie jest w pełni możliwe do wyegzekwowania. Dlatego, w trakcie dalszej dyskusji, starano się wytypować i przedyskutować te elementy, które z jednej strony byłyby typowe dla systemu oceny zgodności laboratoriów rynkowych, z drugiej zaś – można by je z powodzeniem wykorzystać do stworzenia uniwersalnego narzędzia do oceny kompetencji biegłych.

W dyskusji zarysował się podział na kompetencje twarde i miękkie. W ramach kompetencji twardych wyróżniono trzy kategorie: kwalifikacje zawodowe biegłych, warsztat naukowo-techniczny oraz gotowość do potwierdzania swoich kompetencji i ich rozwoju. Kategorie te następnie scharakteryzowano i w każdej z nich zaproponowano sposób dokonywania oceny.

W ramach kategorii scharakteryzowanej jako kwalifikacje zawodowe biegłych przedyskutowano takie wartości podlegające ocenie, jak: wykształcenie, doświadczenie zawodowe, czy doświadczenie w pełnieniu funkcji biegłego. Zaproponowano, że oceny kandydata na biegłego (bądź kandydata do wpisu na kolejną kadencję) można dokonywać na podstawie przedstawionych dokumentów. Mogą to być wszelkiego rodzaju dyplomy, świadectwa, certyfikaty zawodowe, dokumentacja poświadczająca posiadanie odpowiedniego doświadczenia (np. kopie kilku wydanych przez biegłego opinii wraz z oceną dokonaną przez podmiot zlecający ich wydanie). W tej kategorii dyskutowano także konieczność posiadania przez kandydata przeszkolenia z zagadnień prawa procesowego.

Zaimplementowanie do oceny kompetencji biegłych sądowych kategorii opisanej jako warsztat naukowo-techniczny koresponduje ze stawianym biegłym wymogiem opiniowania zgodnie z najnowszym stanem nauki i techniki. W dyskusji poruszono więc zarówno kwestie dotyczące wykorzystywania w praktyce przez biegłych sądowych osiągnięć współczesnej nauki, jak i posiadania technicznych możliwości ich zastosowania. Uczestnicy panelu stwierdzili, że poświadczeniem posiadania odpowiedniego warsztatu naukowego mogłoby być przedstawienie przez kandydata na biegłego (bądź kandydata do wpisu na kolejną kadencję) spisanej przez niego metodyki prowadzenia badań i interpretacji ich wyników, wraz z deklaracją stosowania tej metodyki we własnej praktyce badawczej i opiniodawczej. Kandydat miałby także zadeklarować gotowość jej udostępniania, np. na żądanie stron. Ten ostatni postulat miałby przemawiać za transparentnością

działań biegłego, od którego oczekuje się przecież, iż powinien być przygotowany do obrony własnego warsztatu naukowego. Tego samego można wymagać, jeżeli chodzi o wykazanie posiadanych przez kandydata możliwości technicznych, koniecznych do wykonywania funkcji biegłego w dyscyplinie, w której deklaruje on posiadanie wiadomości specjalnych. Jeśli więc chodzi o warsztat techniczny, deklaracja kandydata miałaby dotyczyć posiadanego przez niego (bądź pozostającego do jego dyspozycji) zaplecza technicznego wraz z podaniem jego specyfikacji i innych szczególnych wymogów (np. świadectw zgodności metrologicznej i in.)

W tej kategorii potwierdzanie i rozwój kompetencji dyskutowano zarówno wymóg potwierdzania kompetencji personelu stosowany w ramach systemu oceny zgodności laboratoriów rynkowych, jak i wymaganie dotyczące bieżącego rozwoju zawodowego dla osób pełniących funkcję biegłych. Jeżeli chodzi o potwierdzanie kompetencji, to najprostszym sposobem byłoby wymaganie od biegłych sądowych uczestniczenia w testach biegłości organizowanych w ramach ich dyscyplin. Natomiast rozwój kompetencji mógłby się odbywać przy wykorzystaniu różnych metod i środków. Mogłoby to być uczestniczenie w kursach, szkoleniach czy warsztatach, czy też aktywny udział w konferencjach, wykładach, prezentacjach itp. Jako że kategoria ta rzutuje na przyszłość (działania te powinny być podjęte przez biegłego w trakcie nadchodzącej kadencji), ma ona wybitnie deklaracyjny charakter. Dlatego też od kandydatów na biegłych sądowych ubiegających się o tę funkcję po raz pierwszy należałoby oczekiwać pisemnej deklaracji, w jakich testach biegłości mają zamiar wziąć udział w najbliższej kadencji i w jakim terminie. Dodatkowo, można od nich oczekiwać deklaracji dotyczącej ich planów rozwoju zawodowego w najbliższym czasie. Natomiast od biegłych, którzy wnioskuje o przedłużenie wpisu na kolejną kadencję, należałoby oczekiwać także przedstawienia dowodów uczestniczenia w testach biegłości oraz dowodów rozwijania kompetencji w mijającej kadencji.

W trakcie dyskusji paneliści poruszali także kwestie kompetencji miękkich, z których najwięcej do życzenia przedstawia komunikatywność biegłych. Pozostałe, istotne dla wykonywania zadań biegłego sądowego kompetencje miękkie, na które wskazywały zarówno wyniki ankiety, jak i przebieg dyskusji, to: umiejętność rozwiązywania problemów, orientacja na klienta, planowanie i organizowanie pracy, efektywność oraz niezależność. W trakcie panelu ekspertów w kategorii kompetencji miękkich nie zaproponowano jednak żadnych metod ich oceny.

Podsumowanie

Dane uzyskane w panelu ekspertów zostały poddane dodatkowym analizom przez ekspertów projektu Forensic Watch w celu opracowania wstępnych rekomendacji dotyczących narzędzia do oceny kompetencji biegłych sądowych i monitorowania jakości ich działań. Jednocześnie podtrzymano początkowo poczynione założenie, zgodnie z którym dalsza część dyskusji na temat narzędzia do oceny kompetencji biegłych powinna się odbyć w trakcie konferencji „Proces kontradyktoryjny a kompetencje biegłych sądowych”. W jej programie zaplanowano szerszą debatę nad rozwiązaniami, jakie należy wdrożyć w celu poprawy funkcjonowania instytucji biegłego sądowego w Polsce. Wziąwszy pod uwagę komentarze i wnioski płynące z panelu ekspertów, dokonano ostatecznych korekt merytorycznych wszystkich opracowanych do tej pory materiałów, by przygotować je na potrzeby tejże konferencji. Zdecydowano także, że ostateczne rekomendacje dotyczące narzędzia do oceny kompetencji biegłych sądowych powinny uwzględniać zarówno wyniki niniejszego panelu, jak i przebieg dyskusji w trakcie konferencji.

7. Konferencja

Perspektywy działań strażniczych w obszarze funkcjonowania biegłych sądowych po wejściu w życie nowelizacji kodeksu postępowania karnego, przy jednoczesnym braku uregulowań tego obszaru o randze ustawowej

Wprowadzenie

Konferencja „Proces kontradiktoryjny a kompetencje biegłych sądowych”, zorganizowana przez fundację Europejskie Centrum Inicjatyw w Naukach Sądowych oraz Centrum Nauk Sądowych Uniwersytetu Warszawskiego, we współpracy z Naczelną Radą Adwokacką, odbyła się 24 marca 2015 r. na terenie Centrum Badań Biologicznych i Chemicznych Uniwersytetu Warszawskiego. Jej celem było poszukiwanie rozwiązań, które wspomogą nie tylko przedstawicieli stron procesowych w doborze biegłych do prowadzonych postępowań, lecz także prezesów sądów w tworzeniu list biegłych sądowych. Była ona adresowana do prokuratorów, sędziów i adwokatów oraz przedstawicieli organizacji pozarządowych. Tematyka konferencji ogniskowała się wokół nowej formuły procesu karnego zmierzającej ku większej kontradiktoryjności, zmieniającej się roli stron i sądu, a także wpływu tych zmian na funkcjonowanie instytucji biegłego sądowego. W szczególności konferencja poświęcona była poszukiwaniom odpowiedzi na pytania: jakie rozwiązania należy wdrożyć w celu usprawnienia doboru biegłych sądowych, w oparciu o jakie narzędzia można takiego doboru skutecznie dokonywać, kto i w jaki sposób mógłby te narzędzia skutecznie stosować, w jaki sposób można je wdrożyć oraz jaka rola w tym obszarze przypadnie organizacjom pozarządowym prowadzącym działania strażnicze. Do udziału w konferencji zarejestrowało się 122 uczestników, którzy reprezentowali środowiska prawnicze (sędziowie, prokuratorzy adwokaci, a także radcy prawni i policjanci), organizacje pozarządowe, środowiska biegłych sądowych, uczelnie akademickie i szkoły wyższe. Obrady konferencji można było także śledzić w Internecie, w relacji on-line, a dzięki streamingowi liczba osób, do których dotarł przekaz, została podwojona¹¹³. W trakcie konferencji odbyły się dwie sesje tematyczne z wystąpieniami zaproszonych prelegentów. W trakcie każdej z nich uczestnicy mieli możliwość zadawania pytań i przedstawienia swoich poglądów na diskutowane tematy. Wszystkie komentarze i sugestie zostały uwzględnione w zamykającej konferencję sesji panelowej.

Poniżej, na tle krótkich sprawozdań z sesji tematycznych, bardziej szczegółowo przedstawiono wnioski z zamykającej konferencję eksperckiej dyskusji panelowej.

Sesje tematyczne

Pierwsza sesja tematyczna była poświęcona nadchodzącym zmianom w procedurze karnej. Rozpoczął ją Piotr Girdwoyń, profesor prawa z Uniwersytetu Warszawskiego i jednocześnie adwokat, wygłaszając wykład inauguracyjny pod tytułem „Zmiany w procedurze karnej w kierunku kontradiktoryjności i nowa rola biegłych sądowych”. Przedmiotem wykładu był dowód z opinii biegłego w nowych warunkach procesowych. Nowelizacja procesu karnego wprowadziła zasadę kontradiktoryjności, która daje stronom prawo do zadawania pytań biegłym i faktycznego prowadzenia ich przesłuchania. Z drugiej strony, w znacznie szerszym zakresie dopuszcza także odczytywanie dokumentów powstałych poza procesem, czyli tzw. opinii prywatnych. Jednakże uregulowania dotyczące posługiwania się w znowelizowanym procesie karnym prywatnymi opiniami nie są do końca jasne. Podobnie, nie jest jasny sposób wyłaniania ekspertów prywatnych oraz wymagania co do ich kompetencji.

¹¹³ Po konferencji pozostał ponadśmiogodzinny zapis wideo, powstały na bazie streamingu z obrad i krótkich wywiadów przeprowadzonych z prelegentami, wybrane materiały z konferencji można znaleźć na stronie internetowej projektu www.forensicwatch.pl.

Na tym tle Paweł Rybicki z fundacji EFIC przedstawił prezentację „Forensic Watch – cele i założenia projektu”. Zmiany wprowadzane do procedury karnej mają na celu zaktywizowanie stron procesowych. Przewiduje się, że w praktyce będą one oznaczały większą niż dotychczas konieczność wykorzystywania przez strony dowodów pochodzących z opinii biegłych sądowych. Każda ze stron będzie miała bowiem prawo do zasięgnięcia opinii takiej osoby, która zdaniem strony posiada wiadomości specjalne. Pokusa rynkowa i marketing usług profesjonalnych może więc spowodować, że do wydawania opinii będą angażowane osoby nieposiadające odpowiednich kwalifikacji, ale dostatecznie wiarygodnie i przekonująco przedstawiające się jako eksperci z zakresu nauk sądowych. Obecnie nie istnieje w Polsce żaden systemowy mechanizm weryfikacji i eliminowania z rynku biegłych nieuczciwych bądź nierzetelnych, którzy bez należytego przygotowania czy zaplecza podejmują się funkcji opiniodawczej. Przy braku systemowych mechanizmów kontroli działań biegłych sądowych bardzo ważne jest wypracowanie i wdrożenie modelu skutecznych działań strażniczych w tym obszarze funkcjonowania wymiaru sprawiedliwości. Temu mają służyć działania podjęte w projekcie Forensic Watch poświęconemu kompetencjom biegłych sądowych. Celem tego projektu jest opracowanie założeń do nowoczesnego, powszechnie dostępnego, uniwersalnego i transparentnego narzędzia do obiektywnej oceny kompetencji biegłych sądowych oraz monitorowania jakości ich działań. Narzędzie takie będzie uwzględniać istotne zmiany w rzeczywistości procesowej wynikające z nowelizacji kodeksu postępowania karnego, a także oczekiwania środowisk prawniczych co do kompetencji biegłych sądowych. Będzie ono dostępne dla wszystkich stron procesu oraz prezesów sądów okręgowych prowadzących listy biegłych, jego zaś stosowanie powinno doprowadzić do ujednolicenia kryteriów oceny kompetencji powoływanych biegłych, podniesienia jakości ich działań w prowadzonych postępowaniach, a przez to usprawnienie działania wymiaru sprawiedliwości. Narzędzie takie będzie mogło także posłużyć organizacjom pozarządowym do sprawowania obywatelskiej kontroli w obszarze działania biegłych sądowych.

Następnym prelegentem w trakcie porannej sesji konferencji była Magdalena Tomaszewska, doktor nauk prawnych z Centrum Nauk Sądowych Uniwersytetu Warszawskiego, która w prezentacji „Kompetencje biegłych sądowych a oczekiwania środowisk prawniczych” przedstawiła wyniki przeprowadzonych wśród prokuratorów, sędziów i adwokatów badań ankietowych dotyczących oczekiwań co do kompetencji biegłych sądowych i pomysłów na poprawę funkcjonowania instytucji biegłego sądowego w Polsce.

W drugiej sesji tematycznej odbyły się prezentacje zagranicznych gości z krajów, w których proces kontradiktoryjny funkcjonuje od wielu lat. Zaprezentowali oni istniejące rozwiązania w obszarze zarządzania kompetencjami biegłych sądowych. Jako pierwsza wystąpiła Joëlle Vuille, doktor prawa z Uniwersytetu w Neuchâtel w Szwajcarii, która w prezentacji pod tytułem „Równość stron a biegli naukowci” (*Equality of arms and scientific experts*) przedstawiła problem kompetencji biegłych sądowych w kontekście wyrównania pozycji stron procesowych. W trakcie wystąpienia omówiła wady i zalety kontradiktoryjnego i inkwizycyjnego modelu postępowania procesowego, ze szczególnym uwzględnieniem wyzwań, przed którymi stają biegli sądowi. Pomimo iż sposób gromadzenia i przedstawiania dowodów w sądzie znacznie się różni w zależności od przyjętego modelu postępowania, to jednak – zdaniem prelegentki – oba rodzaje procesu karnego, w podobnie dużej mierze, opierają się na dowodach naukowych i wiążą się z podobnymi wyzwaniami. W obu systemach możliwe jest bowiem naruszenie praw przysługujących obronie oraz zagrożenie uczciwości całego postępowania procesowego, co może być spowodowane niewłaściwymi praktykami postępowania biegłych sądowych.

Kolejny prelegent, John Coster van Voorhout, sędzia holenderskiego sądu apelacyjnego i jednocześnie przewodniczący Rady Holenderskiego Rejestru Biegłych Sądowych, w prezentacji „Opinie biegłych z perspektywy kontradiktoryjności; kluczowa rola zapewnienia jakości” (*The expert opinion in adversarial perspective; the essential role of quality assurance*) przedstawił swoje rozważania na temat kluczowej w procesie kontradiktoryjnym kwestii jakości działań biegłych. W jego opinii wprowadzenie do polskiego

wymiaru sprawiedliwości modelu procesu kontradyktoryjnego i zapewnienie stronom procesowym możliwości przedstawiania dowodów naukowych z pewnością wywołają publiczną dyskusję w kontekście prawa do rzetelnego procesu. Można przewidzieć, że pojawi się szereg pytań i wątpliwości, które będą dotyczyć tego, czy obrona jest w stanie należycie zabezpieczyć interesy oskarżonego? Czy eksperci obrońców będą zdolni do podjęcia konfrontacji z biegłymi oskarżycielami? Czy eksperci nauk sądowych nie okażą się zwykłymi szarlatanami? Czy dowody naukowe, przedstawiane przez prywatnych ekspertów obrony, będą uznawane przez sądy? I wreszcie, czy sędziowie będą w stanie należycie ocenić dowody przedstawione przez strony i zdecydować, które ostatecznie przeważą? Zdaniem prelegenta, kluczowym kryterium wyboru eksperta powinna być wysoka jakość oferowanych usług. Rozwiązanie przyjęte w Holandii, czyli powołanie Holenderskiego Rejestru Biegłych Sądowych, właśnie temu służy.

Występujący po nim Michel Smithuis, dyrektor Holenderskiego Narodowego Rejestru Ekspertów, w prezentacji pod tytułem „Holenderski Rejestr Biegłych Sądowych – organizacja, procedury i rezultaty 2010–2014” (*The Netherlands Register of Court Experts: organization, procedures and results 2010–2014*) przedstawił praktyczne aspekty funkcjonowania ogólnokrajowego rejestru biegłych sądowych. Holenderski Rejestr Biegłych Sądowych (*Nederlands Register Gerechtig Deskundigen*, NRGD) powstał w celu zagwarantowania niezależnego, przejrzystego i obiektywnego systemu sprawdzania kompetencji biegłych sądowych pracujących dla holenderskiego wymiaru sprawiedliwości. Organizacja ta jest odpowiedzialna za tworzenie przepisów i procedur oraz wypracowywanie standardów służących do dokonywania oceny biegłych. Do tej pory opracowano standardy oceny w dziesięciu różnych dyscyplinach z zakresu nauk sądowych. Standardy te podlegają ciągłej analizie i bieżącej aktualizacji, sama zaś ocena biegłych dokonywana jest przez niezależne komisje, w skład których często wchodzi także eksperci międzynarodowi. Ocenie kompetencji poddano do tej pory już ponad siedmuset kandydatów na biegłych sądowych. Około dwadzieścia procent z tej liczby to osoby, które zostały ocenione negatywnie, przez co nie zakwalifikowano ich do wpisania do Holenderskiego Rejestru Biegłych Sądowych.

Na zakończenie tej sesji wystąpiła Susan Pope, reprezentująca brytyjską firmę konsultingową „Principalforensics”, działającą w obszarze nauk sądowych. W prezentacji pod tytułem „Rola i regulacje dotyczące biegłych sądowych w kontradyktoryjnym procesie w Anglii i Walii” (*The role and regulation of expert witnesses in the adversarial system of England and Wales*) przedstawiła uwarunkowania i regulacje dotyczące wolnego rynku biegłych sądowych i ich roli w procesie kontradyktoryjnym. Od momentu zamknięcia w roku 2012 największego rządowego laboratorium kryminalistycznego w Anglii i Walii – Forensic Science Service – usługi kryminalistyczne świadczone są tam przez policję i licznych dostawców prywatnych. Według istniejącego podziału obowiązków, policja odpowiada jedynie za przeprowadzenie odpowiednich czynności na miejscu zdarzenia, a same badania kryminalistyczne wykonywane są w prywatnych laboratoriach, które funkcjonują w ramach wolnego rynku i rywalizują ze sobą o otrzymywane zlecenia. Kontrakty na badania kryminalistyczne dotyczą np. przeprowadzania badań DNA z próbek zabezpieczonych w sprawach o przestępstwa pospolite, wykonywania badań toksykologicznych lub badania próbek pochodzących ze spraw o zgwałcenie. Wykonujący badania wyłanianiani są w specjalistycznych przetargach. Za jakość usług z zakresu nauk sądowych świadczonych w warunkach wolnorynkowych odpowiada Forensic Science Regulator – instytucja rządowa, której rolą jest tworzenie odpowiednich przepisów i stanie na straży przestrzegania istniejących standardów przez dostawców usług kryminalistycznych w Anglii i Walii. Rola, zadania i obowiązki biegłych sądowych są natomiast regulowane poprzez obowiązujące zasady postępowania karnego.

Sesja panelowa

Trzecia sesja konferencji – panelowa, zatytułowana „Perspektywy działań strażniczych w obszarze funkcjonowania biegłych sądowych po wejściu w życie nowelizacji kodeksu postępowania karnego,

przy jednoczesnym braku uregulowań tego obszaru o randze ustawowej”, była poświęcona dyskusji nad rozwiązaniami, jakie należy wdrożyć w celu usprawnienia doboru biegłych sądowych. W szczególności dyskutowano nad tym, w oparciu o jakie narzędzia można takiego doboru skutecznie dokonywać, kto i w jaki sposób mógłby te narzędzia skutecznie stosować, w jaki sposób można je wdrożyć oraz jaka rola w tym obszarze przypadnie organizacjom pozarządowym prowadzącym działania strażnicze.

Moderatorem dyskusji był Łukasz Bojarski, prezes Instytutu Prawa i Społeczeństwa (INPRIS)¹¹⁴. Panelistami byli przedstawiciele zawodów prawniczych, organizacji pozarządowych i eksperci działający w obszarze postępowania karnego:

- SSO Rafał Lisak, z Sądu Okręgowego w Krakowie, reprezentujący środowisko sędziowskie z upoważnienia Krajowej Rady Sądownictwa,
- prok. Stanisław Czarnecki, przedstawiciel Prokuratury Generalnej,
- adw. Janusz Tomczak, reprezentujący środowisko adwokackie z upoważnienia Naczelnej Rady Adwokackiej, pełniący jednocześnie funkcję eksperta w organizacjach takich jak Fair Trials International, Transparency International,
- Tomasz Dyrda, dyrektor w Zespole Zarządzania Ryzykiem Nadużyć EY¹¹⁵, odpowiadający za współpracę z prokuraturą w zakresie sporządzania opinii procesowych, jest też biegłym sądowym,
- Bartosz Pilitowski, prezes Fundacji Court Watch Polska¹¹⁶,
- Marek Pękała, wiceprezes fundacji EFIC, wieloletni biegły sądowy, były wicedyrektor Centralnego Laboratorium Kryminalistycznego Policji.

Po szczegółowym zapoznaniu się, w toku wcześniejszych sesji konferencji, z roboczymi wynikami badań przeprowadzonych w ramach projektu Forensic Watch paneliści podjęli dyskusję zmierzającą do uzgodnienia wspólnych stanowisk wobec najistotniejszych postulatów wynikających z przeprowadzonych badań oraz kwestii bezpośrednio z nich wynikających.

Wymagało to w pierwszej kolejności wypowiedzenia się co do zagadnienia wstępnego, za jakie uznano kwestię utworzenia ogólnodostępnej, krajowej listy biegłych sądowych. Zasadność postulatu utworzenia takiego spisu nie budziła wątpliwości wypowiadających się ekspertów. Dostrzeżono wręcz, iż lista tego rodzaju stanowiłaby znakomite ułatwienie dla praktyków, szczególnie w świetle znowelizowanej procedury karnej (tj. po 1 lipca 2015 r.). Jednocześnie podkreślano jednak szereg warunków, jakie tego rodzaju lista musiałaby spełnić, a także zwrócono uwagę na niektóre istniejące obecnie ograniczenia. W ocenie panelistów, aby ogólnodostępna krajowa lista biegłych sądowych rzeczywiście stanowiła wiarygodne źródło informacji, powinna obejmować dane na temat kwalifikacji merytorycznych i doświadczenia zawodowego osób na nią wpisanych. Informacje takie byłyby jednak wartościowe jedynie pod warunkiem, że podmiot prowadzący listę biegłych realnie weryfikowałby zgłaszane przez nich umiejętności i osiągnięcia. W toku dyskusji zwrócono także uwagę na obecnie istniejące okoliczności prawne i faktyczne, które mogą wpłynąć na realizację zamiaru utworzenia krajowej listy biegłych. W zakresie okoliczności prawnych zauważono, że drogę do utworzenia takiej listy otworzyła niedawna nowelizacja Prawa o ustroju sądów powszechnych¹¹⁷. Pewnym utrudnieniem może być jednak znaczne zróżnicowanie środowisk i organizacji zrzeszających biegłych poszczególnych specjalizacji – należy wziąć pod uwagę m.in. to, iż niektóre dziedziny biegłości zostały unormowane prawnie¹¹⁸, podczas gdy inne podlegają wyłącznie nieusystematyzowanej samokontroli

¹¹⁴ Więcej o INPRIS, zob.: www.inpris.pl.

¹¹⁵ Więcej o EY, zob.: <http://www.ey.com/PL/pl/Services/Assurance/Fraud-Investigation---Dispute-Services>

¹¹⁶ Więcej o Fundacji Court Watch Polska, zob.: <https://courtwatch.pl>.

¹¹⁷ W ustawie z 20 lutego 2015 r. o zmianie ustawy Prawo o ustroju sądów powszechnych przewidziano kompetencje ministra sprawiedliwości do „administrowania centralną listą biegłych sądowych”.

¹¹⁸ Jako przykład podano tu ustawę o gospodarce nieruchomościami (Dz.U. 1997 nr 115 poz. 741 ze zm.) i zawarte w niej unormowania dotyczące opinii z zakresu szacowania wartości nieruchomości.

danego środowiska, co w praktyce często oznacza, że biegli z tych dziedzin nie podlegają faktycznie żadnej weryfikacji. Jeśli natomiast chodzi o techniczne sposoby tworzenia takich rejestrów, podkreślono, iż w tym względzie nie istnieją obecnie żadne przeszkody do zbudowania ogólnokrajowej i ogólnodostępnej bazy danych o biegłych sądowych.

Wobec ogólnej zgody panelistów co do tego, iż warto dążyć do utworzenia jednolitej i ogólnodostępnej krajowej listy biegłych sądowych, stało się konieczne przedyskutowanie warunków merytorycznych i organizacji systemu kwalifikowania poszczególnych osób do wpisu na listę biegłych. Zwrócono uwagę na słuszność niektórych rozwiązań zagranicznych w tym zakresie – w szczególności wskazywano na rozwiązania holenderskie i brytyjskie. Kryteria oceny ekspertów wpisywanych na listę biegłych sądowych podzielono na cztery, wzajemnie uzupełniające się kategorie, które wspólnie świadczą o kompetencji danej osoby do pełnienia funkcji biegłego.

Pierwszą z nich są formalne kwalifikacje zawodowe, takie jak wykształcenie i udokumentowane doświadczenie zawodowe. Zagadnienie to nie wzbudziło sporu wśród panelistów – w trakcie dyskusji pojawiło się przekonanie, iż kwalifikacje zawodowe biegłych – rozumiane jako tytuły naukowe, certyfikaty zawodowe i doświadczenie – zdecydowanie powinny być w pierwszej kolejności brane pod uwagę podczas oceny kwalifikacji danej osoby.

Drugą kategorią, spośród wyodrębnionych, jest warsztat naukowo-techniczny danego biegłego. Na wstępie uzgodniono, że pod tym pojęciem rozumie się nie tylko zestaw technicznych narzędzi i materiałów, lecz także metodologię wykorzystywaną przez biegłych w ich pracy. Od tego bowiem w dużej mierze zależy merytoryczna poprawność wydawanych opinii¹¹⁹. Zdaniem panelistów co do zasady właściwe jest rozwiązanie, aby sami biegli przedstawiali opis stosowanych przez siebie, weryfikowalnych metodyk pracy. Jednocześnie zauważono, iż nie mniej ważne jest zweryfikowanie faktycznego zaplecza technicznego biegłego. Bez odpowiednich narzędzi biegły, nawet przyjmując najbardziej wiarygodną i rzetelną metodologię pracy, nie będzie w stanie realnie jej zastosować.

Z aprobatą panelistów spotkał się także wymóg rozwoju własnych kompetencji przez samych biegłych już po uzyskaniu wpisu na listę. Wyrażono pogląd, iż wobec stałego rozwoju nauki biegli powinni utrzymywać aktywny kontakt z reprezentowaną dziedziną. Za konieczne uznano więc monitorowanie, czy biegli faktycznie rozwijają swoją wiedzę i umiejętności w tym zakresie. Pośród dostrzeżonych trudności z tym związanych wskazano jednak na to, że wobec mnogości dyscyplin naukowych zadaniem wręcz niemożliwym byłoby stworzenie jednolitych kryteriów rozwijania kompetencji biegłych bez uwzględnienia tej różnorodności.

Czwartym omówionym obszarem wymaganych od biegłych kompetencji są tzw. kompetencje miękkie oraz wiedza niezwiązana wprost z reprezentowaną dziedziną nauki (np. wiedza o podstawach procedury karnej). Zwrócono uwagę na konieczność znajomości przez biegłych podstawowych uwarunkowań prawnych, związanych z ich rolą w procesie – jako rozwiązanie tego problemu wskazywano na możliwość organizacji obowiązkowych szkoleń dla biegłych.

W opinii panelistów, kwestią zasługującą na uwagę są także umiejętności miękkie, rozumiane przede wszystkim jako umiejętność skutecznej komunikacji. W praktyce konieczne jest bowiem, aby biegły sądowy umiał w sposób zrozumiały przedstawić treść swojej opinii i odpowiedzieć na zadane pytania. W toku dyskusji postulowano konieczność wprowadzenia odpowiednio zaprojektowanych szkoleń pozwalających na kreowanie takich umiejętności także u osób, które nie posiadają naturalnych predyspozycji w zakresie efektywnej komunikacji.

¹¹⁹ Marek Pękała w toku dyskusji wyraził wprost przekonanie, że „[najważniejsze jest zagwarantowanie,] że jeżeli tę samą pracę zlecimy innej osobie, to uzyskany wynik będzie porównywalny”.

Paneliści dostrzegli także szereg organizacyjnych konsekwencji wdrożenia diskutowanych rozwiązań. Wyrażono między innymi pogląd, iż do rzeczywistej oceny, czy dana osoba spełnia określone w wymogach warunki do uzyskania wpisu na listę biegłych sądowych, konieczna byłaby fachowa ocena i weryfikacja kandydata. W porównaniu z oceną, do której w obecnym stanie prawnym zobligowani są prezesi sądu okręgowego, prowadzący listę biegłych, miałyby ona znacznie głębiej wnikać w obszar wiadomości specjalnych. W toku dyskusji wskazano również na inne okoliczności mogące wywrzeć negatywny wpływ na skuteczność projektowanych rozwiązań. W tym kontekście wymieniono przede wszystkim instytucję biegłych *ad hoc*, z definicji niefigurujących na liście biegłych sądowych, a więc postawionych poza systemem oceny kompetencji. Drugim problemem jest fakt, iż w razie dopuszczania prywatnych opinii biegłych przez sądy na gruncie nowej procedury karnej, faktyczne kryteria doboru biegłych przez strony mogą odbiegać od tych postulowanych. Zdaniem niektórych z dyskutujących osób istnieje obawa, że zlecniodawcy będą stawiać zgodność wydawanych opinii z własnymi oczekiwaniami ponad naukową rzetelność. Jako odrębny problem wskazano także kwestię opinii przedstawianych przez instytucje naukowe i specjalistyczne, których system oceny kompetencji, zaprojektowany z myślą o ocenie biegłych indywidualnych, mógłby z różnych względów nie obejmować.

Kwestią poddaną odrębnej dyskusji były narzędzia służące monitorowaniu i dokonywaniu oceny jakości usług osób figurujących na liście biegłych sądowych. Sama konieczność prowadzenia takiego monitoringu i oceny nie budziła wątpliwości wśród panelistów. W toku dyskusji wskazano w szczególności na dwa, konkretne narzędzia służące dokonywaniu takiej oceny. Po pierwsze – możliwość obserwacji rozpraw sądowych, w których uczestniczą biegli sądowi, co mogłoby służyć ocenie kompetencji miękkich, a w szczególności umiejętności efektywnej komunikacji. Zauważono, że ocena taka jest możliwa, gdyż zewnętrzny obserwator, nawet niezorientowany w realiach danej sprawy, może ocenić, czy biegły odpowiada na pytania w sposób zrozumiały, czy jasno i klarownie przedstawia swą opinię, dostosowując swój przekaz do poziomu osób nieposiadających wiadomości specjalnych. Drugim narzędziem, zaproponowanym w toku dyskusji, jest badanie stopnia spełnienia oczekiwań zlecniodawcy względem biegłego. Pytania sformułowane w ankiecie dołączanej do dostarczanej zlecniodawcy opinii dążyłyby do ujawnienia tego, jak pracę biegłego ocenia podmiot zlecający sporządzenie opinii. Ocena taka mogłaby dotyczyć zarówno kwestii merytorycznych, jak i innych, wpływających na ocenę jakości pracy biegłego (m.in. terminowość, komunikatywność).

Wziąwszy pod uwagę wszystkie powyższe kwestie związane z systemem oceny kompetencji biegłych sądowych, przystąpiono następnie do dyskusji na temat możliwych modeli działań strażniczych w obszarze biegłych sądowych. Odwołano się przy tym do tradycji takich aktywności, mających na celu kontrolę szeroko pojętej rzetelności postępowań sądowych. Dotychczasowe działania tego typu, a w szczególności doświadczenia organizacji pozarządowych prowadzących je od wielu lat, mogą stanowić dobry punkt odniesienia dla planowanych działań strażniczych odnoszących się do specyficznej grupy, jaką są biegli sądowi. Jako potencjalne źródło inspiracji wskazano tu w szczególności Monitoring Sądów Powszechnych dokonywany przez Fundację Court Watch Polska¹²⁰ oraz projekt Obywatelskiego Monitoringu Kandydatur na Stanowiska Publiczne¹²¹. W ocenie panelistów, obywatelski model obserwacji biegłych sądowych (opierający się w znacznej mierze na wrażeniach wyniesionych z sal sądowych przez obserwatorów) może okazać się przydatny do oceny jakości usług świadczonych przez biegłych. W ramach projektu Forensic Watch podjęto działania zmierzające do realizacji takiego, czysto obywatelskiego, modelu działań strażniczych w oparciu o obserwację poczynąń biegłych w trakcie rozpraw przed sądem.

¹²⁰ <https://courtwatch.pl/fundacja/projekty-zrealizowane/obywatelski-monitoring-sadow/>.

¹²¹ Projekt funkcjonuje pod skrótem OMX, zob. m.in.: <http://www.inpris.pl/wazne/omx-monitoring/>.

Tego rodzaju obserwacja obywatelska jest jednak tylko jednym z narzędzi, które powinny składać się na projektowany model działań strażniczych. Jej uzupełnieniem mogłaby być, ogólnodostępna baza danych o praktykujących biegłych sądowych, umożliwiającą jednocześnie zamieszczanie w niej oceny ich pracy. Rozważano możliwość realizacji takiego przedsięwzięcia w drodze inicjatyw pozarządowych. Podczas dyskusji na ten temat wyrażono zdanie, że baza danych tego rodzaju mogłaby mieć charakter dobrowolny. Biegli sądowi rejestrowaliby się w niej sami, motywowani chęcią autopromocji, a ich oceny mogliby dokonywać zleceniodawcy, a więc głównie przedstawiciele zawodów prawniczych. Tego rodzaju system mógłby pełnić swoją funkcję pod warunkiem, że w jego współtworzenie zaangażują się różne środowiska zawodowe. W toku dyskusji podniesiono jednak wątpliwości, czy tak zaprojektowany system byłby dostatecznie zobiektywizowany. Dodatkowym problemem mogłaby być społeczna niechęć do publicznego wyrażania krytyki, a zwłaszcza do poddawania się jej.

W toku dyskusji przedstawiono pogląd, że możliwe byłoby dostosowanie działań strażniczych do istniejącego stanu prawnego poprzez dostarczenie prezesom sądów okręgowych narzędzia, dzięki któremu oni sami będą zdolni do dokonania świadomej oceny kompetencji osób ubiegających się o wpis na listę biegłych sądowych. Jednocześnie wyrażono pogląd, iż takie narzędzie dostarczone sędziom przez organizacje pozarządowe mogłoby nie być przez nich zaakceptowane. Jako że w obecnym stanie prawnym konieczność jego stosowania nie wynika wprost z przepisów prawa, alternatywą mogłoby być stworzenie odpowiednich narzędzi bezpośrednio pod auspicjami państwa. W opinii panelistów należy więc lobbować za uregulowaniem tego obszaru, a odpowiednim miejscem dla takich regulacji mogłaby być ustawa o biegłych sądowych. Jednocześnie jednak dostrzeżono i podkreślono dotychczasową nieefektywność podjętych przez państwo działań w tym zakresie.

Podsumowanie

W trakcie konferencji „Proces kontradiktoryjny a kompetencje biegłych sądowych” odbyło się wiele interesujących dyskusji dotyczących problemów związanych z funkcjonowaniem biegłych sądowych, w szczególności z zarządzaniem ich kompetencjami. Na tym tle zaprezentowano rozwiązania analogicznych bądź podobnych problemów istniejące zagranicą, a także te, które byłyby możliwe do zastosowania w Polsce. Debata w sesji panelowej, w której oprócz zaproszonych ekspertów wypowiadali się też uczestnicy konferencji, potwierdziła obserwacje poczynione do tej pory w projekcie Forensic Watch, pozwoliła także na rozpoznanie kilku innych problematycznych obszarów. Wszystkie głosy zostały odnotowane i będą wzięte pod uwagę przy tworzeniu założeń do narzędzia oceny kompetencji biegłych sądowych oraz monitorowania ich działań. Ponadto, w trakcie konferencji pojawiło się kilka istotnych postulatów dotyczących możliwych do podjęcia działań strażniczych w specyficznym wycinku wymiaru sprawiedliwości, w jakim funkcjonują biegli sądowi.

8. Narzędzia weryfikacji kompetencji

System oceny zgodności laboratoriów rynkowych

Wprowadzenie

W niniejszym rozdziale zaprezentowano rozważania dotyczące możliwości wprowadzenia w obszar funkcjonowania biegłych sądowych narzędzi weryfikacji kompetencji stosowanych w ramach systemu oceny zgodności laboratoriów rynkowych.

Wyniki ankiety, przeprowadzonej w ramach projektu Forensic Watch na temat oczekiwań środowisk prawniczych dotyczących funkcjonowania instytucji biegłego sądowego, wskazują na panujące wśród prawników przekonanie, że podstawowym problemem we współpracy pomiędzy wymiarem sprawiedliwości a osobami podejmującymi się pełnienia roli biegłych sądowych jest jakość świadczonych przez nie usług.

Ogólnie mówiąc, „jakość” to pojęcie filozoficzne zdefiniowane przez Platona jako „pewien stopień doskonałości”. Współcześnie większość autorów definiuje jakość jako spełnienie lub przekroczenie wymagań klienta¹²². Tak więc w takim pojęciu jakości mieszczą się trzy główne problemy wskazane przez respondentów ankiety. „Błędy merytoryczne w sprawozdaniach”, „nieuwzględnienie wszystkich okoliczności wskazywanych w тезах dowodowych”, czy ocena, że „opinie są szablonowe, a stosowane metodyki badawcze nie są dostosowane do konkretnych przypadków” – to nic innego, jak „niespełnienie wymagań i oczekiwań klienta”. Również czas oczekiwania na dostarczenie opinii czy niedotrzymanie terminu jej wykonania jest elementem oceny jakości usług.

Należy zatem przyjąć, że opinia sądowa jest pewnego rodzaju usługą¹²³ świadczoną przez podmioty (fizyczne lub prawne) na rzecz wymiaru sprawiedliwości. Takie podejście nie narusza w żadnym stopniu utrwalonego na gruncie prawa przekonania, że biegły sądowy jest pomocnikiem procesowym, dysponującym specjalistyczną wiedzą z określonej dziedziny, u którego w wypadkach wymagających wiadomości specjalnych sąd lub organ procesowy zasięga opinii. W przypadku nauk sądowych przyjmuje się, że usługa ta realizowana jest na podstawie quasi-umowy, która może być nakazana przepisami prawa i nie musi zawierać elementu zdefiniowanej zapłaty¹²⁴.

Narzędzia zapewnienia jakości

W obrocie gospodarczym świadczenie usług jest jedną z powszechnych form działalności. Również w życiu gospodarczym istnieją dylematy związane z jakością świadczonych usług. Znaczenie tego problemu rośnie

¹²² Dyrektywa 85/374/EEC z dnia 25 lipca 1985 r. o odpowiedzialności producentów za szkody wywołane wadami produktów określa jakość jako „prawdopodobieństwo spełnienia oczekiwań klienta” i jednocześnie określa, że wadą jest to, czego klient ma prawo nie oczekiwać. Wśród polskich autorów reprezentujących to podejście można wymienić definicję T. Wawaka – „jakość należy traktować jako zakres spełniania wymogów użytkowników przez produkt, przy czym wymogi te zależą od jego możliwości ekonomicznych (szczególnie dochodów i zasobów)” [T. Wawak, *Makroekonomiczne problemy jakości produktów przemysłowych w Polsce*, Kraków, 1989, s. 5].

¹²³ Usługa jest działalnością niemającą charakteru materialnego, dostarcza nabywcom informacji, które niekoniecznie muszą być związane ze sprzedażą dóbr lub usług w porównaniu do produktu, który można kupić na własność. [Internetowa Encyklopedia Zarządzania, www.Mfiles.pl, dostęp w dniu 15 maja 2015 r.].

¹²⁴ Umową może być dowolne pisemne lub ustne porozumienie dotyczące świadczenia usług kryminalistycznych. Uwaga: umowa nie musi wiązać się z zapłatą za usługi i może być nakazana przez prawo, albo może być, zgodnie z lokalnymi, regionalnymi lub krajowymi wymogami prawnymi, wymagana. [ILAC-G19:08/2014 *Modules in Forensic science process*, pkt. 2.3].

wraz z globalizacją i dążeniem do otwarcia rynku. Ma to szczególne znaczenie w obszarze Unii Europejskiej, gdzie nadrzędną zasadą jest otwarcie rynku dla swobodnego przepływu towarów, usług i ludzi.

Rynek w różny sposób próbował wpływać na problem jakości oferowanych towarów i usług. Wcześniej stosowane narzędzia w postaci różnego rodzaju upoważnień czy koncesji na świadczenie usług wyłącznie przez podmioty zweryfikowane przez określone instytucje bądź organizacje nie spełniają swoich założeń w warunkach globalizacji. Prowadzą jedynie do ograniczenia kręgu podmiotów uprawnionych do świadczenia danego typu usług, stwarzają bariery dla wejścia nowych podmiotów na rynek i w konsekwencji podnoszą koszty usługi ponoszone przez ich odbiorcę.

Unia Europejska dla realizacji swoich podstawowych celów, stworzenia wspólnej przestrzeni ekonomicznej i zniesienia barier w swobodnym przepływie towarów, usług i ludzi, musiała wypracować nowe narzędzia stymulowania właściwej jakości oferowanych na rynku europejskim towarów. 7 maja 1985 r., w Uchwale Rady została określona nowa technika regulacyjna dotycząca nowego podejścia do harmonizacji technicznej i normalizacji (Dz. WE 85/C136/01). Politykę Wspólnoty Europejskiej w zakresie oceny zgodności¹²⁵ zawarto w Uchwale Rady z 21 grudnia 1989 r. w sprawie globalnego podejścia do badań i certyfikacji (Dz.Urz. WE 90/C10/01). Podstawowe zasady tego podejścia można sprowadzić do następujących reguł – określa się tylko zasadnicze wymagania konieczne dla zapewnienia konsumentom ochrony bezpieczeństwa i zdrowia oraz ochrony środowiska, a w większości wypadków to na wytwórcy danego produktu ciąży obowiązek sprawdzenia i udokumentowania, że jego wyrób spełnia zasadnicze wymagania, określone w odpowiednich przepisach¹²⁶.

Dodatkowym narzędziem stosowanym do oceny zgodności z zasadniczymi wymaganiami są zharmonizowane normy europejskie (EN), których stosowanie jest dobrowolne. Stosuje się je wtedy, gdy uznaje się, że zasadnicze wymagania określone w przepisach prawa wymagają doprecyzowania i rozszerzenia. Tak więc każdy musi spełniać wymagania zasadnicze, a jeżeli chce, aby jego wyrób lub usługa była postrzegana jako szczególnie przyjazna odbiorcy i spełniająca wyższe wymagania, stosuje się do zaleceń zharmonizowanych norm europejskich. W obszarze świadczenia usług najogólniej stosowane mogą być normy określające wymagania i zasady weryfikowania ich spełniania w obszarze zapewnienia jakości (*Quality assurance, QA*) rozumianej jako planowe i systematyczne działania niezbędne do zapewnienia spełnienia wymagań jakości końcowego produktu w procesie jego tworzenia. Celem takiego podejścia w życiu gospodarczym jest osiągnięcie długotrwałego sukcesu, którego źródłem są zadowolenie klienta oraz korzyści dla organizacji i jej członków.

W codziennym życiu niejednokrotnie spotykamy się z firmami, które deklarują, że dążą do zapewnienia jak najwyższej jakości oferowanych wyrobów i usług, na potwierdzenie tego wskazują, że dobrowolnie poddały się ocenie odpowiednich podmiotów działających w obszarze potwierdzania zgodności (tzw. strona trzecia, a więc w żaden sposób niezainteresowana wynikiem oceny – nie reprezentuje żadnych interesariuszy). Firmy takie posługują się oznaczeniami potwierdzającymi certyfikację swoich produktów bądź systemów zarządzania produkcją, albo oznaczeniami świadczącymi o poddaniu akredytacji procesów wytwórczych w celu podniesienia zaufania do oferowanych produktów.

Najogólniej rzecz biorąc, sposób potwierdzania kompetencji biegłych sądowych, rozumianych jako dostawcy usług, można opracować następująco.

¹²⁵ Ocena zgodności to wykazanie, że wyspecyfikowane wymagania dotyczące wyrobu, procesu, systemu, osoby lub jednostki zostały spełnione. [EN ISO/IEC 17000:2004 pkt. 2.1].

¹²⁶ Zważywszy, że producent posiada dokładną wiedzę o procesie projektowania i produkcji, jest on najbardziej kompetentny do przeprowadzenia kompletnej procedury oceny zgodności. W związku z tym ocenę zgodności należy zaliczyć wyłącznie do obowiązków producenta – Decyzja Parlamentu Europejskiego i Rady Nr 768/2008/WE z dnia 9 lipca 2008 r. w sprawie wspólnych ram dotyczących wprowadzania produktów do obrotu, uchylająca decyzję Rady 93/465/EWG (21).

Po pierwsze, należy stworzyć jak najbardziej ogólną listę „wymagań zasadniczych”, koniecznych do stwierdzenia, że dany dostawca usługi chce i może ją świadczyć na oczekiwanym przez odbiorców poziomie. W przypadku biegłych sądowych zestaw takich wymagań zasadniczych został wstępnie zarysowany w obowiązujących przepisach¹²⁷. Biegłym sądowym może być ustanowiona osoba, która wyrazi zgodę na ustanowienie jej biegłym, korzysta z pełni praw cywilnych i obywatelskich, posiada teoretyczne i praktyczne wiadomości specjalne w danej gałęzi nauki, techniki, sztuki, rzemiosła, a także inne umiejętności, dla której ma być ustanowiona, daje rękojmię należytego wykonywania obowiązków biegłego oraz ukończyła 25 lat życia¹²⁸. Ponadto wymagania takie zawiera obowiązująca Decyzja Ramowa Rady UE z dnia 30 listopada 2009 r. w sprawie akredytacji dostawców usług kryminalistycznych wykonujących czynności laboratoryjne¹²⁹. Celem tej decyzji jest zapewnienie, że wyniki czynności laboratoryjnych prowadzonych przez akredytowanych dostawców usług kryminalistycznych w jednym państwie członkowskim będą uznawane przez organy odpowiedzialne za zapobieganie przestępstwom, ich wykrywanie oraz ściganie za równie wiarygodne, jak wyniki czynności laboratoryjnych prowadzonych przez dostawców usług kryminalistycznych akredytowanych na zgodność z EN ISO/IEC 17025 w jakimkolwiek innym państwie członkowskim. Nakłada ona na kraje członkowskie UE obowiązek zapewnienia, że ich dostawcy usług kryminalistycznych, przeprowadzający czynności laboratoryjne z zakresu badań DNA oraz badań daktyloskopijnych, byli akredytowani przez krajową jednostkę akredytującą na zgodność z EN ISO/IEC 17025. W zakresie badań DNA obowiązuje ona od 30 listopada 2013 r., a w zakresie badań daktyloskopijnych od 30 listopada 2015 r. Pojęcie „certyfikacja kompetencji” czy „akredytacja badań” ma więc już swoje miejsce w przepisach dotyczących biegłych sądowych. Dodatkowo należy zauważyć, że w innych przepisach, dotyczących na przykład rzeczoznawców, również pojawiają się wymagania dotyczące wymogu certyfikacji (np. art. 79a ustawy z dnia 28 czerwca 1997 r. – prawo o ruchu drogowym¹³⁰). Okazuje się zatem, że narzędzia oceny zgodności oraz związane z nimi zasady mogą z powodzeniem funkcjonować także w obszarze biegłych sądowych.

Po drugie, należy opracować listę kryteriów dodatkowych. Obecnie, dla większości dyscyplin biegłych sądowych obowiązuje wyłącznie ogólnikowy wymóg posiadania teoretycznych i praktycznych wiadomości specjalnych. Mają one być dostatecznie wykazane dokumentami lub innymi dowodami, a ocena tego, czy zostało to dostatecznie wykazane, należy do prezesa sądu okręgowego. Z praktyki wiadomo, że właściwe zweryfikowanie posiadania koniecznych kompetencji przez prezesa sądu okręgowego jest często bardzo problematyczne. Nie powinno to dziwić, szczególnie wzięwszy pod uwagę, iż musi on się poruszać w bardzo szerokim obszarze wiadomości specjalnych rozciągających się nie tylko na wiadomości z zakresu różnych szczegółowych dyscyplin naukowych, lecz także obejmujących wszelką teoretyczną i praktyczną wiedzę, jakiej nie oczekujemy od przeciętnie wykształconego człowieka. Dlatego też, tego typu ocenę kompetencji powinno się przeprowadzać w oparciu o dodatkowe kryteria, jednoznacznie zdefiniowane dla każdej z dziedzin nauk sądowych. Wymaga to jednak stworzenia podstawy do sprecyzowania dodatkowych, w stosunku do wymagań zasadniczych, kryteriów dla poszczególnych dyscyplin, spełniających podobną rolę co zharmonizowane normy. Kryteria takie powinni opracować specjaliści i eksperci z danych dziedzin biegłości. Powinny być one tak sformułowane, aby ich ocena miała charakter „zero/jedynkowy” (a zatem

¹²⁷ Rozporządzenie ministra sprawiedliwości z dnia 24 stycznia 2005 r. w sprawie biegłych sądowych (Dz.U. 2005 nr 15, poz. 133).

¹²⁸ Wyjątek stanowią biegli – tłumacze języka migowego – może nią zostać osoba, która ukończyła 21 lat życia oraz posiada „Certyfikat drugi – „T2” – tłumacz przysięgły w zakresie języka migowego” lub tytuł eksperta tego języka wydany przez Polski Związek Głuchych.

¹²⁹ Decyzja Ramowa Rady 2009/905/WSiSW z 30 listopada 2009 r. w sprawie akredytacji dostawców usług kryminalistycznych wykonujących czynności laboratoryjne, Dz.Urz. UE L322/14 z 9 grudnia 2009 r.

¹³⁰ Rzeczoznawcą samochodowym jest osoba, która między innymi posiada certyfikat w zakresie rzeczoznawstwa samochodowego, wydany przez jednostkę akredytowaną w polskim systemie akredytacji, oraz została wpisana na listę rzeczoznawców samochodowych przez ministra właściwego do spraw transportu.

pozwalając na weryfikację czy kandydat je spełnia, czy też nie spełnia), tak aby żadne względy pozamerytoryczne nie miały wpływu na wynik oceny. Dodatkowe kryteria powinny jednak obejmować nie tylko potwierdzenie przez kandydata na biegłego sądowego posiadania niezbędnej merytorycznej wiedzy – zgodnie z obowiązującymi w danej dziedzinie zasadami, lecz także zdobycia podstawowego doświadczenia praktycznego w wykonywaniu obowiązków biegłego, np. poprzez kilkuletnią współpracę z ustanowionym biegłym z danej specjalności, oraz ukończenia dodatkowego przeszkolenia z zakresu prawa procesowego, profilowanego dla potrzeb biegłych sądowych. W związku z tym, że ocena w zakresie dodatkowych kryteriów miałaby charakter dobrowolny, jej wynik powinien mieć charakter rekomendacji, nie naruszając w ten sposób zasady swobodnej oceny sądu. Natomiast informacja o poddaniu się takiej ocenie i jej wynik powinien być upubliczniony. To potencjalny zleceniodawca sam powinien oceniać, czy spełnienie tych dodatkowych kryteriów przez biegłego sądowego wpływa na zwiększenie zaufania do jego kompetencji.

Trzecią, ważną kwestią wydaje się zobowiązanie kandydata na biegłego, jak i ustanowionych już biegłych sądowych, do ścisłego zdefiniowania obszaru swoich wiadomości specjalnych oraz upublicznienia stosowanych przez siebie metodyk prowadzenia badań i interpretacji uzyskanych wyników. Dowód naukowy na potrzeby wymiaru sprawiedliwości powinien uwzględniać bieżący rozwój danej dziedziny oraz opierać się na uznanych i obiektywnych metodach badań i analiz¹³¹, tak aby istniała możliwość weryfikacji złożonej opinii przez innych ekspertów. Metodyka badań może być ogólnie uznana i opublikowana w literaturze przedmiotu, może być też zmodyfikowana dla potrzeb konkretnego przypadku, ale nawet wtedy powinna być zapisana i udostępniana na każde żądanie stron. W każdym przypadku powinna być zwalidowana¹³², a więc poddana sprawdzeniu, czy nadaje się dla tego konkretnego zastosowania.

Standardy jakości w naukach sądowych

Organy postępowania kształtują swe przekonanie na podstawie wszystkich przeprowadzonych dowodów, ocenianych swobodnie, z uwzględnieniem zasad prawidłowego rozumowania oraz wskazań wiedzy i doświadczenia życiowego. W Stanach Zjednoczonych¹³³, gdzie stosuje się model prawa anglosaskiego, wykształciły się pewne standardy, które stanowią zbiorczy wymóg dla danej metody, by była ona uznana za wartościową i wiarygodną.

Pierwszy ze standardów, tzw. standard Freya¹³⁴ z 1926 r., wskazuje, że metoda – jako dowód w sądzie – będzie dopuszczalna, jeśli nie ma co do niej sprzeczności nauki. Jako odpowiednie źródło dowodów naukowych dopuszczone mogą być jedynie te metody i aparatura badawcza, które aprobowane są przez ogół specjalistów z danej dziedziny. Obecnie uważany jest za standard zachowawczy.

Aktualnie sędziowie amerykańscy opierają się głównie na standardzie Dauberta¹³⁵, zgodnie z którym: „Sędzia w procesie nie jest bynajmniej ubezwłasnowolniony, przeciwnie, to on musi czuwać, aby dowody, na których zostanie oparty wyrok, były nie tylko relewantne, ale również wiarygodne, przy czym w wypadku

¹³¹ Obiektywne badanie to badanie, które jest udokumentowane i potwierdzone, znajduje się pod kontrolą, tak że można wykazać, że każdy z właściwie przeszkolonego personelu może uzyskać takie same wyniki w określonych granicach. Te granice określone są przez prawdopodobieństwo oraz wartość liczbową. [ILAC-G19:08/2014 *Modules in Forensic science process*, pkt. 2.15].

¹³² Walidacja to potwierdzenie, przez dostarczenie dowodu obiektywnego, że zostały spełnione wymagania odnośnie konkretnego użycia lub zastosowania (PN-EN ISO 9000:2001). Przyjmuje się, że walidacja to generalnie uzyskanie dowodu, że środki kontroli przyjęte w ramach określonego planu są skuteczne.

¹³³ Zob. też: *hic*, Badanie desk-research. Systemy pozaeuropejskie, Stany Zjednoczone, s. 21.

¹³⁴ Standard Frye’a (powszechnej akceptacji), *Frye v. United States* (1923).

¹³⁵ *Daubert v. Merrell Dow Pharmaceuticals* (1993).

dowodu naukowego dowodowa wiarygodność musi się opierać na naukowej prawidłowości”. Aby jakkolwiek technika lub metoda została uznana za dowód naukowy, musi spełniać cztery warunki¹³⁶:

- a) musi być sama w sobie sprawdzalna i była już poddana takiej procedurze,
- b) była opisana w literaturze fachowej,
- c) jest znany (a co najmniej przewidywany) procent błędnych rozstrzygnięć uzyskiwanych przy zastosowaniu tej metody,
- d) metoda uzyskała powszechną akceptację specjalistów danej dziedziny.

Standard Dauberta odnosi się nie tylko do opinii biegłych opartych na wiedzy naukowej, lecz także z innej specjalnej wiedzy¹³⁷.

Próbę sformułowania podobnych kryteriów oceny dowodu naukowego, szczególnie dla nowych metod, podjął J. Widacki¹³⁸ i sformułował w formie pytań, jakie zadać sobie powinien organ procesowy:

1. Czy metodę oferuje osoba ciesząca się autorytetem naukowym w środowisku nauk sądowych, mająca jako zaplecze liczącą się placówkę naukową?
2. Czy oferowana metoda była już opisywana w poważnej literaturze naukowej? W szczególności, czy opis ten dotyczył:
 - a) teoretycznych, naukowo sprawdzalnych założeń metody i metodyki jej stosowania? Czy opis metodyki stosowania był na tyle szczegółowy, że na jego podstawie badanie mógł powtórzyć inny specjalista?
 - b) wartości diagnostycznej metody i jej wydolności (tj. empirycznie ustalonego procentu rozstrzygnięć prawidłowych, błędnych i ewentualnego procentu braku rozstrzygnięć uzyskanych przy zastosowaniu tej metody, a nadto okoliczności, które mają, lub mogą mieć wpływ na rozstrzygnięcie błędne?
3. Czy metoda ta była (jest) już stosowana w praktyce sądowej lub śledczej w krajach, w których poziom nauki i techniki w ogólności, a nauk sądowych w szczególności, a także ochrona praw człowieka należy do przodujących na świecie?

Stosowane przez biegłych metodyki badań i analiz powinny spełniać kryteria naukowego dowodu i uwzględniać bieżący rozwój nauki i techniki. Trwałe spełnianie tego wymogu nakłada na osoby podejmujące się pełnienia roli biegłego sądowego obowiązek stałego rozwoju zawodowego w danej dziedzinie. Oznacza to gotowość do stałego podnoszenia swoich kompetencji. Można to realizować poprzez aktywność zawodową, uczestnictwo w okresowych szkoleniach obejmujących zagadnienia merytoryczne i prawne oraz wykorzystując narzędzia potwierdzania kompetencji stosowane w obszarze oceny zgodności i zarządzania jakością poprzez udział w badaniach biegłości¹³⁹.

Badania biegłości są standardowym narzędziem oceny zgodności w zakresie kompetencji personelu oraz weryfikacji możliwości badawczych. Uczestnictwo w badaniach biegłości jest uznawane za podstawowe, a zarazem najskuteczniejsze narzędzie do potwierdzania kompetencji. Pozwala ono wykazać własne kompetencje, a ponadto dobrze przygotowane badania biegłości dają szansę wykorzystania uzyskanych wyników do monitorowania stosowanej metody badawczej.

¹³⁶ J. Widacki [red.], *Kryminalistyka*, Warszawa, 2012, s. 392.

¹³⁷ Kumho Tire Company Ltd. v. Carmichel (1999).

¹³⁸ J. Widacki, *op. cit.*, s. 424.

¹³⁹ Badanie biegłości (PT – Proficiency Testing) – określenie, za pomocą porównań międzylaboratoryjnych, zdolności laboratorium do przeprowadzania badań (czasem badania biegłości oznacza się też skrótem EQA – External Quality Assurance). Porównania międzylaboratoryjne (ILC – Interlaboratory Comparisons) – zorganizowanie, wykonanie i ocena badań tego samego lub podobnych obiektów badań przez co najmniej dwa laboratoria, zgodnie z uprzednio określonymi warunkami. [ISO/IEC Guide 43-1:1997].

W praktyce można je zorganizować poprzez porozumienie kilkunastu biegłych z danej specjalności, którzy gotowi są uczestniczyć w takim teście kompetencji. Test polega na niezależnym wykonaniu tego samego zadania, w oparciu o takie same dane, a następnie porównanie uzyskanych wyników. W praktyce badania biegłości pozwalają na obiektywną ocenę zarówno kompetencji uczestników, jak i na doskonalenie przyjętej metody badawczej. W początkowym okresie funkcjonowania takiego narzędzia istotna jest gotowość do uczestnictwa w takich testach. W dziedzinach, gdzie takie metody weryfikacji kompetencji są już utrwaloną praktyką, a organizacją ich zajmują się wyspecjalizowane podmioty, znaczenia nabiera jakość wyników uzyskanych przez poszczególnych uczestników. W badaniach biegłości określa się tylko dwa poziomy wyników – zgodne z wymaganiami, a więc mieszczące się w założonych granicach niepewności metody, lub niespełniające wymagań, gdy uzyskany wynik wykracza poza granice niepewności metody.

Kolejnym elementem, możliwym do wykorzystania w obszarze funkcjonowania biegłych sądowych, jest zasada udostępniania pełnej informacji o kompetencjach poszczególnych podmiotów działających na rynku, tak aby to odbiorca, zamawiający usługę, miał możliwość samodzielnego dokonania oceny oraz wskazania i wybrania tego usługodawcy, który w jego ocenie najlepiej wykona zleconą usługę.

Propozycje

Wykorzystanie narzędzi z obszaru oceny zgodności w obszarze biegłych sądowych jest możliwe i celowe. W związku z tym, poza wymienionymi w aktualnie obowiązującym rozporządzeniu ministra sprawiedliwości w sprawie biegłych sądowych kryteriami, które mogą być potraktowane jako „zasadnicze wymagania”, należy rozważyć następujące propozycje:

- ocenę kompetencji kandydatów na biegłych oraz biegłych sądowych powinno się przeprowadzać na podstawie oceny spełnienia wymagań zasadniczych, określonych w podstawowych przepisach prawa oraz kryteriów dodatkowych, określonych dla poszczególnych dziedzin nauk sądowych przez specjalistów i ekspertów z danej dziedziny;
- kandydaci na biegłych, jak również ustanowieni już biegli sądowi, powinni ściśle definiować obszary swoich wiadomości specjalnych, podając stosowane przez siebie metodyki badań i analiz. Powinni oni także umożliwić sprawdzenie stosowanych przez siebie metodyk pod kątem zgodności z ustalonymi kryteriami oceny dowodu naukowego dla potrzeb wymiaru sprawiedliwości;
- biegli sądowi powinni być zobowiązani do stałego rozwoju zawodowego w dziedzinie swojej biegłości i podlegać w tym zakresie okresowej ocenie. W ramach rozwoju zawodowego powinno wdrażać się obowiązki ich udziału w programach o charakterze badań biegłości;
- informacje o stopniu spełnienia przez biegłych sądowych wymagań zasadniczych oraz wymagań dodatkowych powinny być upublicznione, dostępne dla wszystkich zainteresowanych.

Podsumowanie

Przedstawione w niniejszym rozdziale elementy systemu oceny zgodności w mniejszym lub większym stopniu pojawiają się w różnych projektach związanych z porządkowaniem problematyki biegłych sądowych. W znacznej mierze pokrywają się one z oczekiwaniami interesariuszy. Ich wdrożenie jednak nie może odbywać się fragmentarycznie, lecz systemowo. Zasadniczą różnicą podejścia systemowego jest stosowanie się do zasady tworzenia kompletnej całości, w oparciu o wzajemnie uzupełniające się elementy. Tylko w ten sposób można stworzyć spójny system zarządzania jakością opinii sądowych. Wdrożenie jakiegokolwiek systemu nie zmieni z dnia na dzień opinii o biegłych sądowych. Zawsze będzie to wymagać czasochłonnej pracy u podstaw, tak aby promować tych najlepszych i wskazywać niedostatki tych gorszych. To gorsi muszą zrozumieć, że optać się podnosić swoje kompetencje i równać do najlepszych.

9. Szkolenia biegłych sądowych

Wymagania, oferta, proponowane rozwiązania ustawowe

Wprowadzenie

Wymiar sprawiedliwości nie może funkcjonować bez wsparcia biegłych z różnych specjalności. Rzetelne poznanie i wyjaśnienie okoliczności zdarzenia często wymaga szczególnych umiejętności i wiedzy specjalnej. Jednakże tylko opinie wydane zgodnie z regułami obowiązującymi w danej dziedzinie i zasadami prawa mogą pomóc w prowadzonych postępowaniach. Niestety, zdaniem środowisk prawniczych, obowiązujące zasady ustanawiania biegłych sądowych nie umożliwiają właściwej weryfikacji ich wiedzy i umiejętności oraz monitorowania jakości ich działań. Niezależnie od wyników badań uzyskanych w projekcie Forensic Watch, także załączone do projektu ustawy o biegłych z 29 października 2014 r. wyniki badań wskazują, iż środowisko sędziów nisko ocenia „fachowość” biegłych sądowych i uważa za uzasadnione sprawdzenie umiejętności sporządzenia opinii w ramach procedury wpisywania biegłych na listę¹⁴⁰. Powyższy stan uzasadnia potrzebę analizy procedury ustanawiania biegłych sądowych, a także wymogów dotyczących szkolenia i podnoszenia kompetencji biegłych.

Wymagania formalne

Wymagania, jakie musi spełnić osoba ubiegająca się o ustanowienie biegłym sądowym, określa cytowane już wielokrotnie rozporządzenie ministra sprawiedliwości z dnia 24 stycznia 2005 r.¹⁴¹ w sprawie biegłych sądowych. Wśród tych wymagań jako merytoryczne należy uznać dwa:

- posiadanie wiadomości specjalnych;
- rękojmię należytego wykonania obowiązków.

Pierwsze z nich jest związane z wiedzą i umiejętnościami z zakresu specjalności, w której osoba ubiega się o ustanowienie biegłym. W literaturze i orzecznictwie Sądu Najwyższego wiedza ta jest określana mianem „wiadomości specjalne”¹⁴² i oznacza, iż biegły posiada w określonej dziedzinie (nauki, techniki, zawodu, sztuki, rzemiosła itd.) wiedzę przekraczającą wiedzę przeciętnego, dorosłego i normalnie wykształconego człowieka¹⁴³. Na wiedzę tę składa się znajomość reguł danej dyscypliny, umiejętność ich stosowania oraz ciągła aktualizacja. Wiedza ta musi się łączyć z doświadczeniem, czyli wiadomościami zdobytymi na podstawie: obserwacji i przeżyć, znajomości życia i rzeczy, wprawy i praktyki¹⁴⁴. Biegły w oparciu o posiadane wiadomości specjalne w ramach wykonywanej ekspertyzy stwierdza okoliczności istotne

¹⁴⁰ Przedstawione w projekcie z dnia 29 października 2014 r. ustawy o biegłych sądowych (w części ocena skutków regulacji) wyniki badań diagnozujących problem potwierdzają zastrzeżenia dotyczące kwalifikacji biegłych sądowych. Tylko 6 procent ankietowanych sędziów sądów okręgowych wysoko oceniło fachowość biegłych. Zdaniem aż 96 procent sędziów „sensowne” jest sprawdzenie fachowości biegłego oraz innych koniecznych dla sporządzenia opinii umiejętności w ramach procedury wpisywania biegłych na listę (z czego połowa za „bardzo sensowne”), <https://legislacja.rcl.gov.pl/docs//2/259060/259080/259081/dokument136056.pdf>, dostęp w dniu 8 czerwca 2015 r.

¹⁴¹ Rozporządzenie ministra sprawiedliwości z dnia 24 stycznia 2005 r. w sprawie biegłych sądowych (Dz.U. 2005 nr 15 poz.133.)

¹⁴² „Wiadomości specjalne” – to zagadnienia, które przekraczają zakres naukowej i technicznej kompetencji sędziów. W. Makowski [red.], *Encyklopedia prawa karnego*, ... s. 121

¹⁴³ W. Kędzierski, *Ekspertyza. Biegli*, w: *Kryminalistyka. Wybrane zagadnienia techniki*, Szczytno, 2011, s. 449.

¹⁴⁴ E. Gruza, O błędach i ich przyczynach w opiniach biegłych, w: *Doctrina multiplex veritas una. Księga Jubileuszowa ofiarowana Profesorowi Mariuszowi Kulickiemu*, Toruń, 2004, s. 182.

dla rozstrzygnięcia sprawy (np. identyfikuje osoby, rzeczy, zjawiska, rekonstruuje przebieg zdarzeń, określa stan, w jakim znajdowali się uczestnicy zdarzenia w chwili jego zaistnienia itd.).

Drugie z wymagań związane jest z postawą i oznacza gotowość osoby do pełnienia funkcji biegłego. Tylko osoby odpowiedzialne, szanujące prawo, znające w niezbędnym zakresie przepisy prawa oraz procedury prowadzenia czynności procesowych i postępowania przed sądem mogą właściwie wywiązać się z powierzonych obowiązków. Wśród innych pożądaných cech, charakteryzujących biegłego, należy wymienić: rzetelność, punktualność, terminowość, dociekliwość i bezstronność. Spełnienie obu opisanych wymagań merytorycznych daje podstawę do przypuszczeń, iż biegły wyda opinię zgodną z przepisami kodeksów postępowania – karnego czy cywilnego.

Przepisy rozporządzenia nie określają jednak innych istotnych kwestii wymagań stawianych osobom ubiegającym się o ustanowienie biegłym, takich jak: wykształcenie (np. średnie czy wyższe, jego związek ze specjalnością), doświadczenie zawodowe (liczba lat przepracowanych w zawodzie, liczba opracowanych pod nadzorem ocen lub opinii), warsztat pracy (aparatura badawcza, oprzyrządowanie i odpowiedniej jakości materiały wykorzystywane w badaniach), a także odbyte szkolenia (o określonej tematyce i zakresie). W tej materii jedynie od osób zatrudnionych lub wykonujących wolny zawód wymagana jest opinia zakładu pracy bądź organizacji zawodowej.

Wymagań stawianych osobom ubiegającym się o ustanowienie biegłym sądowym nie można rozpatrywać jedynie w odniesieniu do przepisów cytowanego rozporządzenia. Zastosowanie mają tu także inne krajowe i unijne przepisy prawa, na przykład określające metody, jakimi można badać materiał dowodowy, taki jak krew na obecność środków działających podobnie do alkoholu¹⁴⁵. W oczywisty sposób rzutuje to na kompetencje osób wykonujących takie badania.

Podobnie jest z przepisami Unii Europejskiej, które nakładają na organa procesowe państw członkowskich zobowiązanie do zlecania badań genetycznych i daktyloskopijnych podmiotom, które posiadają akredytacje dotyczące metod badawczych powyższego materiału dowodowego¹⁴⁶. Zgodnie z artykułem 7 decyzji, organa państw EU winny zlecać badania metodami akredytowanymi: w zakresie badań profilu DNA od dnia 30 listopada 2013 r., a identyfikacyjnych badań daktyloskopijnych – od dnia 30 listopada 2015 r. To nie podmiot wykonujący badania, a podmiot zlecający został zobowiązany do poszukiwania wykonawcy spełniającego ten warunek. Oznacza to zatem, że każdy, kto chce na wniosek właściwego organu wykonywać te badania lub jakiekolwiek kryminalistyczne czynności laboratoryjne¹⁴⁷ z nimi związane, powinien z własnej inicjatywy przygotować się do spełnienia wymagań i przejść proces akredytacji. Orientację w powyższym zakresie powinni posiadać również prezesi sądów okręgowych.

¹⁴⁵ Badanie krwi polega na analizie laboratoryjnej krwi pobranej z żyły osoby poddanej badaniu metodą chromatografii gazowej połączonej ze spektrometrią mas lub inną metodą instrumentalną, w tym: wysokosprawną chromatografią cieczową, wysokosprawną chromatografią cieczową połączoną ze spektrometrią mas, których granice oznaczalności (LOQ) dla poszczególnych środków określa ust. 4. rozporządzenia Ministra Zdrowia z dnia 16 lipca 2014 r. w sprawie wykazu środków działających podobnie do alkoholu oraz warunków i sposobu przeprowadzania badań na ich obecność w organizmie (Dz.U. 2014 poz. 948).

¹⁴⁶ Decyzja Ramowa Rady 2009/905/WSiSW z 30 listopada 2009 r. w sprawie akredytacji dostawców usług kryminalistycznych wykonujących czynności laboratoryjne: (punkt 10) „Akredytacja usług kryminalistycznych wykonujących czynności laboratoryjne jest ważnym krokiem w kierunku bezpieczniejszej i bardziej skutecznej wymiany danych kryminalistycznych w Unii.”, Dz.Urz. UE L322/14 z 9 grudnia 2009 r.

¹⁴⁷ Artykuł 3. Decyzji Ramowej Rady 2009/905/WSiSW – Definicje: „czynność laboratoryjna” oznacza każde działanie podejmowane w laboratorium związane z ujawnianiem i zabezpieczaniem śladów na obiektach, a także badaniu, analizie i interpretacji dowodów kryminalistycznych, w celu opracowania opinii eksperckiej lub wymiany dowodów kryminalistycznych.

Wymagane dokumenty

Posiadanie wiadomości specjalnych powinno być wykazane dokumentami lub innymi dowodami. Przepisy nie wskazują wprost dokumentów, które winna przedłożyć osoba ubiegająca się o ustanowienie biegłym. Zgodnie z informacjami zamieszczanymi na stronach internetowych sądów okręgowych¹⁴⁸, kandydaci na biegłych zobowiązani są spełnić szereg wymogów formalnych związanych z ustanowieniem biegłym sądowym i złożyć komplet dokumentów. Jednakże sposób prezentowania tych wymogów, stopień ich uszczegółowienia, a także nazwy konkretnych dokumentów różnią się od siebie w zależności od sądu. Powoduje to wrażenie, iż wymagania stawiane kandydatom są w poszczególnych sądach inne. Na przykład Sąd Okręgowy w Opolu¹⁴⁹ żąda od kandydata przedstawienia dyplomu ukończenia uczelni wyższej, ale Sąd Okręgowy w Olsztynie¹⁵⁰ wymaga alternatywnie przedstawienia dyplomu ukończenia szkoły średniej lub uczelni wyższej. Ponadto, Sąd Okręgowy w Gdańsku¹⁵¹ przedstawia wymagania dotyczące wykształcenia i wiadomości specjalnych kandydata na biegłego łącznie, podczas gdy sąd w Opolu – w oddzielnych punktach, w wyniku czego osoby ubiegające się o ustanowienie biegłym mogą odebrać to jako wymóg związku wykształcenia ze specjalizacją lub nie.

Odmierna jest też oczekiwana przez sądy forma prezentowania przedkładanych dokumentów. Zgodnie z wymogami Sądu Okręgowego w Gdańsku „w przypadku, gdy kandydat na biegłego przedstawia kserokopie dokumentów, należy równocześnie przedstawić oryginały tych dokumentów celem poświadczenia za zgodność, bądź przedłożyć kopie poświadczone za zgodność z oryginałem przez notariusza”. W Olsztynie natomiast wprowadzono dość dziwnie brzmiący wymóg, zgodnie z którym „dokumenty, które posiadają zdjęcia, winny być skopiowane, tak aby zakrywały twarz”.

Oprócz wymogów ogólnych, na stronach internetowych sądów okręgowych można znaleźć także wymogi dla określonych specjalności, zgodnie z którymi ustanowienie biegłym uzależnione jest od przedstawienia konkretnych dokumentów. Kandydaci na biegłych z zakresu szacowania wartości nieruchomości muszą przedstawić dokument stwierdzający nadanie uprawnień rzeczoznawcy majątkowego, a kandydaci z zakresu medycyny – zaświadczenie o posiadaniu pierwszego lub drugiego stopnia specjalizacji. Podobnie jest z kandydatami na biegłych tłumaczy języka migowego¹⁵².

Biegli ubiegający się o przedłużenie kadencji zobowiązani są jedynie złożyć wniosek do prezesa sądu okręgowego oraz informację o niekaralności z Krajowego Rejestru Karnego.

Ocena kompetencji

Kompetencje osób ubiegających się o ustanowienie biegłym sądowym nie podlegają sprawdzianowi praktycznemu. Zgodnie z § 12.2 rozporządzenia w sprawie biegłych¹⁵³, prezesi sądów okręgowych dokonują oceny kompetencji jedynie w oparciu o dokumenty przedłożone przez osobę zainteresowaną. W związku z powyższą procedurą zapytano prezesów 15 sądów okręgowych o kryteria, według których oceniają

¹⁴⁸ Na potrzeby tego opracowania porównano informacje zamieszczane na stronach internetowych sądów okręgowych w Gdańsku, Olsztynie i Opolu.

¹⁴⁹ http://www.opole.so.gov.pl/pl/dokumenty/begli_sadowi, dostęp w dniu 25 maja 2015 r.

¹⁵⁰ http://olsztyn.so.gov.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=9:biegli-sdowi&catid=3&Itemid=13, dostęp w dniu 25 maja 2015 r.

¹⁵¹ <http://www.gdansk.so.gov.pl/informacje-dla-kandydatow-na-bieglych-sadowych>, dostęp w dniu 25 maja 2015 r.

¹⁵² Zob.: przypis 128.

¹⁵³ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 24 stycznia 2005 r. w sprawie biegłych sądowych (Dz.U. 2005 nr 15 poz. 133).

złożone dokumenty i uznają je jako wystarczające do potwierdzenia posiadania wiadomości specjalnych¹⁵⁴. Uzyskane odpowiedzi wskazują, iż nadesłana dokumentacja jest oceniana głównie pod kątem kompletności z wymaganiami określonymi w rozporządzeniu Ministra Sprawiedliwości w sprawie biegłych sądowych.

Prezes Sądu Okręgowego w Gliwicach¹⁵⁵ bierze pod uwagę opinie organów wymiaru sprawiedliwości, do których zwraca się o podanie informacji na temat współpracy z kandydatem (biegłym). W sądzie tym uruchomiono wewnętrzną platformę intranetową „Portal biegłego” (do użytku wewnętrznego), na której prowadzona jest lista biegłych sądowych i gromadzone są informacje pozwalające na nadzorowanie pracy biegłych oraz ocenę ich przydatności. Platforma ta pozwala weryfikować pracę nierzetelnych biegłych i jest dodatkowym narzędziem przy ocenie kandydata na biegłego sądowego.

Prezes Sądu Okręgowego w Białymstoku poinformował, iż w przypadku biegłych, którzy przedłużają kadencję, dodatkowo jest wymagane przedstawienie zaświadczeń, że w ostatnim okresie doskonalili swoje praktyczne i teoretyczne kwalifikacje zawodowe¹⁵⁶. W Sądzie Okręgowym w Gdańsku¹⁵⁷ tego typu wymóg pojawia się „w uzasadnionych przypadkach”.

Prezesa sądów okręgowych w: Katowicach, Warszawie i Warszawie-Praga stwierdzili, iż ocena ma charakter uznaniowy i każdorazowo jest dokonywana indywidualnie. Ich zdaniem nie ma, lub nie można wskazać stałych kryteriów oceny jednakowych dla wszystkich osób ubiegających się o ustanowienie biegłym.

W pozostałych odpowiedziach nie uzyskano informacji, czy dokumenty stanowiły podstawę do przeprowadzenia analizy dotyczącej: tematyki i zakresu szkoleń, jakie ukończył kandydat, liczby opracowanych ekspertyz, wycen lub wydanych opinii prywatnych, doświadczenia zawodowego, liczonego np. w latach, stanowisk, na których był zatrudniony kandydat, i ich związku z funkcją biegłego, potwierdzenia kompetencji przez niezależne upoważnione podmioty certyfikujące, bezpośredniego posiadania lub dysponowania dostępem do aparatury badawczej i zaplecza gwarantującego odpowiedni standard prowadzenia zleconych badań potwierdzony wynikami testów biegłości. Wszystkie wymienione przesłanki pozwalają pośrednio wnioskować o wiedzy, umiejętnościach oraz postawach osób ubiegających się o ustanowienie biegłym sądowym, a więc mogłyby, a nawet powinny być, uwzględnione przy ocenie ich kompetencji.

Wśród pytaných jedynie prezes Sądu Okręgowego w Poznaniu poinformował, iż przed wydaniem decyzji:

- 1) zasięga opinii ekspertów, innych biegłych sądowych, stowarzyszeń, instytucji naukowych, innych instytucji wymiaru sprawiedliwości, dla których kandydat w przeszłości sporządził opinię jako biegły *ad hoc*;
- 2) przeprowadza rozmowę ustrukturyzowaną;
- 3) wnikliwie analizuje dokumentację szkoleniową;
- 4) przeprowadza rozmowę indywidualną o wnioskowanym zakresie ustanawiania biegłym sądowym¹⁵⁸.

Sytuacja ta może skutkować przypadkami ustanowienia biegłymi sądowymi osób, które nie mają odpowiednich kwalifikacji lub predyspozycji, mimo iż spełniają wymagania formalne. Z uzyskanych od prezesów informacji wynika, iż w badanym okresie (od 2010 do 2015 r.) odnotowano nieliczne przypadki odmowy ustanowienia osoby ubiegającej się o bycie biegłym sądowym (tabela 7).

¹⁵⁴ Wniosek o udostępnienie informacji publicznej przesłano pismem z dnia 30.04.2015 r. do 15 sądów okręgowych w: Częstochowie, Białymstoku, Gdańsku, Gliwicach, Katowicach, Krakowie, Lublinie, Łodzi, Poznaniu, Rzeszowie, Szczecinie, Tarnobrzegu, Warszawie, Warszawie-Praga, Wrocławiu.

¹⁵⁵ Pismo Prezesa Sądu Okręgowego w Gliwicach nr Adm. 058-39/15 z dnia 2 lipca 2015 r.

¹⁵⁶ Pismo Prezesa Sądu Okręgowego w Białymstoku nr A-061-44/15 z dnia 15 maja 2015 r.

¹⁵⁷ Pismo Prezesa Sądu Okręgowego w Gdańsku nr Adm.-554-64/15 z dnia 29 czerwca 2015 r.

¹⁵⁸ Pismo Prezesa Sądu Okręgowego w Poznaniu nr A-0132-148/15 z dnia 21 maja 2015 r.

Na łączną liczbę 6560 złożonych w 13 sądach okręgowych wniosków o ustanowienie biegłym sądowym prezesi rozpatrzyli odmownie 381 wniosków (stanowi to około 5,8% rozpatrywanych wniosków). Decyzje o odmowie ustanowienia biegłym sądowym trzynastu prezesów podejmowało rzadko.

Tabela 7. Rozpatrywane wnioski o ustanowienie biegłym sądowym

Sąd Okręgowy	Liczba złożonych wniosków	Liczba osób składających wniosek po raz pierwszy	Liczba wniosków rozpatrzonych negatywnie
Częstochowa	469	198	37
Białystok	382	132	13
Gdańsk	brak danych	brak danych	brak danych
Gliwice	brak danych	brak danych	brak danych
Katowice	1077	432	56
Kraków	358	358	9
Lublin	758	365	22
Łódź	285	282	42
Poznań	385	375	64
Rzeszów	388	141	6
Szczecin	189	184	14
Tarnobrzeg	171	75	2
Warszawa	1290	562	52
Warszawa-Praga	567	268	16
Wrocław	brak danych	263	48
Razem	6560	3350	381

Podsumowując, z uzyskanych odpowiedzi wynika, iż prezesi sądów okręgowych nie stosują narzędzi pozwalających na ocenę wiedzy, umiejętności i postawy kandydatów na biegłych.

Stan ten potwierdzają wyniki badań prowadzonych przez Helsińską Fundację Praw Człowieka i Polską Radę Biznesu. Według opracowanego raportu w latach 2008–2012 prezesi czterdziestu pięciu sądów okręgowych na 5596 złożonych wniosków o wpis na listę biegłych sądowych tylko w 339 przypadkach wydali decyzje odmowne.

W 13 badanych sądach okręgowych w 45 przypadkach osoby obiegające się o ustanowienie biegłym odwołały się od decyzji do Ministra Sprawiedliwości. W ośmiu przypadkach osoby odwołujące się zostały ustanowione biegłymi sądowymi (tabela 8).

Tabela 8. Rozstrzygnięcia odwołań od decyzji

Sąd Okręgowy	Liczba odwołań do Ministra Sprawiedliwości	Liczba decyzji utrzymanych w mocy przez Min. Sprawiedliwości	Liczba decyzji uchylonych i przekazanych do ponownego rozp.	Sposób rozstrzygnięcia
Częstochowa	13	11	2	brak danych
Białystok	0	nie dotyczy	nie dotyczy	
Gdańsk	brak danych	brak danych	brak danych	
Gliwice	brak danych	brak danych	brak danych	
Katowice	6	6		4 odmowy/2 w toku
Kraków	0	nie dotyczy	nie dotyczy	
Lublin	2		2	1 odmowa/1 w toku
Łódź	5	4	1	1 ustanowiono
Poznań	3	1	2	2 w toku
Rzeszów	0	nie dotyczy	nie dotyczy	
Szczecin	2		2	2 ustanowiono
Tarnobrzeg	0	nie dotyczy	nie dotyczy	
Warszawa	10	4 (1 w WSA)	6	4 ustanowiono 1 odmowa/1 w toku
Warszawa-Praga	2		2	1 ustanowiono /1 w toku
Wrocław	2		2	1 odmowa/1 w toku
Razem	45	26	19	

Liczba decyzji utrzymanych w mocy przez Ministra Sprawiedliwości wyniosła 26 na 45 złożonych odwołań, co stanowi 57,7% zaskarżonych odmów. Jednocześnie spośród uchylonych i ponownie rozpatrzonych decyzji odmowy wydano w siedmiu przypadkach, a na wydanie decyzji oczekuje 8 kandydatów. Oznacza to, że spośród wszystkich (45) zaskarżonych decyzji prezesów 13 sądów okręgowych 33 decyzje o odmowie ustanowienia biegłym zostały utrzymane w mocy. Dane liczbowe upoważniają do wyciągnięcia wniosku, iż decyzje wydane na podstawie oceny dokumentów rzadko są uchylane. Nie oznacza to jednak, że wszyscy biegli posiadają odpowiednie kompetencje. Dostrzegli to prawnicy, którzy w przeprowadzonym w ramach opisywanego projektu badaniu ankietowym zaproponowali rozszerzenie kryteriów oceny kandydatów o ocenę ich warsztatu naukowo-technicznego oraz gotowość do potwierdzania swoich kompetencji i ich rozwoju (por. *hic*: „Badanie ankietowe”). W trakcie zorganizowanych spotkań przedstawicieli: zawodów prawniczych (sędziów, prokuratorów, adwokatów), Uniwersytetu Warszawskiego, Europejskiej Fundacji Inicjatyw w Naukach Sądowych oraz innych organizacji pozarządowych udało się wyróżnić ogólne i jednolite

kryteria oceny kompetencji biegłych sądowych oraz przedyskutować narzędzia do dokonywania takiej oceny (por. *hic*: „Panel ekspertów”, „Konferencja”).

Oferta szkoleń

Oferta szkoleń dla biegłych (lub kandydatów) prowadzonych przez różne podmioty jest bogata. Osoby zainteresowane bez trudu znajdą w Internecie informacje o szkoleniach, których tematyka jest związana z określoną specjalnością biegłego. Oferta dotyczy zarówno nauki od podstaw, jak i szkoleń doskonalących. Lista podmiotów prowadzących szkolenia obejmuje uczelnie wyższe, instytuty badawcze, instytucje specjalistyczne, stowarzyszenia, firmy produkujące sprzęt i materiały wykorzystywane w badaniach.

Osoby chcące pełnić funkcję biegłego sądowego mogą podjąć naukę na odpowiednich studiach podyplomowych, np. z zakresu oceny stanu technicznego pojazdów i rekonstrukcji wypadków drogowych. Rozwój motoryzacji i towarzyszący mu wzrost zagrożenia wypadkami drogowymi i kolizjami spowodował zwiększone zapotrzebowanie organów ścigania i wymiaru sprawiedliwości na opinie biegłych tej specjalności. Aktualnie studia podyplomowe z zakresu rekonstrukcji wypadków drogowych prowadzi m.in. Wojskowa Akademia Techniczna¹⁵⁹, Politechnika Krakowska i Instytut Ekspertyz Sądowych¹⁶⁰, Uniwersytet Wrocławski¹⁶¹, Uniwersytet Techniczno-Humanistyczny w Radomiu¹⁶². Prezentowane oferty mają charakter komercyjny¹⁶³.

Propozycje podjęcia nauki na studiach podyplomowych mogą znaleźć również osoby zainteresowane innymi specjalnościami, tj. biologia sądowa, psychologia sądowa, informatyka śledcza. Oprócz studiów podyplomowych, ukierunkowanych na kształcenie kandydatów w obszarze specjalistycznej wiedzy, prowadzone są studia w zakresie prawa dowodowego dla biegłych. Celem tych studiów jest przygotowanie osoby posiadającej wiadomości specjalne do pełnienia funkcji biegłego¹⁶⁴.

Kandydaci i biegli mogą również uczestniczyć w konferencjach, sympozjach, seminariach i wykładach. Przedsięwzięciom tym często towarzyszą panele prezentacyjne bądź zajęcia warsztatowe prowadzone przez firmy produkujące aparaturę badawczą, oprzyrządowanie, wyposażenie i środki laboratoryjne. Firmy te dodatkowo organizują szkolenia personelu z zakresu obsługi zakupionych produktów. Informacje o planowanych w danym roku przedsięwzięciach są umieszczane na stronach organizatorów oraz instytucji i organizacji zainteresowanych daną problematyką.

¹⁵⁹ http://www.wme.wat.edu.pl/viewpage.php?page_id=272, dostęp w dniu 25 maja 2015 r. Studia są prowadzone przez: Wydział Mechaniczny Wojskowej Akademii Technicznej, Wydział Samochodów i Maszyn Roboczych Politechniki Warszawskiej, Stowarzyszenie Rzecznawców Techniki Samochodowej i Ruchu Drogowego, Instytut Transportu Samochodowego. Trwają one jeden rok akademicki i obejmują 220 godz. wykładów, seminariów i zajęć praktycznych oraz ponad 50 godz. szkolenia specjalistycznego. Zajęcia są realizowane w czasie dziesięciu trzydniowych zjazdów (piątek-niedziela) w miesiącach październik-czerwiec. Program kształcenia spełnia wymagania Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego.

¹⁶⁰ http://www.m4.mech.pk.edu.pl/page/12,studia_podyplomowe_%E2%80%99Ekspertyza_wypadku_drogowego%E2%80%99D, dostęp w dniu 25 maja 2015 r.

¹⁶¹ <http://www.uni.wroc.pl/studia/studia-podyplomowe/studia-podyplomowe-kryminalistycznej-rekonstrukcji-wypadk%C3%B3w-drogowych>, dostęp w dniu 26 maja 2015 r.

¹⁶² http://www.iepim.uniwersytetradom.pl/index.php?go=iepim_RWDiLSP, dostęp w dniu 25 maja 2015 r.

¹⁶³ Przykładem może być oferta Instytutu Techniki Motoryzacyjnej w Wałbrzychu, który organizuje specjalistyczny kurs dla osób chcących zdobyć kwalifikacje w zakresie rzeczoznawstwa samochodowego oraz rekonstrukcji wypadków drogowych i uzyskać uprawnienia rzeczoznawcy i/lub biegłego sądowego. Kurs trwa około 1,5 roku i kończy się egzaminem. W okresie szkolenia kandydat odbywa staż asystencki pod kierunkiem doświadczonego rzeczoznawcy oraz uczestniczy w szkoleniach teoretycznych. Całkowity koszt kursu wynosi 19 400 PLN; <http://www.itemot.pl/dla-kandydatow-na-rzeczozn.html>, dostęp w dniu 24 maja 2015 r.

¹⁶⁴ Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu prowadzi studia podyplomowe, których program obejmuje m.in. wprowadzenie do prawoznawstwa, przebieg procesu karnego, postępowanie dowodowe w procesie karnym, udział biegłego w postępowaniu cywilnym i administracyjnym, dowód naukowy w procesie sądowym, udział biegłego w oględzinach, podstawy odpowiedzialności cywilnej i karnej, współpracę z organem procesowym, testy biegłości i porównania międzylaboratoryjne, status prawny biegłego. Zob.: <http://www.law.uni.torun.pl/index.php?id=860#860>, dostęp w dniu 26 maja 2015 r.

Tabela 9. Szkolenia dla biegłych sądowych organizowane przez sądy

Sąd okręgowy	Tematyka szkoleń przeprowadzonych w latach 2010–2015	Liczba przeszkolonych biegłych/kandydatów
Częstochowa	szkoleń nie prowadzono	
Białystok	szkoleń nie prowadzono	
Gdańsk	brak danych	
Gliwice	brak danych	
Katowice	szkolenia dla nowo ustanowionych biegłych	239 biegłych
Kraków	Zasady sporządzania opinii	brak danych
Lublin	szkoleń nie prowadzono	
Łódź	1. Prawa i obowiązki biegłego 2. Koszty przeprowadzenia dowodu z opinii oraz wynagrodzenie biegłych	1. Wszyscy biegli 2. Brak danych
Poznań	1. Kompetencja i rola biegłego w praktyce wymiaru sprawiedliwości. 2. Zagadnienia dotyczące VAT 3. Opinia biegłego z zakresu medycyny w postępowaniu sądowym z odwołania od decyzji organów rentowych.	1. 215 biegłych 2. 140 biegłych 3. 48 biegłych
Rzeszów	1. Szkolenie dla biegłych z zakresu psychiatrii i psychologii. 2. Szkolenie dla biegłych z leśnictwa, ochrony środowiska naturalnego, ogrodnictwa, pszczelarstwa, rolnictwa i rybactwa. 3. Szkolenie dla biegłych ustanowionych w latach 2012–2014	1. 7 biegłych 2. 14 biegłych 3. 33 biegłych
Szczecin	szkoleń nie prowadzono	
Tarnobrzeg	1 szkolenie; tematyki nie podano	16 biegłych
Warszawa	szkoleń nie prowadzono	
Warszawa-Praga	szkoleń nie prowadzono	
Wrocław	Zakres uprawnień, obowiązków i odpowiedzialności biegłego	209 biegłych

Dostęp do fachowej literatury również nie powinien stanowić problemu dla zainteresowanych. Wiodące instytucje naukowe lub specjalistyczne prowadzą wydawnictwa oferujące publikacje zwarte oraz prenumeratę wydawanych periodyków.

Mimo bogatej oferty szkoleń prowadzonych przez podmioty zewnętrzne twórcy projektu ustawy o biegłych sądowych dostrzegają potrzebę szkolenia biegłych przez sądy. Zakładają, iż szkolenia będą obowiązkowe, a za ich organizację będą odpowiedzialni prezesi sądów okręgowych.

Aktualnie sądy organizują szkolenia z różną częstotliwością (tabela 9). Informacje o szkoleniach można znaleźć w Internecie na stronach tylko niektórych sądów okręgowych. Potwierdzają to dane uzyskane od prezesów sądów okręgowych. Przedstawione zestawienie upoważnia do twierdzenia, iż prezesi sądów różnie postrzegają potrzebę prowadzenia szkoleń dla biegłych. W sześciu badanych sądach okręgowych w latach 2010–2015 nie zorganizowano żadnych szkoleń. Odmienną postawę reprezentują prezesi sądów okręgowych w: Katowicach, Łodzi, Poznaniu, Rzeszowie i Wrocławiu. Prowadzą oni szkolenia dla nowo ustanowionych biegłych z zakresu praw, obowiązków i roli biegłego w praktyce wymiaru sprawiedliwości.

Z nadesłanych odpowiedzi jednocześnie wynika, że pomimo przekazania informacji o szkoleniach wielu biegłych nie było zainteresowanych udziałem w nich. W Poznaniu na szkolenie „Kompetencja i rola biegłego w praktyce wymiaru sprawiedliwości” zaproszono 615 osób – uczestniczyło 215 osób. W innym szkoleniu zatytułowanym „Zagadnienia dotyczące podatku VAT” z zaproszonych 607 osób udział wzięło 140 osób. W prowadzonych przez Sąd Okręgowy w Rzeszowie szkoleniach, których adresatem byli biegli określonych specjalności, uczestniczyła mniej niż połowa spośród zaproszonych. Należy odnotować, że szkoleń dla biegłych lub kandydatów na biegłych nie ma w swojej ofercie Krajowa Szkoła Sądownictwa i Prokuratury.

Szkolenie biegłych w instytucjach specjalistycznych i organizacjach zawodowych

Szereg instytucji specjalistycznych lub organizacji zrzeszających rzeczoznawców wydających opinie dla organów ścigania i wymiaru sprawiedliwości stworzyło systemy szkolenia personelu. Podnoszenie kwalifikacji zawodowych personelu stanowi jeden z kluczowych obszarów polityki jakości tych usługodawców. Oznacza to, iż podmioty te nie tylko opracowały programy szkolenia, lecz także stworzyły komórki organizacyjne odpowiedzialne za prowadzenie szkoleń oraz późniejszy nadzór nad pracą i rozwojem zawodowym pracownika.

Standaryzacja kwalifikacji biegłych jest możliwa. Dobrym przykładem jest sytuacja, którą można zaobserwować w obszarze działania biegłych sądowych wydających opinie z zakresu rekonstrukcji wypadków drogowych. W oparciu o zapis art. 79a ustawy z dnia 28 czerwca 1997 r. – prawo o ruchu drogowym, który nakłada na rzeczoznawców z zakresu techniki samochodowej obowiązek certyfikacji przez jednostkę akredytowaną w polskim systemie akredytacji. Polski Związek Motorowy (PZMOT), Stowarzyszenie Rzeczoznawców Techniki Samochodowej i Ruchu Drogowego (SRTSiRD), a także Europejskie Centrum Certyfikacji Rzeczoznawców i Specjalistów Techniki Samochodowej (TUVPOL) uzyskały status akredytowanych jednostek certyfikujących kompetencje w zakresie rzeczoznawstwa techniki samochodowej.

Wspomniany system szkolenia i weryfikacji kompetencji odnosi się do jednej specjalności, z powodzeniem jednak może być zastosowany w innych specjalnościach. Rozwiązanie, w którym potwierdzenie kompetencji jest dokonywane przez stronę trzecią (niezależną jednostkę certyfikującą), należy uznać za modelowe.

Spójny system szkolenia dla biegłych reprezentujących różne dyscypliny nauki i specjalności stworzyła policja. Czytelnie ustrukturyzowany proces kształcenia obowiązuje wszystkich kandydatów niezależnie od: wykształcenia kierunkowego, specjalności oraz stanowiska, na jakim osoba jest zatrudniona (policjant czy

pracownik cywilny policji)¹⁶⁵. Zgodnie z § 11 zarządzenia od kandydata na biegłego w procesie kształcenia wymaga się:

- 1) ukończenia kursu specjalistycznego dla kandydatów na biegłych;
- 2) opracowania pod nadzorem osoby prowadzącej, określonej w decyzji dyrektora CLKP, liczby projektów opinii z zakresu specjalności kryminalistycznej, w której przewiduje się nadanie uprawnień;
- 3) uczestniczenia w co najmniej piętnastu oględzinach miejsc zdarzeń oraz w co najmniej jednej sekcji zwłok;
- 4) odbycia po 5 dni praktyk w dwóch różnych laboratoriach kryminalistycznych komend wojewódzkich (stołecznej) policji w uzgodnieniu z kierownikiem właściwego zakładu CLKP oraz na zakończenie procesu kształcenia 5 dni praktyk w CLKP;
- 5) uzyskania pozytywnej opinii opiekuna praktyki potwierdzonej przez kierownika;
- 6) uczestniczenia w charakterze obserwatora w co najmniej pięciu rozprawach sądowych z udziałem biegłych;
- 7) uzyskania pozytywnej pisemnej opinii końcowej na podstawie sporządzanych przez osobę prowadzącą co 6 miesięcy opinii okresowych potwierdzonych przez kierownika.

W efekcie tak sprecyzowanych wymagań w procesie kształcenia kandydatów wyróżnić można trzy zasadnicze części: kurs specjalistyczny prowadzony przez Wyższą Szkołę Policji, szkolenie specjalistyczne nadzorowane przez certyfikowanego biegłego (połączone z praktykami w specjalistycznych pracowniach), udział w określonych czynnościach procesowych. Z uwagi na kompletność tego systemu zagadnienia te zostaną omówione szerzej.

Pierwszy etap szkolenia to kurs specjalistyczny (trwający dwadzieścia dni) prowadzony przez Wyższą Szkołę Policji w Szczytnie¹⁶⁶. Jego celem jest wyposażenie kandydatów na biegłych w wiedzę z: kryminalistyki, medycyny sądowej oraz prawa. W trakcie zajęć uczestnicy szkolenia uzyskują informacje i umiejętności w obszarach: metodyki postępowania i wykorzystania różnych śladów kryminalistycznych, zasad i taktyki prowadzenia oględzin oraz eksperymentu procesowo-kryminalistycznego, fotografii kryminalistycznej i technik rejestracji obrazu, procedur prowadzenia badań w ramach ekspertyzy i zasad sporządzania opinii, poznają przepisy prawa oraz uczestniczą w inscenizacji rozprawy sądowej z udziałem biegłego.

Drugi etap szkolenia jest realizowany w laboratoriach kryminalistycznych policji. Kandydaci na biegłych poznają procedury obowiązujące w laboratoriach, a następnie pod nadzorem certyfikowanego biegłego uczestniczą w badaniach kryminalistycznych i opracowują projekty opinii. Jednocześnie uczestniczą w różnych czynnościach prowadzonych z udziałem biegłego oraz odbywają wymagane praktyki. W trakcie szkolenia kandydaci podlegają okresowemu opiniowaniu. Całe szkolenie kandydata na biegłego posiadającego wykształcenie o profilu zbieżnym ze specjalnością kryminalistyczną trwa do 18 miesięcy, w określonych przypadkach do 24 miesięcy. Proces szkolenia zamyka egzamin końcowy prowadzony zgodnie z przyjętą procedurą¹⁶⁷. Po zaliczeniu przez kandydata na biegłego egzaminu końcowego dyrektor CLKP wydaje decyzję w sprawie nadania uprawnień. Uprawnienia są nadawane na czas nieokreślony¹⁶⁸.

Stworzony w policji system kształcenia obejmuje również nadzór nad pracą biegłego. Zgodnie z § 24.3 zarządzenia biegły zatrudniony w laboratorium kryminalistycznym policji jest poddawany ocenie

¹⁶⁵ Zarządzenie nr 3 Komendanta Głównego Policji z dnia 17 stycznia 2014 r. w sprawie uprawnień do wydawania opinii oraz wykonywania czynności w policyjnych laboratoriach kryminalistycznych (Dz.Urz. KGP z 2014 poz. 7).

¹⁶⁶ Decyzja nr 60 Komendanta Głównego Policji z dnia 8 lutego 2014 r. w sprawie programu nauczania na kursie specjalistycznym dla kandydatów na biegłych policyjnych laboratoriów kryminalistycznych (Dz.Urz. KGP 2014 poz. 10).

¹⁶⁷ Procedura egzaminacyjna została opisana w Księdze Zarządzania Jakością CLKP (wewnętrzny dokument).

¹⁶⁸ Należy zauważyć, że jest to rozwiązanie nowe. W poprzednich regulacjach uprawnienia były nadawane na okres pięciu lat, co odpowiadało długości kadencji biegłych sądowych.

prowadzonej przez CLKP nie rzadziej niż raz na trzy lata. Biegły jest zobowiązany do prowadzenia książki pracy, w której gromadzi informacje o wydanych opiniach, odbytych szkoleniach, publikacjach i ważnych osiągnięciach zawodowych.

Podobny system kształcenia funkcjonuje w Instytucie Ekspertyz Sądowych Ministerstwa Sprawiedliwości¹⁶⁹.

Monitorowanie kompetencji i nadzór

Obowiązujące przepisy nie zobowiązują prezesów sądów okręgowych do monitorowania procesu podnoszenia kompetencji przez biegłych. W praktyce informacje o odbytych szkoleniach, prowadzonych pracach naukowych lub badawczych, publikacjach itp. są wykorzystywane głównie w trakcie rozpatrywania wniosku o ustanowienie biegłym sądowym. Prezesi sądów okręgowych oprócz list biegłych sądowych prowadzą wykazy biegłych sądowych na kartach założonych dla każdego biegłego. W dokumentacji są odnotowywane: dane adresowe biegłego, termin, do którego został ustanowiony, oraz inne dane dotyczące specjalizacji.

Przepisy nie nakładają także na biegłych sądowych obowiązku prowadzenia dokumentacji swojej działalności, tj. wydanych opinii, udziału w czynnościach procesowych, odbytych szkoleniach, uzyskanych certyfikatach i innych istotnych dla oceny kompetencji danych. Dokumentacje takie prowadzą głównie osoby zatrudnione w instytucjach naukowych, specjalistycznych lub zrzeszeni w organizacjach zawodowych w oparciu o wewnętrzne procedury i według określonych wzorów, np. w laboratoriach kryminalistycznych policji.

Z informacji nadesłanych przez prezesów sądów okręgowych wynika, iż w ramach sprawowanego nadzoru są zbierane z podległych sądów oraz organów prowadzących postępowania przygotowawcze opinie o wykonywanych przez biegłych czynnościach, terminach i jakości wydawanych opinii. Działania interwencyjne są podejmowane w chwili uzyskania informacji wskazujących na nierzetelne wykonywanie obowiązków przez biegłego i obejmują:

- ponaglenia biegłych do zwrotu akt w przypadku przekraczania terminów do wydania opinii, a w rażących przypadkach nieterminowości zwracanie się z prośbą do policji o pomoc w odzyskaniu akt lub zawiadomienie właściwej prokuratury o podejrzeniu popełnienia przestępstwa z art. 276 k.k.;
- zwracanie się do organizacji zawodowych z prośbą o ocenę prawidłowości pracy biegłych w przypadku poważnych zastrzeżeń, zgłoszonych przez strony postępowań lub podległe sądy rejonowe;
- prowadzenie rozmów dyscyplinujących;
- zwracanie uwagi na piśmie z pouczeniem, że w przypadku powtarzania się zastrzeżeń do pracy biegłego zostanie wszczęte postępowanie administracyjne w przedmiocie zwolnienia biegłego z pełnienia tej funkcji.

W przypadku wpłynięcia skargi na biegłego wszczynane jest postępowanie wyjaśniające i – w zależności od jego wyników – postępowanie w przedmiocie zwolnienia z funkcji biegłego.

Szkolenie biegłych sądowych w świetle projektu ustawy o biegłych sądowych

Z udostępnionych na stronach internetowych Rządowego Centrum Legislacji projektu założeń do projektu ustawy o biegłych sądowych oraz projektu ustawy o biegłych¹⁷⁰ wynika, iż ustawodawca zamierza między

¹⁶⁹ M. Strzebońska, *Biegli bardziej biegli?*, „Na wokandzie”, 11/2012, <http://nawokandzie.ms.gov.pl/numer-11/wokanda-11/biegli-bardziej-biegli.html>, dostęp w dniu 8 czerwca 2015 r.

innymi uregulować kwestie szkolenia biegłych i ich kompetencji. Głównym celem projektowanej ustawy jest uregulowanie:

- 1) problematyki biegłych sądowych w sposób zapewniający dostęp do wysoko kwalifikowanego korpusu ekspertów wpisanych na listy biegłych sądowych, które powinno wpłynąć na usprawnienie toku postępowań sądowych oraz przygotowawczych;
- 2) zasad ustanawiania i weryfikacji „biegłych instytucjonalnych” oraz sprawowania nad nimi nadzoru.

Z założeń wynika, iż w projekcie ustawy szczegółowo zostaną uregulowane warunki, jakie musi spełnić osoba ubiegająca się o ustanowienie biegłym sądowym. W rzeczywistości proponowane zmiany względem obowiązujących przepisów nie mają większego znaczenia¹⁷¹. Jedynie określony w art. 7.1. pkt. 5 projektu ustawy wymóg posiadania trzyletniego doświadczenia w dziedzinie wiedzy, nauki, techniki sztuki lub rzemiosła, w której osoba ma zostać ustanowiona biegłym sądowym, należy uznać za merytorycznie istotny¹⁷², kompetencje bowiem biegłego bezspornie pozostają w związku z jego doświadczeniem. Odrębną i dyskusyjną kwestią są natomiast wskaźniki określające to doświadczenie, np.: czas, rodzaj, częstotliwość i poprawność wykonywanych czynności.

Projekt ustawy w art. 11.1. wprowadza także obowiązek ukończenia przez biegłego sądowego (w terminie 6 miesięcy od dnia złożenia ślubowania) szkolenia przygotowującego do pełnienia funkcji biegłego (tematyka z zakresu przepisów dotyczących jego praw i obowiązków w postępowaniu sądowym i w postępowaniu przygotowawczym oraz z zasad przeprowadzenia dowodu z opinii biegłego sądowego). Szkolenia będzie organizował cyklicznie (nie rzadziej niż dwa razy w roku) prezes sądu okręgowego. Dodatkowo na biegłych sądowych będzie spoczywał obowiązek stałego podnoszenia kwalifikacji w specjalności, w której został ustanowiony.

Obecny projekt zawiera propozycję nowej regulacji, tj. określenia wymogów, jakie musi spełnić instytucja, aby wydawać opinie dla organów ścigania i wymiaru sprawiedliwości¹⁷³. Niestety, proponowane zapisy są nieprecyzyjne i niewystarczające.

W odniesieniu do aktualnie obowiązujących przepisów prezesi sądów okręgowych uzyskali możliwość powołania komisji lub eksperta w celu oceny posiadania wiadomości specjalnych (osoby ubiegającej się o ustanowienie biegłym) w określonej dziedzinie lub warunków organizacyjno-technicznych niezbędnych do wykonywania czynności biegłego (jednostek organizacyjnych wnioskujących o zgodę na wydawanie opinii dla organów ścigania i wymiaru sprawiedliwości). Ocena osoby będzie dokonywana na podstawie przedstawionych dokumentów, a ocena warunków – także na podstawie oględzin. Projekt nie określa, jakie kompetencje powinni posiadać eksperci powołani do komisji oraz nie przewiduje możliwości zaangażowania niezależnej jednostki certyfikującej.

¹⁷⁰ Projekt ustawy o biegłych z dnia 29 października 2014 r., <https://legislacja.rcl.gov.pl/docs//2/259060/259080/259081/dokument136056.pdf>, stan na dzień 8 czerwca 2015 r.

¹⁷¹ Zmiany wymagań względem osoby, zaproponowane w art. 7.1. projektu ustawy, dotyczą: zdolności do czynności prawnych, wieku, niekaralności (za określone przestępstwa), prawa wykonywania zawodu w danej dziedzinie i znajomości języka polskiego, <https://legislacja.rcl.gov.pl/docs//2/259060/259080/259081/dokument136056.pdf>, dostęp w dniu 8 czerwca 2015 r.

¹⁷² Należy jednak zaznaczyć, że w stosunku do poprzednich projektów ustawy o biegłych okres wymaganego doświadczenia uległ skróceniu (z pięciu do trzech lat).

¹⁷³ Instytucje, poza wymienionymi w art. 3 projektu ustawy, będą musiały wykazać, iż dysponują: 1) personelem o odpowiednich wiadomościach specjalnych i doświadczeniu w określonej dziedzinie wiedzy, nauki...; 2) warunkami organizacyjno-technicznymi niezbędnymi do wykonywania czynności biegłego w określonej specjalności; 3) nie zostały ukarane karą pieniężną lub nie orzeczono wobec nich zakazu na podstawie ustawy z dnia 28 października 2002 r. o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary (Dz.U. z 2014 r. poz. 1417).

Przyjęcie w obecnym kształcie proponowanych rozwiązań nie gwarantuje osiągnięcia zakładanego przez twórców celu. Z uwagi na niewystarczającą regulację istotnych kwestii, a także stwierdzone sprzeczności z obowiązującymi przepisami, projekt ustawy o biegłych budzi poważne zastrzeżenia wielu środowisk. Liczne uwagi i negatywne oceny projektu można przeczytać w pismach prezentowanych na stronach internetowych Rządowego Centrum Legislacji¹⁷⁴.

Podsumowanie

Szkolenia dla biegłych sądowych to ważny element zarówno w procesie nabywania kompetencji, jak i ich dalszego rozwoju. Nabywanie kompetencji przez kandydatów na ekspertów zatrudnionych w instytucjach opiniotwórczych jest dobrze uregulowane. Nie dotyczy to niestety biegłych indywidualnych. Należy zatem precyzyjnie określić wymagania w zakresie wiedzy, umiejętności i doświadczenia, jakie powinna posiadać osoba ubiegająca się o ustanowienie biegłym w danej specjalności oraz wprowadzić wymóg przedstawienia przez kandydata określonej liczby projektów opinii. Dodatkowo, należy stworzyć procedurę oceny kompetencji posiadanych przez osoby ubiegające się o ustanowienie biegłymi sądowymi.

Jeśli chodzi o ofertę szkoleń dla biegłych, to jest ona dość szeroka. Szkolenia są organizowane zarówno przez prezesów sądów, jak i oferowane przez podmioty komercyjne. Odbývają się jednak w sposób nieusystematyzowany. Udział biegłych w szkoleniach, oprócz waloru edukacyjnego, daje możliwość sprawdzenia dotychczasowej wiedzy i umiejętności, a zatem w stosunkowo prosty sposób można by na tej podstawie zbudować system monitorowania rozwoju zawodowego biegłych.

¹⁷⁴ T. Widła proponuje, aby temu tekstowi nie nadawać dalszego biegu. „Bo jeřliby zmiany dotychczasowego stanu miały przybrać taką postać, jaka jawi się z projektu; to lepiej już będzie, jeřeli pozostanie tak jak dotąd jest”, fragment pisma z 28 listopada 2014 r., zaadresowanego do pani Wiceminister Sprawiedliwości, dr hab. Moniki Zbrojewskiej, <https://legislacja.rcl.gov.pl/docs//2/259060/259063/259066/dokument143427.pdf>, dostęp w dniu 8 czerwca 2015 r.

10. Macierz kompetencji

Założenia do narzędzia oceny kompetencji biegłych sądowych i monitorowania ich działań

Wprowadzenie

W dotychczasowych rozważaniach wskazywano, że biegły sądowy ma specyficzną pozycję w procesie sądowym, gdyż będąc osobowym źródłem dowodowym, w istocie dostarcza opinii o zebranych w toku postępowania materiałach czy okolicznościach. Tak więc, w odróżnieniu od świadka, jest jedynym źródłem dowodowym, które jest uprawnione do prezentowania swoich ocen i opinii o faktach. Dlatego też biegłemu nadano odrębny status. Jest on traktowany jako uczony pomocnik, który ma wspomagać sąd przy dokonywaniu ustaleń faktycznych w sytuacjach, kiedy wymaga to dogłębnej znajomości rzeczy. Innymi słowy: „Jeżeli stwierdzenie okoliczności mających istotne znaczenie dla rozstrzygnięcia sprawy wymaga wiadomości specjalnych, zasięga się opinii biegłego albo biegłych”¹⁷⁵.

Przyjmuje się, że wiadomości specjalne są to wiadomości i umiejętności, które wykraczają poza przeciętne i praktyczne, czyli takie, które powinny być znane ogółowi społeczeństwa. O posiadaniu wiadomości specjalnych nie decyduje posiadane przez daną osobę formalne wykształcenie, lecz odpowiednia wiedza w danej gałęzi nauki, techniki, sztuki, rzemiosła. Mogą to być też inne umiejętności przydatne w sprawie, w której biegły ma być ustanowiony. Tak zdefiniowany obszar wiedzy i umiejętności, jakich oczekuje się od różnych osób powoływanych do pełnienia funkcji biegłych sądowych, jest praktycznie nieograniczony. Z tego powodu wydaje się zasadne znalezienie takiego rozwiązania, które służyłoby wspomoczeniu organów podejmujących decyzję procesową o powołaniu biegłego w obiektywnej ocenie kandydatów do pełnienia tej roli, tak aby spełniony został podstawowy wymóg uzyskania obiektywnej, dokładnej i jasnej opinii rozstrzygającej istniejące w danej sprawie wątpliwości.

Rejestr biegłych

W teorii, systemowym celem tworzenia rejestru biegłych jest zapewnienie trafności wydawanych orzeczeń i budowanie wiarygodności wymiaru sprawiedliwości w oczach społeczeństwa. W pierwszym rzędzie rejestr taki powinien opierać się o uprzednio zdefiniowaną i regularnie aktualizowaną listę dziedzin i specjalności¹⁷⁶. Rzetelność opiniowania może być zagwarantowana tylko wtedy, gdy dana dziedzina wiedzy została dostatecznie zbadana i opisana, a tym samym uznana za dostarczającą przydatnych, obiektywnych i pewnych informacji, które mogą podlegać naukowej weryfikacji. W takiej sytuacji można oczekiwać, że każda przedłożona opinia stanie się, w razie potrzeby, przedmiotem rzetelnej recenzji dokonanej przez innych ekspertów w danej dziedzinie. Deklarowana przez biegłych sądowych możliwość poddawania się takiej recenzji, dokonywanej pod kątem zgodności zastosowanych metod badawczych ze wskazaniem współczesnej nauki, rzetelności w interpretacji uzyskanych wyników oraz przejrzystości w formułowaniu opinii, jest podstawową determinantą transparentności działania biegłych sądowych.

Drugim oczekiwaniem, co do rejestru biegłych sądowych, jest założenie, że co do zasady powinien on stanowić bazę danych osób o ściśle określonych kompetencjach, co ma umożliwić łatwy dostęp do ekspertów z różnych dziedzin. Innymi słowy, wpis na listę ma być niejako potwierdzeniem posiadania

¹⁷⁵ Art. 193. § 1 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks postępowania karnego (Dz.U. z 1997 r. nr 89, poz. 555, z późniejszymi zmianami).

¹⁷⁶ Oczywiście istnieją też niszowe obszary wiedzy i umiejętności, ale wtedy organ może zasięgnąć opinii biegłego powołanego *ad hoc*.

kompetencji przez daną osobę i gwarancją wysokiej jakości jej pracy. Sam fakt istnienia rejestru biegłych takiej gwarancji oczywiście nie daje. Jednym z powodów braku rzeczywistej weryfikacji kandydatów na biegłych jest brak odpowiednich narzędzi do oceny ich kwalifikacji i doświadczenia.

Próba usystematyzowania kryteriów co do wiedzy, doświadczenia i pozostałych kompetencji biegłych sądowych powinna prowadzić do ich obiektywnego wartościowania. Wziąwszy to pod uwagę, dokonano szczegółowej analizy zebranych w ramach projektu Forensic Watch informacji i wyselekcjonowano te kryteria, które będą pomocne do rzetelnej oceny kompetencji kandydatów na biegłych sądowych i samych biegłych.

Kryteria

Kandydat na biegłego, zgodnie z obowiązującym stanem prawnym¹⁷⁷, powinien:

- 1) wyrazić zgodę na ustanowienie biegłym sądowym,
- 2) wykazać, że korzysta z pełni praw cywilnych i obywatelskich,
- 3) spełniać kryterium wiekowe,
- 4) posiadać teoretyczne i praktyczne wiadomości specjalne w danej gałęzi nauki, techniki, sztuki, rzemiosła, a także innej umiejętności, dla której ma być ustanowiona,
- 5) wykazać, że daje rękojmię należytego wykonywania obowiązków biegłego.

Trzy pierwsze wymogi nie stwarzają problemów weryfikacyjnych. W odniesieniu do czwartego kryterium, dotyczącego kompetencji merytorycznych, istotne jest natomiast zebranie od kandydata takich informacji, które będą dawać możliwość obiektywnego zweryfikowania jego kompetencji.

Zbieranie informacji powinno rozpoczynać się od przyjęcia deklaracji kandydata co do dyscypliny, w której jest gotowy do wykonywania funkcji biegłego sądowego. Powinna być to dyscyplina uznana i akceptowana przez środowisko specjalistów, z których się wywodzi. Najprostszym sposobem weryfikacji jest sprawdzenie, czy w istniejącym rejestrze biegłych sądowych występują już osoby deklarujące specjalizację w takiej samej dyscyplinie. Bezkrytyczne akceptowanie deklarowanych przez kandydatów dyscyplin o wyjątkowych i niepowtarzalnych nazwach, unikatowym charakterze, bądź takich, w których specjalizują się tylko oni, w założeniach mija się z celem, gdyż sporządzona przez takiego „biegłego-monopolistę” opinia w oczywisty sposób nie będzie mogła podlegać weryfikacji przez innego biegłego z tej samej dyscypliny.

W dalszej kolejności należy zebrać informacje niezbędne do oceny posiadanych kompetencji kandydata na biegłego:

- jakie wykształcenie ogólne posiada kandydat – podstawowe, średnie, czy wyższe,
- czy posiadane wykształcenie jest zbieżne z wybraną dyscypliną (dziedziną) biegłości,
- czy doświadczenie zawodowe jest zbieżne z wybraną dyscypliną (dziedziną) biegłości.

Kontynuując zbieranie informacji od kandydata na biegłego, należy oczekiwać przedstawienia dowodów przemawiających za posiadaniem przez niego wiedzy i doświadczenia w zastosowaniu danej dziedziny wiedzy w naukach sądowych. Mogą to być:

- zaświadczenie o ukończeniu studiów lub studiów podyplomowych w danej dziedzinie nauk sądowych;
- zaświadczenie o ukończeniu kursu zawodowego w danej dziedzinie nauk sądowych;
- oświadczenie innego ustanowionego biegłego sądowego z danej dyscypliny lub instytucji, która jest w danej dziedzinie powoływana do pełnienia funkcji biegłego instytucjonalnego, o przeszkoleniu

¹⁷⁷ Określa je § 12 ust. 1 rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 24 stycznia 2005 r. w sprawie biegłych sądowych (Dz.U. 2005 nr 15 poz. 133).

kandydata i/lub odbyciu przez niego praktyki w danej dyscyplinie.

Dodatkowo, od kandydata można też oczekiwać dowodów świadczących o odbytym przeszkoleniu uwzględniającym zagadnienia dotyczące postępowań sądowych, w zakresie niezbędnym dla wykonywania czynności biegłego sądowego, oraz informacji, czy kandydat posiada już jakieś doświadczenie w pełnieniu funkcji biegłego sądowego.

Kandydat akceptujący gotowość poddania weryfikacji swojej wiedzy, kompetencji i warsztatu pracy w procedurze sądowej, co jest zgodne z duchem obowiązującej obecnie procedury kontradiktoryjnej, powinien zadeklarować:

- zakres biegłości – poprzez wskazanie stosowanych przez niego metodyk prowadzenia badań dla potrzeb wymiaru sprawiedliwości oraz wykazu literatury przedmiotu, na której opiera metodyki prowadzenia badań, interpretacji ich wyników i wyprowadzania wniosków końcowych,
- warsztat techniczny – poprzez oświadczenie o posiadaniu dostępu do wyposażenia niezbędnego dla prawidłowego wykonywania funkcji biegłego sądowego w danej dyscyplinie i zadeklarowanie, że posiadany warsztat pracy jest w pełni wystarczający do wykonywania zadań biegłego sądowego zgodnie z zadeklarowanymi metodykami badań. Może to być wykaz aparatury, oprogramowania itp. z określeniem parametrów istotnych dla jakości wyniku badania.

Ponadto kandydat na biegłego powinien odpowiedzieć na pytania:

- czy metodyki badań, którymi się posługuje zostały poddane weryfikacji pod kątem spełniania wymagań jakościowych (tzw. walidacja), a kandydat uczestniczył w testach biegłości w tym zakresie,
- czy posiada certyfikat kompetencji lub akredytacji w zakresie zadeklarowanych metod badawczych uzyskany od uprawnionego podmiotu bądź reprezentatywnej organizacji zawodowej.

Jednocześnie, ze względu na oczekiwania wobec biegłych sądowych dotyczące stałego rozwoju zawodowego i wykorzystywania najnowszych osiągnięć nauki i techniki, kandydat na biegłego sądowego powinien zadeklarować działania, jakie podejmie w tym zakresie, w nadchodzącej kadencji:

- prowadzenie lub udział w badaniach naukowych w danej dziedzinie i publikacje ich wyników,
- aktywne uczestnictwo w konferencjach/seminariach naukowych z danej dziedziny,
- udział w konferencjach/seminariach/warsztatach,
- udział w szkoleniach z obszaru wiedzy o postępowaniu sądowym w zakresie niezbędnym dla wykonywania czynności biegłego sądowego,
- udział w testach biegłości z danej dziedziny,
- przystąpienie do procesu dobrowolnego poddania się ocenie przez stronę trzecią w ramach programów certyfikacji lub akredytacji.

W przypadku wystąpienia o wpisanie na kolejną kadencję powyższe deklaracje z poprzedniej kadencji powinny być weryfikowane. W takim wypadku powinno się również oceniać faktyczną aktywność biegłego, czyli ile razy w okresie kadencji był powoływany do pełnienia roli biegłego sądowego i czy w tym okresie zlecający badania zgłaszali uwagi do terminowości i jakości składanych opinii. W ograniczonym zakresie powinno się oceniać dostępność biegłego, czyli przypadki odmowy wykonania opinii, gdyż może to wynikać z niedostatków udostępnianych biegłemu materiałów lub zakresienia niewłaściwego, wykraczającego poza obszar kompetencji biegłego zakresu opinii.

Wymóg formalny, opisany jako rękojmia należytego wykonywania obowiązków biegłego, można zweryfikować w oparciu o:

- aktualną informację o niekaralności kandydata,

- oświadczenie kandydata, jeżeli jest to wymagane w danej dziedzinie, że ma ważne uprawnienia do wykonywania zawodu i nie są one zawieszane lub ograniczone, a także nie jest on karany dyscyplinarnie,
- analizę uzyskanych od kandydata na biegłego informacji dotyczących aktualnych powiązań zawodowych i organizacyjnych, które mogą mieć wpływ na ocenę jego niezależności i bezstronności.

Jeżeli chodzi o kompetencje miękkie, komunikatywność kandydata i umiejętność prezentowania opinii w sposób logiczny, przejrzysty i zrozumiały dla sądu i stron procesowych, można to zweryfikować, angażując prawnika do oceny treści przykładowej opinii przedstawionej przez kandydata. Kandydat na biegłego sądowego powinien być więc gotowy do przedstawienia sporządzonego przez siebie wzoru typowej opinii. Ocena dokonywana przez prawnika, czyli osobę o przeciętnej wiedzy w danej dyscyplinie, ale za to o dogłębnej znajomości wymagań prawnych, powinna zapewnić właściwą weryfikację spełniania kryterium komunikatywności.

Podsumowanie

Podsumowaniem tego rozdziału jest przedstawienie macierzy kompetencji biegłego sądowego (tabela 10).

Tabela 10. Macierz kompetencji biegłego sądowego

A	Wyraża zgodę na ustanowienie biegłym sądowym	TAK / NIE
B	Korzysta z pełni praw cywilnych i obywatelskich	TAK / NIE
C	Spełnia kryterium wiekowe	TAK / NIE
Dyscyplina nauki, techniki, sztuki, rzemiosła, bądź dziedzina innych umiejętności kandydata na biegłego, w której ma być ustanowiony		Typowa / Nietypowa
D	Posiadanie teoretycznych i praktycznych wiadomości specjalnych w danej dziedzinie	Które z poniższych kryteriów są spełnione?
	1 Posiadane wykształcenie ogólne – podstawowe / średnie / wyższe	P / S / W
	2 Czy posiadane wykształcenie jest zbieżne z wybraną dyscypliną (dziedziną biegłości)?	TAK / NIE
	3 Doświadczenie zawodowe w zawodzie zbieżnym z wybraną dyscypliną (dziedziną biegłości)	Liczba lat doświadczenia
	4 Załączone dowody o posiadaniu wiedzy i doświadczenia w korzystaniu z danej dziedziny wiedzy w naukach sądowych:	TAK / NIE
	a ukończone studia lub studia podyplomowe w danej dziedzinie nauk sądowych	TAK / NIE
	b ukończone kursy zawodowe w danej dziedzinie nauk sądowych	TAK / NIE
	c oświadczenie innego ustanowionego biegłego sądowego z danej dyscypliny lub instytucji, która w danej dziedzinie powoływana jest do pełnienia funkcji biegłego instytucjonalnego, o przeszkoleniu kandydata i/lub odbyciu praktyk w danej dziedzinie	TAK / NIE
	5 Załączone dowody świadczące o odbytych przeszkoleniach uwzględniających zagadnienia dotyczące postępowań sądowych, w zakresie niezbędnym do wykonywania czynności biegłego sądowego	TAK / NIE
	6 Czy posiada doświadczenie w pełnieniu funkcji biegłego sądowego?	TAK / NIE

7	Dobrowolna deklaracja kandydata co do jego przygotowania do pełnienia funkcji biegłego sądowego:		Które z poniższych kryteriów są spełnione ?
	a	określenie zakresu biegłości poprzez wskazanie stosowanych przez kandydata metodyk badań właściwych dla potrzeb wymiaru sprawiedliwości. Przedstawienie literatury przedmiotu, na której oparta jest metodyka prowadzenia badań, interpretacji ich wyników i wyprowadzania wniosków końcowych	TAK / NIE
	b	określenie wyposażenia niezbędnego dla prawidłowego wykonywania funkcji biegłego sądowego w danej dyscyplinie (może to być wykaz aparatury, oprogramowania itp. z określeniem parametrów istotnych dla jakości wyniku badania). Oświadczenie kandydata, że ma on dostęp do wyposażenia, które w pełni wystarcza dla wykonywania zadań biegłego sądowego zgodnie z zadeklarowanymi metodykami badań	TAK / NIE
	c	oświadczenie, czy wskazane metodyki badań zostały poddane weryfikacji pod kątem spełniania wymagań jakościowych (tzw. walidacja), a kandydat uczestniczył w testach biegłości w tym zakresie	TAK / NIE
	d	oświadczenie, czy posiada certyfikat kompetencji albo akredytacji w zakresie zadeklarowanych metod badawczych uzyskany od uprawnionego podmiotu z obszaru potwierdzania zgodności lub reprezentatywnej organizacji zawodowej	TAK / NIE
	<i>Wymogi dodatkowe, wykraczające poza zapisy rozporządzenia, w formie oświadczenia osoby zainteresowanej</i>		
	8 Deklaracja stałego rozwoju zawodowego w trakcie kadencji biegłego sądowego:		Które z poniższych kryteriów są spełnione ?
	a	brak deklaracji	TAK / NIE
	b	deklaracja udziału w szkoleniach dotyczących wiedzy o postępowaniach sądowych w zakresie niezbędnym do wykonywania czynności biegłego	TAK / NIE
	c	deklaracja udziału w konferencjach / seminariach / warsztatach	TAK / NIE
	d	deklaracja aktywnego uczestnictwa w konferencjach naukowych z danej dziedziny	TAK / NIE
	e	deklaracja prowadzenia lub uczestniczenia w badaniach naukowych w danej dziedzinie i publikowania ich wyników	TAK / NIE
	9 Deklaracja o gotowości do poddania weryfikacji swojej wiedzy, kompetencji i warsztatu pracy w procedurze sądowej:		Które z poniższych kryteriów są spełnione ?
E	a	deklaracja udziału w testach biegłości z danej dziedziny	TAK / NIE
	b	deklaracja przystąpienia do procesu dobrowolnego poddania się ocenie przez stronę trzecią w ramach programów certyfikacji lub akredytacji	TAK / NIE
	Rękojmia należytego wykonywania obowiązków biegłego przez kandydata:		Które z poniższych kryteriów są spełnione ?
	1	niekaralność	TAK / NIE
	2	posiadanie ważnych uprawnień do wykonywania zawodu (nie są one zawieszone lub ograniczone, jeżeli jest to wymagane w danej dyscyplinie), osoba nie jest karana dyscyplinarnie	TAK / NIE
3	analiza uzyskanego od kandydata opisu powiązań zawodowych i organizacyjnych, pod kątem jego niezależności i bezstronności jako biegłego		Ocena powiązań
	analiza przedstawionego przez kandydata projektu opinii we wskazanej przez niego dyscyplinie z wykorzystaniem deklarowanej metodyki badań do oceny logiczności, przejrzystości i jasności wyводу oraz wniosków końcowych dla sądu i stron procesowych		Ocena dokumentu

Opisana i przedstawiona w tabeli macierz kompetencji prezentuje założenia do stworzenia uniwersalnego i obiektywnego narzędzia do oceny porównawczej kompetencji kandydatów na biegłych sądowych. Założenia proponowanego narzędzia oparte są na zasadzie niedyskryminowania kandydatów spełniających formalne wymagania obowiązujących przepisów prawa. Umożliwia natomiast wskazanie spośród kilku kandydatów, tych których poziom kompetencji daje większą pewność spełnienia oczekiwań wymiaru sprawiedliwości. Może być ono pomocne również do tworzenia list biegłych sądowych.

11. Model działań strażniczych

Kontrola obywatelska w obszarze biegłych sądowych

Wprowadzenie

Ostatni rozdział Raportu jest poświęcony scharakteryzowaniu działań z zakresu kontroli obywatelskiej, możliwych do podjęcia przez organizacje pozarządowe w celu poprawy funkcjonowania instytucji biegłego sądowego. Katalog takich działań został stworzony na podstawie własnych doświadczeń fundacji Europejskie Centrum Inicjatyw w Naukach Sądowych i zapewne nie wyczerpuje wszystkich przedsięwzięć możliwych do podjęcia w tym wycinku wymiaru sprawiedliwości. Zostały one uporządkowane zgodnie z przyjętą w kontroli obywatelskiej konwencją i składają się na swoisty model działań strażniczych w obszarze biegłych sądowych.

Działalność strażnicza¹⁷⁸

Działalność strażnicza oznacza obywatelską kontrolę nad szeroko rozumianymi instytucjami władzy. „Terminem działania strażnicze określane są inicjatywy organizacji obywatelskich (*watchdog organizations*) oraz mediów polegające na obserwowaniu działań instytucji i osób publicznych, prowadzącym do zwiększenia przejrzystości i praworządności życia publicznego. Termin ten odnosi się również do sektora prywatnego, w zakresie, w jakim dotyczy praw konsumentów oraz przestrzegania prawa przez podmioty prywatne”¹⁷⁹. Co istotne, kontrola społeczna bardzo często wychodzi poza weryfikowanie zgodności z prawem działań władzy i administracji. Obywatele strażnicy sprawdzają także, w jakim stopniu określone działania służą ich odbiorcom. Kontrola ma więc przede wszystkim wymiar jakościowy.

Domeną organizacji strażniczych jest monitoring sposobu funkcjonowania prawa i instytucji publicznych, przy zachowaniu nadrzędnego celu, czyli dążenia do społecznie pożądanego zmiany w wybranej dziedzinie, którą się zajmują. Obok klasycznie rozumianej funkcji poznawczej i profilaktycznej monitoring dokonywany przez organizacje strażnicze pełni też funkcję pomocniczą. Funkcja pomocnicza oznacza gromadzenie argumentów, które służą przekonywaniu społeczeństwa i decydentów o znaczeniu podejmowanych działań. W ten sposób monitoring może stanowić podstawę późniejszych działań edukacyjnych.

Kolejnym działaniem z zakresu kontroli obywatelskiej jest interweniowanie i alarmowanie, czyli podnoszenie kwestii niepopularnych, reagowanie na krzywdę jednostki lub grupy, a także na zagrożenia dla systemu demokratycznego czy praw obywatelskich. Terminy te oznaczają takie działania podmiotów społecznych, których celem jest obserwowanie pracy organów władzy i administracji, poznanie zasad ich funkcjonowania oraz postulowanie i podejmowanie działań w celu poprawy ich efektywności.

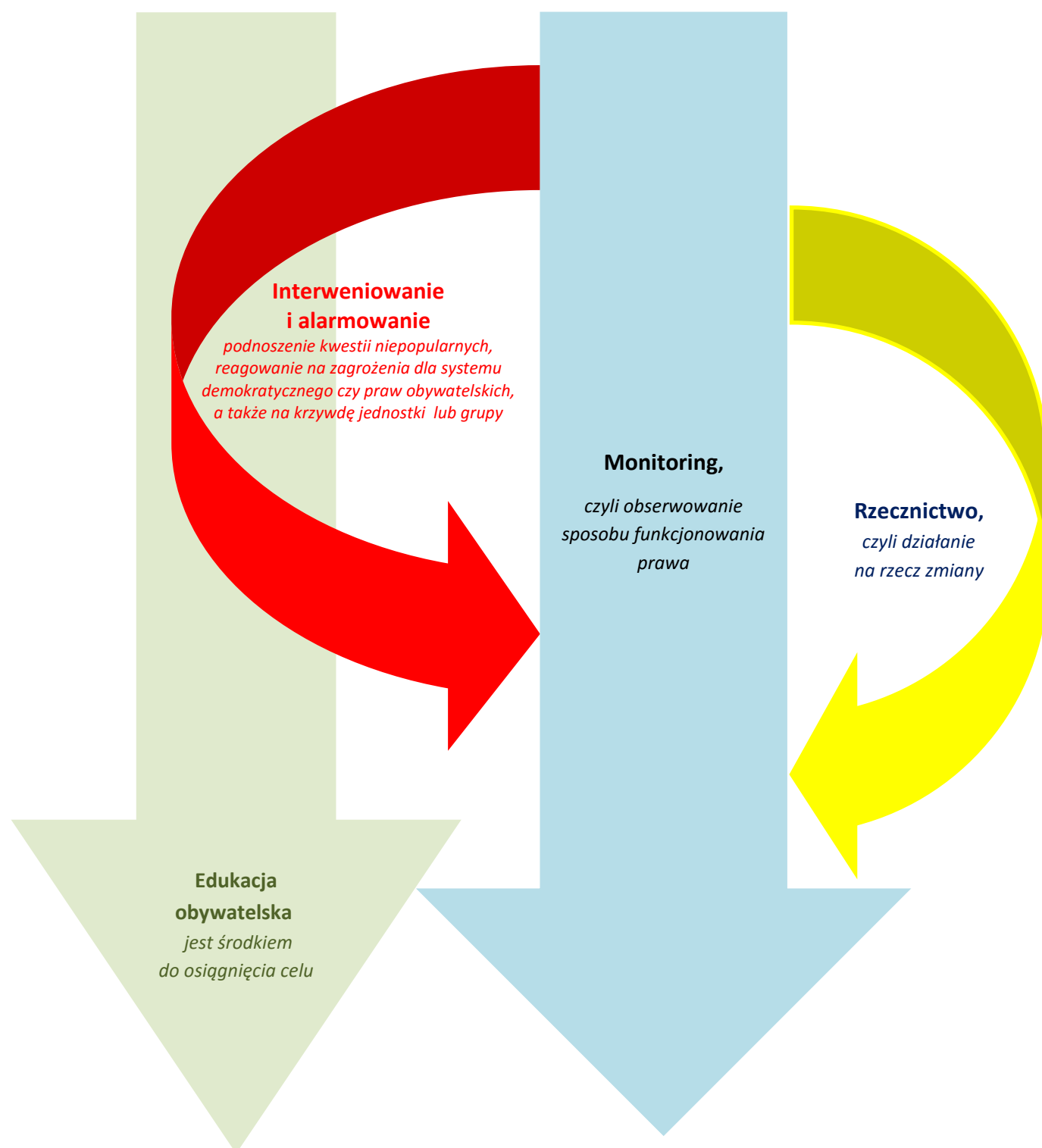
Funkcją, jaką często sprawują organizacje strażnicze, jest także naciskanie i przypominanie, że konkretne akty prawne lub działania powinny być podjęte oraz podejmowanie konkretnych działań na rzecz zmiany, czyli rzecznictwo. Może ono przyjmować formę obywatelskiego lobbingu, czyli działań o charakterze politycznym, najczęściej jednak organizacje podejmują działania społeczne, w tym działania z zakresu obywatelskiego nacisku oraz działania edukacyjne, a także działania prawne.

¹⁷⁸ Opracowano na podstawie: A. Kuliberda, Czy działalność strażnicza jest nieformalnym forum kształcenia obywatelskiego? i M. Koziarek, Upowszechnianie i naśladowanie, w: Organizacje strażnicze jako ośrodki edukacji obywatelskiej [<http://www.isp.org.pl/uploads/pdf/710822304.pdf>, dostęp w dniu 26 sierpnia 2015 r.] oraz K. Batko--Tołuć, K. Izdebski, Organizacje strażnicze w Polsce. Stan obecny, wyzwania, perspektywy [<http://www.isp.org.pl/uploads/pdf/1444484346.pdf>, dostęp w dniu 26 sierpnia 2015 r.].

¹⁷⁹ K. Batko-Tołuć, Co to jest strażnictwo?, http://archiwum.watchdogportal.pl/125,29,co_to_jest_straznictwo.html, dostęp w dniu 26 sierpnia 2015 r.

Spełniając wszystkie wymienione funkcje, organizacje strażnicze stają się niepodważalnymi ekspertami w obszarach swojego działania (wykres 3). Posiadając ekspercką wiedzę, stają się równoprawnymi partnerami w tworzeniu prawa – są zapraszane na posiedzenia komisji parlamentarnych, biorą udział w debatach publicznych i spotkaniach konsultacyjnych w ministerstwach, składają swoje opinie na temat tworzonej legislacji.

Wykres 3. Model działań strażniczych

Działania strażnicze w obszarze biegłych sądowych

Pomimo że obszar, w którym funkcjonują biegli sądowi, to niewielki wycinek wymiaru sprawiedliwości, można sobie w nim wyobrazić pełną grę opisanych powyżej działań strażniczych. Nadrzędnym celem działań w tym obszarze jest doprowadzenie do sprawnego funkcjonowania instytucji biegłego, czyli do stanu, w którym opinie biegłych będą bardziej rzetelne, szybciej przygotowywane i zrozumiałe dla wszystkich uczestników procesu, przy zapewnieniu należytych gwarancji i godziwych praw samym biegłym.

Działania z zakresu kontroli obywatelskiej w obszarze biegłych sądowych w pierwszym rzędzie powinny polegać na obserwacji sposobu funkcjonowania prawa i instytucji biegłego. Na bazie takich działań organizacje pozarządowe mogą podejmować próby definiowania oczekiwań środowisk prawniczych względem kompetencji biegłego i jakości jego opinii. Uzyskane wyniki, oprócz waloru poznawczego, mogą być przydatne do opracowania narzędzi oceny kompetencji biegłych oraz monitorowania jakości usług, a dzięki temu stanowić podstawę dalszych działań strażniczych. W tym celu organizacje pozarządowe mogą wdrażać działania polegające na obywatelskiej ocenie jakości działań biegłych sądowych występujących w trakcie rozpraw przed sądem. Ocena taka może być dokonywana na bazie prostych założeń analitycznych zrozumiałych dla obserwatora o przeciętnej, nieeksperskiej wiedzy, ale stworzonych na podstawie oczekiwań wobec biegłych, formułowanych przez przedstawicieli środowisk prawniczych. Nieposiadanie przez obserwatorów eksperckiej wiedzy nie powinno być w tym przypadku problemem, posługiwanie się bowiem przez biegłych zbyt skomplikowanym, specjalistycznym żargonem uniemożliwiającym zrozumienie komunikatu osobie o przeciętnej wiedzy jest wartością ocenianą samą w sobie. Biegli sądowi bywają bowiem krytykowani za niekomunikatywność lub wręcz celowe stosowanie pseudonaukowych, niezrozumiałych powszechnie zwrotów, mających na celu ukrycie własnych niedostatków metodologicznych. Nie baczą przy tym na to, że ich rolą, szczególnie podczas rozprawy sądowej, jest przedstawienie skomplikowanych rozważań naukowych w prosty i zrozumiały sposób. W ramach kontroli obywatelskiej organizacje pozarządowe mogą także uczestniczyć w działaniach związanych z bieżącym monitorowaniem realizowania prawa w praktyce, w szczególności realizowania przez strony procesowe ich uprawnień w ramach procesu karnego. Analizowanie jak często, w jaki sposób i z jakim skutkiem strony procesowe korzystają podczas rozpraw sądowych z opinii przygotowanych przez biegłych sądowych pozwoli odpowiedzieć na pytania, czy obie strony procesu faktycznie wykorzystują swoje uprawnienia co do możliwości korzystania z dowodów naukowych oraz czy te dowody wykorzystywane są adekwatnie do faktycznych uwarunkowań i potrzeb konkretnego postępowania.

Kolejnym działaniem możliwym do podjęcia przez organizacje strażnicze mogą być, adresowane do jak najszerszego kręgu społeczeństwa, działania informacyjne dotyczące możliwości płynących z korzystania z dowodów naukowych. W skutecznych działaniach na rzecz zmiany istotną rolę może odegrać wysoki poziom świadomości społecznej. W przypadku nauk sądowych jest ona niestety iluzoryczna. Społeczeństwo bowiem najczęściej czerpie wiedzę z telewizji, w której napotyka na serialowe produkcje w rodzaju „CSI”, „Bones” czy „Dexter”. Seriale te, pomimo że stanowią znakomitą promocję nauk sądowych, to jednak znacząco mijają się z realiami. W rezultacie przyczyniają się do powstawania fałszywych przekonań na temat metod wykorzystywanych w naukach sądowych, co w konsekwencji powoduje oczekiwania niemożliwe do spełnienia. W ramach działań edukacyjnych duży nacisk powinien być też położony na kwestie związane z jakością usług biegłych sądowych, zwłaszcza w przypadku biegłych oferujących swoje usługi w warunkach wolnorynkowych. Wsparciem obywatelskiej kontroli obszaru działania biegłych mogą też być rozwiązania umożliwiające osobom korzystającym z usług biegłych przedstawienie własnych doświadczeń i opinii na temat rynku usług biegłych sądowych. Mogą to być na przykład wyspecjalizowane serwisy internetowe oferujące możliwość aktywnych dyskusji w ramach moderowanych forów internetowych. Takie narzędzia mogą też być uzupełnieniem działań związanych z nadzorem nad biegłymi sądowymi, do których zobligowane są instytucje państwowe.

W ramach działań strażniczych organizacje pozarządowe mogą podejmować inicjatywy interwencyjne polegające na monitorowaniu praktyki sądowej pod kątem błędów wymiaru sprawiedliwości, szczególnie tych, które powstały wskutek opinii biegłych wykonanych z nienależytą starannością. Co prawda, istnieją w Polsce inicjatywy obywatelskie, zarówno o charakterze interwencyjnym¹⁸⁰, jak i alarmującym¹⁸¹, które skupiają się na pomyłkach sądowych, jednakże podejmowane działania dotyczą raczej wad prawnych związanych z wydawanymi w takich sprawach orzeczeniami, natomiast z różnych powodów nie zagłębiają się zbyt mocno w kwestie systemowe dotyczące niekompetentnych biegłych, nierzetelnych opinii, czy stanu nauk sądowych jako takich. Działania podejmowane przez organizacje pozarządowe w obszarze biegłych sądowych mogą być więc doskonałym uzupełnieniem już istniejących inicjatyw.

Organizacje pozarządowe mogą także podejmować działania o charakterze rzeczniczym, zmierzające do zmian w prawie, w szczególności zaś zmian polegających na uregulowaniu obszaru funkcjonowania biegłych sądowych w drodze ustawy. Obecnie obowiązujące regulacje prawne, które dotyczą biegłych sądowych, są przestarzałe, nielogiczne i niespójne. Nie zapewniają także należytych gwarancji sądom i uczestnikom postępowań, jak i godziwych praw samym biegłym. W okresie ostatnich kilkunastu lat podjęto szereg prób zmiany tej sytuacji, co postulowały zarówno środowiska prawnicze, jak i reprezentanci samych zainteresowanych. Prace koncepcyjne nigdy nie zostały jednak zakończone sukcesem, na przeszkodzie bowiem stawała perspektywa poniesienia znacznych wydatków związanych z koniecznością większej profesjonalizacji systemu opiniowania, niemożliwych do poniesienia w trudnej sytuacji budżetowej państwa¹⁸². W ubiegłym roku na nowo podjęto prace nad projektem ustawy o biegłych, która w jednym akcie prawnym miałaby uregulować funkcjonowanie biegłych sądowych. Jednakże już na etapie przedstawiania założeń wzbudziła ona sporo kontrowersji wśród samych biegłych, zrzeszających część z nich organizacje pozarządowych, jak i praktyków procesu karnego. W celu zaradzenia temu problemowi, organizacje pozarządowe mogą więc stosować formy nacisku na rzecz opracowania kolejnego projektu ustawy, a następnie aktywnie włączać się w opiniowanie. Działania organizacji pozarządowych mogłyby też przybrać formę lobbingu na rzecz uchwalenia obywatelskiego projektu ustawy o biegłych, uwzględniającego postulaty zainteresowanych środowisk.

Podsumowanie

Organizacje pozarządowe mogą, a wręcz powinny, podejmować działania o charakterze kontroli obywatelskiej nawet w trudnych i specyficznych obszarach. Działania takie należy podejmować zwłaszcza w sytuacji, w której instytucje państwowe zobowiązane do nadzorowania danej sfery z różnych powodów sobie z tym nie radzą. Szeroka gama działań strażniczych pozwala organizacjom na dopasowanie swoich działań do skomplikowanej materii kontrolowanego obszaru. Przemyślane postępowanie, realizowane w oparciu o przyjęty przez organizację model działań strażniczych, będzie pozytywnie wpływać na postrzeganie organizacji jako dojrzałego partnera w programowaniu strategicznym, monitoringu i ocenie efektów wdrażania prawa.

¹⁸⁰ Klinika Prawa „Niewinność” funkcjonująca w ramach Helsińskiej Fundacji Praw Człowieka, zajmuje się wyszukiwaniem błędów popełnionych na którymś z etapów postępowania karnego, które mogły stać się przyczyną niesłusznego skazania, <http://www.hfhrpol.waw.pl/niewinnosc/>, dostęp w dniu 27 sierpnia 2015 r.

¹⁸¹ Ł. Chojniak, Ł. Wiśniewski, *Przyczyny niesłuszných skazań w Polsce*, Forum Obywatelskiego Rozwoju, Warszawa, 2012, www.for.org.pl/pl/d/2926e8fb5e60740dea6385ebbc59d7fc, dostęp w dniu 27 sierpnia 2015 r.

¹⁸² J. Ferenz, *Biegli do reformy*, „Na wokandzie”, 21/2014, <http://nawokandzie.ms.gov.pl/numer-21/wokanda-numer-21/biegli-do-reformy.html>, dostęp w dniu 27 sierpnia 2015 r.

12. Rekomendacje

W świetle wyników uzyskanych w projekcie Forensic Watch rekomendujemy uporządkowanie obszaru funkcjonowania biegłych sądowych w polskim systemie prawnym poprzez następujące działania o charakterze administracyjnym i legislacyjnym:

1. Wprowadzenie ogólnokrajowej listy biegłych

Ogólnokrajowa lista biegłych powinna umożliwiać wszystkim przedstawicielom wymiaru sprawiedliwości z całego kraju dostęp do danych wszystkich osób gotowych pełnić funkcje biegłego, jednocześnie zaś uniemożliwić funkcjonowanie w jej obrębie osób o negatywnie zweryfikowanych kompetencjach. Składanie wniosków o wpis na listę i ich weryfikacja może pozostać na szczeblu sądów okręgowych, natomiast kryteria oceny składanych wniosków powinny być jednoznacznie określone i jednakowe dla wszystkich biegłych z danej specjalności. W tym celu należy precyzyjnie określić wymagania w zakresie wiedzy, umiejętności i doświadczenia, jakie powinna posiadać osoba ubiegająca się o ustanowienie biegłym w danej specjalności. Należy też wprowadzić wymóg przedstawienia przez kandydata określonej liczby projektów opinii.

2. Ustalenie listy dyscyplin i specjalności biegłych sądowych

Jednoznacznie zdefiniowane dyscypliny i specjalności pozwolą na uporządkowanie list biegłych. Jest to istotne, wzięwszy pod uwagę potrzebę określenia metod badawczych akceptowalnych w obecnym stanie nauki, zweryfikowanych pod kątem przydatności dla wymiaru sprawiedliwości. W tym celu należałoby powołać niezależny podmiot, do którego zadań należałoby definiowanie dyscyplin i specjalności biegłych oraz wskazywanie stosowanych w ich ramach metod badawczych, które zapewniałyby dostarczanie wiarygodnych i obiektywnych wyników. Warunkiem dodatkowym powinno być zapewnienie, że dana dyscyplina bądź specjalność jest utrzymywana i rozwijana przynajmniej w kilku niezależnych od siebie ośrodkach, tak aby istniała faktyczna możliwość weryfikacji i analizy poprawności każdej opinii sporządzonej na potrzeby wymiaru sprawiedliwości. Wprowadzenie jednolitej listy dyscyplin i specjalności oraz stosowanej metodyki powinno przynieść korzyści przedstawicielom wymiaru sprawiedliwości i stron przy dokonywaniu wyboru biegłego. Obecnie, poszukując biegłych będących w stanie wykonać ekspertyzę danego rodzaju, natrafiają oni na panujący na listach biegłych chaos terminologiczny, co utrudnia dotarcie do właściwego biegłego.

3. Wprowadzenie systemu wartościowania kompetencji biegłych

System wartościowania kompetencji powinien w pierwszym rzędzie dawać możliwość sprawdzenia poziomu kompetencji kandydata na biegłego sądowego. Każdy kandydat powinien być gotów do poddania się ocenie posiadanych kompetencji w sposób jak najbardziej obiektywny, to znaczy na podstawie jednoznacznych i weryfikowalnych kryteriów. Uwzględniając wątpliwości środowisk reprezentujących biegłych, nie rekomendujemy tworzenia komisji egzaminacyjnych. Proponujemy natomiast ocenę opartą na weryfikacji poszczególnych kryteriów kompetencji stworzonych na podstawie oczekiwań wymiaru sprawiedliwości. System wartościowania kompetencji bazowałby na założeniu, że im większa jest liczba spełnionych kryteriów, tym wyższa jest ocena biegłego (przykładowe narzędzie do oceny i wartościowania kompetencji kandydatów na biegłych sądowych zaproponowaliśmy w rozdziale „Macierz kompetencji”). Ocena przedstawiona w skali punktowej pozwalałaby nie tylko na weryfikację kompetencji kandydata, lecz także na uszeregowanie listy biegłych w zależności od liczby spełnionych przez nich kryteriów. Tym samym na szczycie listy znajdowałiby się faktycznie najbardziej kompetentni biegli z danej dyscypliny i specjalności.

4. Wprowadzenie mechanizmu stałej oceny pracy biegłych

Środowiska prawnicze postulują wprowadzenie rozwiązań umożliwiających gromadzenie i udostępnianie informacji o ocenie poszczególnych biegłych, dokonywanej przez zlecających im wydanie opinii. W tym celu należy opracować i wdrożyć procedurę monitorowania pracy biegłego sądowego poprzez zbieranie informacji o jakości przygotowanych przez niego opinii. Takie informacje, bazujące na ocenie opinii biegłych dokonywanej przez zlecających, umożliwiłyby racjonalizację wyboru kolejnym zlecającym. Zbierane zaś w sposób regularny pozwoliłyby na dokonywanie okresowych ocen i uzupełnienie nimi opisanego powyżej systemu wartościowania kompetencji. Znajdowałoby to swoje odbicie w uszeregowaniu listy biegłych, odpowiednio podwyższając, bądź obniżając pozycję biegłego na liście.

5. Wprowadzenie do obszaru biegłych sądowych elementów systemu oceny zgodności

System oceny zgodności w obszarze biegłych sądowych sprowadza się do dobrowolnego poddawania się biegłych ocenie i potwierdzaniu kompetencji przez uprawnione podmioty. W związku z tym skuteczność takiego rozwiązania wymaga od środowisk prawniczych skierowania czytelnego sygnału do biegłych sądowych, że kompetencje osób poddających się tego rodzaju ocenom będą traktowane jako bardziej wiarygodne. Od kandydata zatem na biegłego, a także biegłego sądowego wpisanego na listę, który deklaruje chęć udziału w systemie potwierdzania kompetencji, należy oczekiwać, że:

- a) przedstawi metodykę wykonywania przez niego badań, która jest zaakceptowana przez środowisko naukowe w danej dziedzinie wiedzy, została sprawdzona w zastosowaniach dla potrzeb wymiaru sprawiedliwości i określono jej budżet niepewności (źródła ewentualnych błędów oraz ich wpływ na wynik końcowy badania),
- b) uczestniczy w programach testów biegłości w danej dyscyplinie lub specjalności,
- c) akceptuje zbieranie informacji o ocenach jego pracy i udostępnianie tych ocen wszystkim zainteresowanym,
- d) stale rozwija swoje kompetencje poprzez pogłębianie wiedzy na temat postępowań sądowych, rozwój zawodowy w swojej dziedzinie biegłości, rozwój naukowy i techniczny, doskonalenie kompetencji miękkich.

Podsumowując, wszystkie powyższe zmiany w obszarze kompetencji biegłych sądowych są możliwe do wprowadzenia po akceptacji przez środowisko prawnicze i wprowadzeniu stosownych zmian ustawowych. Oprócz powyższych postulatów zmiany ustawowe powinny też zmierzać do uregulowania innych aspektów dotyczących biegłych sądowych, niezwiązanych wprost z kompetencjami, ale w dużym stopniu na nie oddziałujących:

6. Wprowadzenie zasad wynagradzania biegłych dostosowanych do sytuacji rynkowej

7. Wprowadzenie czytelnego i jednolitego modelu odpowiedzialności cywilnej biegłych sądowych

Fundacja Europejskie Centrum Inicjatyw w Naukach Sądowych będzie prowadzić działania na rzecz powyższych zmian.

Bibliografia

1. Batko-Tołuć K., *Co to jest strażnictwo?*, http://archiwum.watchdogportal.pl/125,29,co_to_jest_straznictwo.html, dostęp w dniu 26 sierpnia 2015 r.
2. Batko-Tołuć K., Izdebski K., *Organizacje strażnicze w Polsce. Stan obecny, wyzwania, perspektywy*, <http://www.isp.org.pl/uploads/pdf/1444484346.pdf>, dostęp w dniu 26 sierpnia 2015 r.
3. Beran R., *The role of the expert witness in the adversarial legal system*, *Journal of Law and Medicine*, 17(1)/2009.
4. Bernstein D., Jackson J., *The Daubert trilogy in the States*, *Law and Economics*, Working Paper Series 2004, http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=498786, dostęp w dniu 3 listopada 2014 r.
5. Brand J., *Practical issues in engaging and adducing expert evidence – an examination of the process and procedure in the Victoria and federal jurisdictions*, *Victoria University Law and Justice Journal*, 93/2013.
6. Brennan M., Dilenschneider D., Levin M., Robinson J., *Finding and researching experts and their testimony*, <http://virtualchase.justia.com/content/finding-and-researching-experts-and-their-testimony>, dostęp w dniu 3 listopada 2014 r.
7. Browne M., Williamson C., Barlacs L., *The perspectival nature of expert testimony in the US, England, Korea and France*, *Connecticut Journal of International Law*, 55/2002-2003.
8. Chojniak Ł., Wiśniewski Ł., *Przyczyny niesłusznych skazań w Polsce*, *Forum Obywatelskiego Rozwoju*, Warszawa, 2012, www.for.org.pl/pl/d/2926e8fb5e60740dea6385ebbc59d7fc, dostęp w dniu 27 sierpnia 2015 r.
9. Council of Europe, *The European Commission for the Efficiency of Justice*, *European Judicial Systems*, 2012, <http://euromed-justice.eu/document/coe-2012-european-judicial-systems-edition-2012-2010-data-efficiency-and-quality-justice>, dostęp w dniu 3 listopada 2014 r.
10. Council of the European Union, *Council conclusions on the vision for European Forensic Science 2020 including the creation of a European Forensic Science Area and the development of forensic science infrastructure in Europe*, 3135th Justice and Home Affairs Council meeting Brussels, 13 and 14 December 2011, http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/jha/126875.pdf, dostęp w dniu 3 listopada 2014 r.
11. Decyzja nr 60 Komendanta Głównego Policji z dnia 8 lutego 2014 r. w sprawie programu nauczania na kursie specjalistycznym dla kandydatów na biegłych policyjnych laboratoriów kryminalistycznych (Dz.Urz. KGP 2014 poz. 10).
12. Decyzja Ramowa Rady 2009/905/WSiSW z 30 listopada 2009 r. w sprawie akredytacji dostawców usług kryminalistycznych wykonujących czynności laboratoryjne, Dz.Urz. UE L322/14 z 9 grudnia 2009 r.
13. Dyrektywa Rady z dnia 25 lipca 1985 r. w sprawie zbliżenia przepisów ustawowych, wykonawczych i administracyjnych Państw Członkowskich dotyczących odpowiedzialności za produkty wadliwe (85/374/EWG) (Dz.U. L 210 z 7.8.1985, s. 29).
14. Dwusemestralne Zaoczne Studia Podyplomowe Rekonstrukcja Wypadków Drogowych i Likwidacja Szkód Powypadkowych, Uniwersytet Technologiczno-Humanistyczny w Radomiu, http://www.iepim.uniwersytetradom.pl/index.php?go=iepim_RWDiLSP, dostęp w dniu 25 maja 2015 r.
15. Edmond G., *Impartiality, efficiency or reliability? A critical response to expert evidence law in Australia*, *Australian Journal of Forensic Sciences*, 1-17/2010, <http://njca.com.au/wp-content/uploads/2013/07/Gary-Edmond-Impartiality-efficiency-or-reliability-paper.pdf>, dostęp w dniu 3 listopada 2014 r.
16. ENFSI, *Standardising Forensic Science*, *European Network of Forensic Science Institutes Annual Report 2012*, http://www.enfsi.eu/sites/default/files/documents/reports_and_plans/enfsi_report2012.pdf, dostęp w dniu 3 listopada 2014 r.

17. *Europejska normalizacja badań kryminalistycznych. Rola Centralnego Laboratorium Kryminalistycznego Policji*, <http://clk.policja.pl/clk/wspolpraca/wspolpraca-miedzynarodo/centc-419/87639,Europejska-normalizacja-badan-kryminalistycznych-rola-Centralnego-Laboratorium-K.html>, dostęp w dniu 5 listopada 2014 r.
18. *Evidence Act 2008*, [http://www.legislation.vic.gov.au/Domino/Web_Notes/LDMS/PubStatbook.nsf/51dea49770555ea6ca256da4001b90cd/29D0A298DD86D40DCA2574C50026F9C8/\\$FILE/08-47a.pdf](http://www.legislation.vic.gov.au/Domino/Web_Notes/LDMS/PubStatbook.nsf/51dea49770555ea6ca256da4001b90cd/29D0A298DD86D40DCA2574C50026F9C8/$FILE/08-47a.pdf), dostęp w dniu 3 listopada 2014 r.
19. Family Court of Australia, *The changing face of the expert fitness*, Discussion Paper 2002, http://www.familycourt.gov.au/wps/wcm/connect/FCOA/home/about/publications/Papers/archived/FCOA_pr_changing_face, dostęp w dniu 3 listopada 2014 r.
20. Ferenz J., *Biegli do reformy*, Na Wokandzie, 21/2014, <http://nawokandzie.ms.gov.pl/numer-21/wokanda-numer-21/biegli-do-reformy.html>, dostęp w dniu 27 sierpnia 2015 r.
21. Girdwoyń P., *Opinia biegłego w sprawach karnych w europejskim systemie prawnym. Perspektywy harmonizacji*, Warszawa 2011.
22. Girdwoyń P., *Zarys niemieckiego procesu karnego*, Białystok 2006.
23. Grabowska B., Pietryka A., Wolny M., Bodnar A., *Biegli sądowi w Polsce*, Raport Helsińskiej Fundacji Praw Człowieka, Warszawa, 2014, <http://programy.hfhr.pl/monitoringprocesulegislacyjnego/files/2014/04/biegli-s%C4%85dowi-fin.pdf>, dostęp w dniu 3 listopada 2014 r. oraz http://www.hfhr.pl/wp-content/uploads/2014/04/HFPC_PRB_biegli-sa%CC%A8dowi_w_polsce.pdf, dostęp w dniu 25 maja 2015 r.
24. Gruza E., *O błędach i ich przyczynach w opiniach biegłych*, w: *Doctrina multiplex veritas una. Księga Jubileuszowa ofiarowana Profesorowi Mariuszowi Kulickiemu*, Toruń 2004.
25. Gruza E., *Ratio est anima legis, czyli jak „biegli” są biegli sądowi*, w: *Gaudium in litteris est. Księga Jubileuszowa ofiarowana Pani Profesor Genowefie Rejman z okazji osiemdziesiątych urodzin*, Warszawa 2005.
26. Grzegorzczak T., Tylman J., *Polskie postępowanie karne*, Warszawa 2011.
27. Grzeszczyk W., *Kodeks postępowania karnego – komentarz*, Warszawa 2010.
28. Harmonogram wykładów seminaryjnych organizowanych przez Centralne Laboratorium Kryminalistyczne Policji w 2015 roku, <http://clk.policja.pl/clk/clkp/rada-naukowa/seminaria/108935,HARMONOGRAM-WYKLADOW-SEMINARYJNYCH-REALIZOWANYCH-PRZEZ-CENTRALNE-LABORATORIUM-KR.html>, dostęp w dniu 25 maja 2015 r.
29. Huyghe S., Chan A., *The evolution of expert witness law under UK and US jurisdictions*, <http://www.jamsadr.com/files/uploads/documents/gec-newsletter/jams-gec-news-2014-winter.pdf>, dostęp w dniu 3 listopada 2014 r.
30. ILAC-G19:08/2014 *Modules in Forensic science process*, <http://ilac.org/publications-and-resources/ilac-documents/guidance-series/>, dostęp w dniu 15 maja 2015 r.
31. Informacje dla biegłych sądowych, Sąd Okręgowy w Olsztynie, http://olsztyn.so.gov.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=9:biegli-sdowi&catid=3&Itemid=13, dostęp w dniu 25 maja 2015 r.
32. Informacje dla biegłych sądowych, Sąd Okręgowy w Opolu, http://www.opole.so.gov.pl/pl/dokumenty/begli_sadowi, dostęp w dniu 25 maja 2015 r.
33. Informacje dla kandydatów na biegłych sądowych, Sąd Okręgowy w Gdańsku, <http://www.gdansk.so.gov.pl/informacje-dla-kadydatow-na-bieglych-sadowych>, dostęp w dniu 25 maja 2015 r.
34. Informacje edukacyjne na temat sądownictwa, Instytut Studiów Politycznych w Aix-en-Provence, <http://www.expertise-judiciaire-iep.fr/index.php/informations-pedagogiques>, dostęp w dniu 3 listopada 2014 r.
35. *Internetowa Encyklopedia Zarządzania*, www.Mfiles.pl, dostęp w dniu 15 maja 2015 r.

36. ISO/IEC Guide 43-1:1997 *Proficiency testing by interlaboratory comparisons - Part 1: Development and operation of proficiency testing schemes* – Badanie biegłości poprzez porównania międzylaboratoryjne Część 1: Projektowanie i realizacja programów badania biegłości ; Polski Komitet Normalizacyjny, 2004.
37. Keulen B., Kwakman N., *Experts and expert register In Europe. The national and the international level*, <http://legalresearchnetwork.eu/wp-content/uploads/2011/10/PaperBerendKeulenNicoKwakmanGroningen.doc>, dostęp w dniu 3 listopada 2014 r.
38. Kędzierski W., *Ekspertyza. Biegli*, w: *Kryminalistyka. Wybrane zagadnienia techniki*, Szczepko 2011.
39. Kłak C., „Pełność”, „jasność” i „niesprzeczność” jako kryteria oceny dowodu z opinii biegłego w polskim procesie karnym (art. 201 k.p.k.), *Studia Prawnicze KUL*, 4/2012.
40. Koziarek M., *Upowszechnianie i naśladownictwo*, w: *Organizacje strażnicze jako ośrodki edukacji obywatelskiej*, Instytut Spraw Publicznych, <http://www.isp.org.pl/uploads/pdf/710822304.pdf>, dostęp w dniu 26 sierpnia 2015 r.
41. Kuliberda A., *Czy działalność strażnicza jest nieformalnym forum kształcenia obywatelskiego?* w *Organizacje strażnicze jako ośrodki edukacji obywatelskiej*, Instytut Spraw Publicznych, <http://www.isp.org.pl/uploads/pdf/710822304.pdf>, dostęp w dniu 26 sierpnia 2015 r.
42. Kurs kwalifikacyjny w zakresie rzeczoznawstwa samochodowego i bezpieczeństwa ruchu drogowego, Instytut Techniki Motoryzacyjnej, <http://www.itemot.pl/dla-kandydatow-na-rzeczozn..html>, dostęp w dniu 24 maja 2015 r.
43. Magnusson S., *The use of experts in Icelandic law and procedure*, <http://www.scandinavianlaw.se/pdf/51-17.pdf>, dostęp w dniu 3 listopada 2014 r.
44. Norwegian Institute of Public Health, http://www.fhi.no/eway/default.aspx?pid=240&trg=Main_6664&Main_6664=6898:0:257947:1:0:0::0:0, dostęp w dniu 11 sierpnia 2015 r.
45. Niestacjonarne Studia Podyplomowe: Bezpieczeństwo ruchu drogowego i rzeczoznawstwo samochodowe, Wojskowa Akademia Techniczna, http://www.wme.wat.edu.pl/viewpage.php?page_id=272, dostęp w dniu 25 maja 2015 r.
46. Opinia HFPC o projekcie ustawy o biegłych sądowych, <http://programy.hfhr.pl/monitoringprocesulegislacyjnego/opinia-hfpc-o-projekcie-ustawy-o-bieglych-sadowych/>, dostęp w dniu 21 sierpnia 2015 r.
47. Pismo Rzecznika Praw Obywatelskich skierowane do Ministra Sprawiedliwości z 5 czerwca 2013 r. (nr 617053 – I/09/AJK).
48. Ploscowe M., *The expert witness in criminal cases in France, Germany and Italy*, *Law and Contemporary Problems*, 2/1935.
49. Podyplomowe Studia w zakresie Prawa Dowodowego dla Biegłych, Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu, <http://www.law.uni.torun.pl/index.php?id=860#860>, dostęp w dniu 26 maja 2015 r.
50. Popa G., Necula I., *Study on expert status in the European judicial systems*, *International Journal of Juridical Sciences*, 3(2013).
51. Projekt założeń ustawy o biegłych sądowych, <http://legislacja.rcl.gov.pl/docs//1/68660/68692/68693/dokument103500.pdf>, dostęp w dniu 3 listopada 2014 r.
52. Projekt ustawy o biegłych z dnia 29 października 2014 r., <https://legislacja.rcl.gov.pl/docs//2/259060/259080/259081/dokument136056.pdf>, dostęp w dniu 8 czerwca 2015 r.
53. Rager I., Marshall K., *Examination of prior expert qualification and/or disqualification (questionable questions under the rules of evidence)*, *The Review of Litigation*, 24/3(2005).
54. Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 24 stycznia 2005 r. w sprawie biegłych sądowych (Dz.U. 2005 nr 15, poz. 133).

55. Rozporządzenie Ministra Zdrowia z dnia 16 lipca 2014 r. w sprawie wykazu środków działających podobnie do alkoholu oraz warunków i sposobu przeprowadzania badań na ich obecność w organizmie (Dz.U. 2014 poz. 948).
56. Sapir G., *Qualifying the expert witness: a practical voir dire*, Forensic Magazine, February/ March 2007, <http://www.chm.uri.edu/forensics/courses/Appendix%20-%20forensic%20science%20&%20expert%20witness/Voir%20Dire.pdf>, dostęp w dniu 3 listopada 2014 r.
57. Smithuis M., van Ruth E., *Forensic science service expertise – not as solid as it seems*, July 2014, https://www.google.pl/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&cad=rja&uact=8&ved=0CCEQFjAAAhUKEwjTIZTk99rHAhVhJHIKHUINAeM&url=http%3A%2F%2Fenglish.nrgd.nl%2FImages%2Fforensic-science-service-expertise-not-at-solid-as-it-seems_tcm98-548990.pdf&usg=AFQjCNGhOSshsSxtJRurI9Q1xbJk_t6qUw&sig2=jGvat0tYjUmKBZcJzpcOOw, dostęp w dniu 3 listopada 2014 r.
58. Smithuis M., van Ruth E., Wieles E., *Quality control of forensic experts: the complementary role of accreditation and certification*, Expertise & Recht, 6/2012.
59. Sobolovic M., *Quality analysis of expert witnesses by the course of knowledge society challenges*, Juridical Science Series, 01/2009 (November).
60. Studia Podyplomowe Kryminalistycznej Rekonstrukcji Wypadków Drogowych, Uniwersytet Wrocławski <http://www.uni.wroc.pl/studia/studia-podyplomowe/studia-podyplomowe-kryminalistycznej-rekonstrukcji-wypadk%C3%B3w-drogowych>, dostęp w dniu 26 maja 2015 r.
61. Strzebońska M., *Biegli bardziej biegli?*, Na Wokandzie, 11/2012, <http://nawokandzie.ms.gov.pl/numer-11/wokanda-11/biegli-bardziej-biegli.html>, dostęp w dniu 8 czerwca 2015 r.
62. Szkolenie dla biegłych sądowych, Sąd Okręgowy w Olsztynie, http://olsztyn.so.gov.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=501:szkolenie-dla-bieglych-sadowych-sadu-okregowego-w-olsztynie-23-czerwca-2015-r&catid=1:aktualnoci&Itemid=118, dostęp w dniu 26 maja 2015 r.
63. Świątek B., *Lekarz medycyny jako biegły sądowy*, Biegły w sądzie. Konferencja w 40. rocznicę Profesora Jana Sehna, Kraków 2005.
64. Taylor R., *A comparative study of expert testimony in France and US: philosophical underpinnings, history, and procedure*, Texas International Law Journal, 3/181, 1996.
65. The Criminal Procedure Rules, Part 33, Expert Evidence, <http://www.justice.gov.uk/courts/procedure-rules/criminal/docs/crim-proc-rules-2014-part-33.pdf>, dostęp w dniu 3 listopada 2014 r.
66. Tomaszewski T., *Dowód z opinii biegłego w procesie karnym*, Kraków 2000.
67. Uchwała Rady z 21 grudnia 1989 r. w sprawie globalnego podejścia do badań i certyfikacji (Dziennik Urzędowy WE nr C 10 z 1990 r.)
68. Unarski J., *Standaryzacja kwalifikacji biegłych z zakresu rekonstrukcji drogowej*, Biegły w sądzie, Konferencja w 40. rocznicę śmierci Profesora Jana Sehna, Kraków 2005.
69. *U.S. Federal Rules of Evidence*, December 2013, http://judiciary.house.gov/_cache/files/5334e54f-12cc-44b1-a0bc-697e8e29bd15/evidence2013.pdf, dostęp w dniu 3 listopada 2014 r.
70. Ustawa o procedurze prawnej w sprawach karnych (kodeks postępowania karnego) z 22.05.1981 ze zmianami; nor. *Lov om rettergangsmåten i straffesaker (Straffeprosessloven)*, ang. *Law on Legal Procedure in Criminal Cases (Criminal Procedure Act)*, wersja angielska: <http://app.uio.no/ub/ujur/oversatte-lover/data/lov-19810522-025-eng.pdf>, dostęp w dniu 31 lipca 2015 r.
71. Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks postępowania karnego (Dz.U. z 1997 r. nr 89, poz. 555, z późniejszymi zmianami).
72. Ustawa z dnia 27 lipca 2001 r. o ustroju sądów powszechnych (Dz.U. 2001 nr 98 poz. 1070 ze zm.).
73. Ustawa z dnia 20 czerwca 1997 r. — Prawo o ruchu drogowym (Dz. U. z 2012 r. poz. 1137, z późniejszymi zmianami)

74. Waltoś S., *Proces karny – zarys systemu*, Warszawa 2009.
75. Wawak T., *Makroekonomiczne problemy jakości produktów przemysłowych w Polsce*, Uniwersytet Jagielloński, Kraków 1989.
76. Widacki J. [red.], *Kryminalistyka*, Warszawa, 2012.
77. Wyrok SN z dnia 15 kwietnia 1976 r., sygn. akt II KR 48/76, OSNKW 1976, nr 10-11, poz. 133.
78. Wyrok SN z dnia 23 listopada 1982 r., sygn. akt II KR 186/82, OSNPG 1983, nr 5, poz. 59.
79. Zarządzenie nr 3 Komendanta Głównego Policji z dnia 17 stycznia 2014 r. w sprawie uprawnień do wydawania opinii oraz wykonywania czynności w policyjnych laboratoriach kryminalistycznych (Dz.Urz. KGP z 2014 poz. 7).
80. Zienkiewicz D., *Status biegłego sądowego*, w: *Wokół problematyki dokumentu: księga pamiątkowa dedykowana Profesorowi Antoniemu Felusowi*, Katowice 2005.

www.efic.pl

www.forensicwatch.pl

Projekt jest współfinansowany
z funduszy EOG w ramach programu
Obywatele dla Demokracji www.ngofund.org.pl

ISBN 978-83-943121-0-7

